

drs. B. van der Linden

Deze reeks omvat de rapporten van door het WODC verricht onderzoek. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie weergeeft.

Middellanggestraften

Een vergelijking van twee gevangenisregiems

U.S. Department of Justice
National Institute of Justice

This document has been reproduced exactly as received from the person or organization originating it. Points of view or opinions stated in this document are those of the authors and do not necessarily represent the official position or policies of the National Institute of Justice.

Permission to reproduce this copyrighted material has been granted by

Ministrie Van Justitie

to the National Criminal Justice Reference Service (NCJRS)

Further reproduction outside of the NCJRS system requires permission of the copyright owner.

Ministerie van Justitie

1981

Staatsuitgeverij
's-Gravenhage

86380

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
2	De opzet van het onderzoek middellanggestraften	3
2.1	Het onderzoek naar de opstelling van het personeel in de PVI en 'De Boschpoort'	3
2.2	Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften	3
2.3	Het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichtingen	4
2.4	Het onderzoek naar het functioneren na het ontslag uit de inrichting	6
2.5	Het recidive-onderzoek	6
3	Probleemgevend gedrag van gedetineerden	8
3.1	Het zich ongeoorloofd onttrekken aan de detentie	8
3.2	De mate waarin negatieve sancties tegen gedetineerden zijn toegepast	9
3.3	Eindrapportages van het personeel	10
3.4	Kenmerken van probleemgevende gedetineerden	11
3.5	Conclusie	13
4	De beleving van de detentie	15
4.1	De verhouding tussen gedetineerden en personeel	15
4.2	De gestichtsarbeid	18
4.3	De vormingsactiviteiten in de PVI 'Nederheide'	20
4.4	Recreatieve activiteiten	22
4.5	Algehele en beperkte gemeenschap	22
4.6	De relatie met de medegedetineerden	24
4.7	Contacten met de buitenwereld	25
4.8	Het regiem in zijn totaliteit	26
4.9	Conclusie	27
5	Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie	29
5.1	De onderzoekvariabelen	30
5.2	Het vooronderzoek	32
5.3	Het onderzoekmodel	33
5.4	De constructie van de definitieve schalen	34
5.5	Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie	35
5.6	Conclusie	37
6	De terugkeer in de samenleving	40
6.1	De representativiteit van de onderzoeksgroep	41
6.2	De periode direct na het ontslag uit de inrichting	41
6.3	Werk en werkloosheid	42
6.4	Het effect van de detentie op de sociale relaties	44
6.5	Vrijtijdbesteding, geldbesteding, alcohol- en druggebruik	46
6.6	De door de ex-gedetineerden zelf aangegeven detentie-effecten	48
6.7	Recidive	48
6.8	Conclusie	50

7	Samenvatting en slotbeschouwing	51
7.1	Het in de PVI 'Nederheide' gevoerde regiem	52
7.2	Het in de gevangenis 'De Boschpoort' gevoerde regiem	52
7.3	Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften	53
7.4	De opstelling van het uitvoerend personeel in de PVI en 'De Boschpoort'	54
7.5	Probleemgevend gedrag van gedetineerden	55
7.6	De beleving van de detentie	55
7.7	Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie	57
7.8	De terugkeer in de samenleving	58
7.9	Slotbeschouwing	58

Noten	63
--------------	-----------

Literatuurlijst	69
------------------------	-----------

Nederland kent een gedifferentieerd stelsel van penitentiaire inrichtingen. Zo zijn er gevangnissen voor kortgestraften, voor langgestraften, voor jeugdigen, voor volwassenen en voor gedetineerden met een zg. lopend vonnis. Dit onderzoek richt zich op de twee inrichtingen die zijn bestemd voor volwassen middellanggestraften. Dat zijn gedetineerden van 23 jaar of ouder met een werkelijke straftijd van één tot zes maanden (1). Deze gedetineerden worden geplaatst in hetzij de Penitentiaire Vormingsinrichting (PVI) 'Nederheide' te Doetinchem, hetzij de gevangenis 'De Boschpoort' te Breda. Hoewel deze twee inrichtingen zijn bestemd voor dezelfde categorie gedetineerden, zijn de verschillen in regiemvoering bijzonder groot.

Zoals de naam al aangeeft is de PVI een penitentiaire vormingsinrichting. Door middel van een gericht activiteitenprogramma tracht men daar bepaalde houdingsveranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden, die, naar men verwacht, uiteindelijk leiden tot een verminderd crimineel gedrag. Kenmerkend voor deze inrichting is verder dat de gedetineerden er hun detentie voornamelijk in groepsverband doorbrengen.

'De Boschpoort' is een koepelgevangenis met een regiem van beperkte gemeenschap. Dit betekent dat de gedetineerden een groot gedeelte van de tijd alleen en op cel doorbrengen. Bovendien ligt het accent hier niet, zoals in de PVI, op de resocialisatie van de gedetineerden, maar op de ordelijke tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf.

Het onderzoek middellanggestraften, dat in opdracht van de Directie Gevangeniswezen is verricht, beoogt een evaluatie te zijn van het beleid ten aanzien van volwassen middellanggestraften. Centraal daarbij staat de vraag hoe een detentie in de PVI in vergelijking met een detentie in 'De Boschpoort' uitwerkt op de gedetineerden. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn in het geheel zeven deelstudies verricht. Allereerst is nagegaan hoe de gedetineerden de detentie in één van beide inrichtingen beleven. Dit deelonderzoek moet worden geplaatst tegen de achtergrond van het streven de gevangenisstraf een zo humaan mogelijk karakter te geven. Drie andere evaluerende deelstudies hadden betrekking op de resocialisatie-doelstelling van de gevangenisstraf. Er is onderzoek verricht naar tijdens de detentie optredende veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten, naar het functioneren na het ontslag uit de inrichting en naar het effect van de detentie op het recidiveren.

Teneinde deze evaluerende studies te kunnen plaatsen tegen de achtergrond van het gehele beleid ten aanzien van volwassen middellanggestraften, zijn nog twee andere deelstudies verricht (2). Eén daarvan had betrekking op het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften. Daarin is de werkwijze van de selectieadviescommissie onderzocht die het aanbod van gedetineerden met een middellange straftijd verdeelt over de inrichtingen te Breda en te Doetinchem. Daarnaast is een onderzoek verricht naar de opstelling van het personeel in de PVI en 'De Boschpoort'.

Al deze deelonderzoeken waren in de oorspronkelijke onderzoekopzet opgenomen. Daarnaast is in een later stadium besloten een afzonderlijke studie te wijden aan de vraag in hoeverre de in de PVI en 'De Boschpoort' geplaatste gedetineerden problemen opleverden in termen van de inrichtingsdiscipline. Hadden de eerder genoemde studies betrekking op de humanisering van de detentie en op de

resocialisatiedoelstelling die hier mede aan ten grondslag ligt, dit onderzoek kan in verband worden gebracht met het streven de gevangenisstraf op een ordelijke manier ten uitvoer te leggen.

Uit bovenstaande opsomming van deelonderzoeken blijkt dat het onderzoek middellanggestraften een complex en omvangrijk onderzoek is geweest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de uitvoering ervan zeer veel tijd heeft gevegd. Sedert de opdrachtverlening door de Directie Gevangeniswezen in 1976 zijn vijf jaren verstreken. Daar staat tegenover dat een vrij volledig beeld kan worden gegeven van het ten aanzien van middellanggestraften gevoerde beleid.

Het onderzoek is gedurende de gehele periode van vijf jaar begeleid door een commissie waarin vertegenwoordigers van het penitentiaire veld, het departement en het WODC zitting hadden (3).

Het onderhavige rapport geeft de resultaten weer van vier van de zeven deelstudies:

- het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden in de twee inrichtingen (hoofdstuk 3);
- het onderzoek naar de beleving van de detentie (hoofdstuk 4);
- het onderzoek naar tijdens de detentie optredende veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten (hoofdstuk 5); en
- het onderzoek naar het functioneren in de vrije samenleving na het ontslag uit de inrichting (hoofdstuk 6).

De resultaten van de andere deelstudies zijn in afzonderlijke interimrapporten gepresenteerd (4). Hierop zal in het slothoofdstuk van dit rapport nog kort worden teruggekomen.

Hoofdstuk 2 bevat een overzicht van de inhoud en opzet van de verschillende deelstudies van het onderzoek middellanggestraften (5).

De opzet van het onderzoek middellanggestraften

Zoals in de inleiding is aangegeven, is het onderzoek middellanggestraften opgebouwd uit een aantal verschillende deelstudies. Hieronder zal in grote lijnen worden aangegeven welke inhoud deze studies hebben gehad. Daarbij zal wat uitvoeriger worden stilgestaan bij de onderzoeken waarvan ook de resultaten in dit rapport aan de orde zullen komen: het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden, het onderzoek naar de beleving van de detentie, het onderzoek naar tijdens de detentie optredende houdingsveranderingen en het onderzoek naar het functioneren in de vrije samenleving. Voor een meer gedetailleerde beschrijving van de inhoud en opzet van de andere deelstudies wordt verwezen naar de betreffende interimrapporten.

2.1 Het onderzoek naar de opstelling van het personeel in de PVI en 'De Boschpoort'

Om de resultaten van het vergelijkend onderzoek naar de effecten van de PVI en 'De Boschpoort' op een zinvolle manier te kunnen interpreteren, is het noodzakelijk een duidelijk beeld te hebben van het binnen die inrichtingen gevoerde regiem. Daarom is een afzonderlijke deelstudie gewijd aan het functioneren van deze twee inrichtingen en aan de opstelling van het personeel daarbinnen. In deze studie zijn verschillende inrichtingsaspecten aan de orde gekomen. Allereerst is door middel van bestudering van beleidsstukken en een participerende observatie getracht inzicht te krijgen in de uitgangspunten van de gevangenisregiems en in de feitelijke gang van zaken binnen de inrichtingen. Het hoofdbestanddeel van de studie werd gevormd door een interviewonderzoek, dat in het najaar van 1976 en het voorjaar van 1977 is gehouden onder het uitvoerend personeel van de PVI en 'De Boschpoort'. In dit onderzoek zijn verschillende onderwerpen aan de orde gesteld:

- de opstelling van het gevangenispersoneel ten opzichte van de gedetineerden;
- de door het personeel gesignaleerde problemen met betrekking tot de gedetineerden;
- het beeld dat men heeft van het binnen de inrichting gevoerde regiem en de waardering daarvan;
- het formeel en informeel overleg binnen de inrichting; en
- de personeelsverhoudingen binnen de PVI en 'De Boschpoort'.

De resultaten van dit deelonderzoek zijn beschreven in het in 1979 verschenen interimrapport 'Personeel en regiem'. In het slothoofdstuk van dit rapport zal daarvan nog een korte samenvatting worden gegeven.

2.2 Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften

Een tweede vraag die in het onderzoek aan de orde is gesteld, betreft de wijze waarop de selectie van gedetineerden voor de PVI en 'De Boschpoort' plaatsvindt. Om op deze vraag een antwoord te kunnen geven, is in de periode van november 1977 tot en met september 1978 een studie verricht naar het functioneren van de 'selectie-adviescommissie kortgestrafte volwassenen'. Deze commissie adviseert over de plaatsing van middellanggestraften in de PVI of 'De Boschpoort'. In het onderzoek stonden drie hoofdvragen die ten aanzien van het selectiebeleid kunnen worden gesteld, centraal:

- hoe verloopt de aanbidding van kandidaten aan de selectiecommissie?
- hoe verloopt de besluitvormingsprocedure binnen de selectiecommissie?

— welke zijn de feitelijk gehanteerde selectiecriteria?

Voor een uitgebreide beschrijving van dit onderzoek en van de resultaten ervan wordt verwezen naar het gelijktijdig met dit rapport verschenen interimrapport 'Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften'.

2.3 Het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichtingen

De belangrijkste deelstudies van het onderzoek middellanggestraften hebben plaatsgevonden bij een groep van 606 gedetineerden die in de periode van november 1977 tot ca. eind december 1978 in de PVI of 'De Boschpoort' heeft verbleven. Drie van deze deelstudies speelden zich volledig binnen de twee inrichtingen af en zullen hier gemeenschappelijk worden besproken. Het gaat om het onderzoek naar de manier waarop de gedetineerden het verblijf in de gevangenis beleven, het onderzoek naar in de loop van de detentie optredende houdingsveranderingen en het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden.

2.3.1 De onderzoekprocedure

De gedetineerden binnen de onderzoeksgroep werden in de loop van hun detentie in beginsel drie maal benaderd. De eerste keer gebeurde dit vlak na binnenkomst in de inrichting. Bij die gelegenheid werd een mondeling intake-interview afgenomen. In dit interview werd geïnformeerd naar de verwachtingen die men ten aanzien van de detentie koesterde. Daarnaast werden enkele vragen gesteld om feitelijke achtergrondgegevens van de gedetineerden te verkrijgen. Deelname aan dit interview, en dat geldt ook voor de andere interviews, geschiedde geheel op basis van vrijwilligheid. Nadat de bedoeling van het onderzoek was uitgelegd, kon men kiezen of men daaraan wilde deelnemen of niet. Was de te verwachten verblijfsduur bij binnenkomst langer dan vier weken en had men geen taalproblemen (6), dan werd aansluitend op het intake-interview tevens een uitgebreide reeks schriftelijke vragen beantwoord. Deze vragen vormden de voormeting in het kader van het onderzoek naar in de loop van de detentie optredende houdingsveranderingen.

Na ongeveer vier weken volgde een tweede interview. In dit interview werden uitsluitend vragen gesteld over de beleving van de detentie. Voor het grootste gedeelte waren dit mondelinge vragen.

Aan het einde van het verblijf in de PVI of 'De Boschpoort' werd het laatste interview afgenomen. In dit exit-interview werd teruggeblikt op de detentie. Had men bij het intake-interview deelgenomen aan de voormeting van het onderzoek naar mogelijke houdingsveranderingen, dan werd ook nu weer dezelfde reeks schriftelijke vragen beantwoord. Door de antwoorden bij deze nameting te vergelijken met de antwoorden bij de voormeting, was het mogelijk om vast te stellen of zich in de loop van het verblijf in de inrichting veranderingen hadden voorgedaan in houdingen en persoonlijkheidsaspecten.

Naast deze interviews werd ook nog andere informatie over de gedetineerden binnen de onderzoeksgroep verzameld. Sommige feitelijke gegevens, zoals de strafduur en de aard van het delict waarvoor men was veroordeeld, werden ontleend aan zg. registratiekaarten die door de inrichtingsadministratie worden bijgehouden. Gegevens over de voorgaande recidive werden verkregen door van iedere gedetineerde een uittreksel op te vragen uit het Algemeen Documentatieregister van de Justitiële Documentatiedienst. De voor het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden benodigde informatie werd ontleend aan de eindrapportages die per gedetineerde worden opgesteld door een werkmeester en een bewaarder of groepsleider. Verder zijn in dit verband van de gedetineerden in 'De Boschpoort' ook de eventuele strafrapporten bestudeerd.

Het onderzoek binnen de inrichtingen liep parallel met het hierboven besproken onderzoek naar het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften. Daardoor was het mogelijk de informatie van deze studie in verband te brengen met de gegevens van het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichtingen.

2.3.2 De onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestond uit 606 gedetineerden, waarvan er 356 in de PVI hadden verbleven en 250 in 'De Boschpoort'. Niet alle gedetineerden die gedurende de onderzoeksperiode in de PVI en 'De Boschpoort' werden geplaatst, zijn voor het

onderzoek benaderd. Gedetineerden met een zeer korte verblijfsduur — minder dan drie weken — zijn niet in de onderzoeksgroep opgenomen. Hetzelfde is gebeurd ten aanzien van buitenlandse gedetineerden. Zij kwamen over het algemeen niet in aanmerking voor een plaatsing in de PVI en het was voor het onderzoek van belang de onderzoeksgroepen voor de PVI en 'De Boschpoort' zoveel mogelijk vergelijkbaar te houden (7).

Het onderhavige onderzoek heeft een longitudinaal karakter gehad, waarbij in drie fasen van de detentie een interview werd afgenomen. Bij iedere gelegenheid moest men opnieuw beslissen of men nog verder aan het onderzoek wilde deelnemen. Bovendien kwam het nogal eens voor dat een gedetineerde bij een volgende benadering niet meer in de inrichting aanwezig was. Dit alles heeft tot gevolg gehad dat er van de 356 gedetineerden uit de oorspronkelijke onderzoeksgroep in de PVI bij het exitinterview nog slechts 192 over waren. In 'De Boschpoort' was het aantal uitvallers aanzienlijk minder groot. Van de 250 gedetineerden uit de onderzoeksgroep bij het intake-interview namen er uiteindelijk nog 189 deel aan het exit-interview (8). Dat veel meer gedetineerden uit de PVI in de loop van het onderzoek waren afgevallen, heeft twee oorzaken gehad. In de eerste plaats kwam het verschillende malen voor dat een gedetineerde was ontvlucht of bij wijze van disciplinaire maatregel was overgeplaatst naar een andere inrichting. In de tweede plaats lag het weigeringspercentage in de PVI veel hoger dan in 'De Boschpoort'. Hoewel niet met zekerheid kan worden gezegd waarom dit het geval is geweest, lijken twee factoren hierbij een belangrijke rol te hebben gespeeld. Allereerst was deelname aan het onderzoek voor de gedetineerden in de PVI waarschijnlijk veel minder aantrekkelijk dan voor de gedetineerden in 'De Boschpoort'. Voor de laatstgenoemden betekenden de interviews vaak een 'welkome afleiding' van het weinig afwisselende leven binnen de inrichting. In de PVI met zijn grotere scala van inrichtingsactiviteiten en zijn ruimere mogelijkheden tot onderling sociaal contact, was dit veel minder het geval. Daarnaast ging het in de PVI vaker om collectieve weigeringen. Omdat de gedetineerden hun detentie daar grotendeels in groepsverband doorbrengen, werden zij ook gemeenschappelijk benaderd voor het onderzoek. Het is verschillende malen voorgekomen dat een weigering van een centrale figuur binnen de groep werd overgenomen door andere groepsleden.

Nu een beschrijving is gegeven van de procedure van het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichting en van de onderzoeksgroep, zal hieronder kort worden aangegeven welke inhoud de drie betreffende deelstudies hebben gehad.

2.3.3 Het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden

In het onderzoek naar probleemgevend gedrag van gedetineerden in de PVI en 'De Boschpoort' is allereerst nagegaan hoe vaak het gedurende de onderzoeksperiode is voorgekomen dat gedetineerden zich ongeoorloofd aan de detentie hadden onttrokken. Het ging daarbij niet alleen om ontvluchtingen vanuit de inrichting, maar ook om het niet terugkeren van verlof of strafonderbreking.

Het belangrijkste onderwerp van deze deelstudie is echter het probleemgevend gedrag geweest dat zich *binnen* de inrichting afspeelde. Om daar zicht op te krijgen, is nagegaan in hoeverre tegen de gedetineerden binnen de onderzoeksgroep (9) disciplinaire maatregelen waren genomen. Daarnaast zijn ook de eindrapportages bestudeerd die door het inrichtingspersoneel over iedere gedetineerde worden opgesteld.

Tenslotte is door middel van een multivariate analysetechniek onderzocht of er bepaalde categorieën gedetineerden zijn aan te wijzen die binnen de inrichting meer problemen opleveren dan andere.

De resultaten van het onderzoek zijn opgenomen in hoofdstuk 3 van dit rapport.

2.3.4 Het onderzoek naar de beleving van de detentie

De regiems van de PVI en 'De Boschpoort' verschillen zeer sterk. Een centrale vraag van het onderzoek middellanggestraften is geweest, hoe een confrontatie met deze verschillende regiems door de gedetineerden wordt ervaren. In dit verband zijn verschillende aspecten van de detentie onderzocht, zoals de verhouding met het inrichtingspersoneel, de activiteiten waaraan men binnen de inrichting kan deelnemen, het leven in de groep of op de cel, de relatie met de medegedetineer-

den en de contacten met de buitenwereld.

De gegevens voor dit deelonderzoek zijn grotendeels ontleend aan het interview detentiebeleving dat ongeveer vier weken na binnenkomst is afgenomen. De onderzoekresultaten zijn vermeld in hoofdstuk 4 van dit rapport.

2.3.5 Het onderzoek naar in de loop van de detentie optredende veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten

Het regiem van de PVI is erop gericht bepaalde houdingsveranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden en hen bepaalde vaardigheden bij te brengen die, naar men veronderstelt, de kans op herhaling van het delictgedrag verminderen. Om te kunnen nagaan in hoeverre de PVI hierin slaagt, zijn aan het begin en aan het einde van de detentie in totaal 14 houdingsschalen aan de gedetineerden voorgelegd. Door de antwoordpatronen van de gedetineerden in de PVI en 'De Boschpoort' bij de voor- en de nameting met elkaar te vergelijken, was het mogelijk om eventuele houdingsveranderingen vast te stellen. De gehanteerde schalen hadden betrekking op neuroticisme, impulsiviteit, verantwoordelijkheidsbesef, sociabiliteit, zelfinzicht, prestatie-motivatie, agressie, machteloosheid, maatschappelijke des-orientatie, misantropie, sollicitatiestigmatisering, wrok jegens justitie, en het toekomstperspectief (10).

De onderzoeksgroep bestond uit alle gedetineerden die zowel aan de voormeting bij het intake-interview als aan de nameting bij het exit-interview hadden deelgenomen. Uiteindelijk waren dit er in totaal 296 (11).

Hoofdstuk 5 van dit rapport is gewijd aan de resultaten van deze deelstudie.

2.4 Het onderzoek naar het functioneren na het ontslag uit de inrichting

De hierboven beschreven drie deelstudies hadden alle betrekking op de periode dat de gedetineerden in de gevangenis verbleven. Hoe de detentie doorwerkt na het ontslag, is in twee afzonderlijke deelstudies onderzocht. Eén daarvan was een zg. follow-up onderzoek, waarbij de gedetineerden die aan het onderzoek binnen de inrichting hadden deelgenomen, ongeveer een half jaar tot een jaar na het ontslag nogmaals zijn benaderd voor een interview.

De centrale onderzoeksvraag was of zich in het leven van deze ex-gedetineerden veranderingen hadden voorgedaan die kunnen worden toegeschreven aan de detentie. Deze veranderingen konden liggen op het terrein van het werk, de sociale relaties, de vrijetijdbesteding, de geldbesteding en het alcohol- of druggebruik. Bovendien is in het interview aan de gedetineerden gevraagd of zijzelf door de detentie waren veranderd.

Zoals gezegd vond het follow-up onderzoek aansluitend op het onderzoek binnen de twee inrichtingen plaats. Aan de gedetineerden die aan het exit-interview deelnamen, is gevraagd of zij na het ontslag uit de inrichting nogmaals konden worden geïnterviewd (12).

De doelgroep voor het follow-up onderzoek bestond uit 294 gedetineerden. Het benaderen van deze gedetineerden bleek zoveel problemen op te leveren, dat uiteindelijk slechts met 151 van hen is gesproken. De redenen voor dit grote aantal uitvallers zijn beschreven in hoofdstuk 6. In dit hoofdstuk zijn ook de resultaten van dit deelonderzoek opgenomen.

2.5 Het recidive-onderzoek

In het hierboven beschreven follow-up onderzoek is niet nagegaan in hoeverre de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' na hun ontslag uit de inrichting hadden gerecidiveerd. Wel is in een eerder stadium een recidive-studie ondernomen onder ex-gedetineerden die in de jaren 1971 tot en met 1973 in een inrichting voor middellanggestraften hadden verbleven. In deze studie is nagegaan of er een verband bestaat tussen het regiem waarmee middellanggestraften worden geconfronteerd en hun recidive na ontslag. Bovendien is onderzocht of er categorieën gedetineerden zijn aan te wijzen voor wie een verblijf in een inrichting zoals 'De Boschpoort' meer effect sorteert dan een detentie in de PVI, en omgekeerd.

De onderzoeksgroep bestond uit 535 gedetineerden die in de PVI gedetineerd waren geweest en 563 gedetineerden die in een inrichting met een regiem van

bepaalde gemeenschap hadden verbleven. De recidivetermijn, d.i. de periode vanaf het ontslag waarbinnen het recidiveren werd onderzocht, bedroeg twee jaar.

Van dit onderzoek is verslag gedaan in het in 1978 verschenen interimrapport 'Regiem en recidive'. In hoofdstuk 6 van dit rapport zullen de betreffende onderzoekresultaten nogmaals kort worden samengevat.

Probleemgevend gedrag van gedetineerden

Een hoofdthema van het onderzoek middellanggestraften betreft de vraag hoe de detentie in de PVI 'Nederheide' en de gevangenis 'De Boschpoort' verloopt. Deze vraag is vanuit twee invalshoeken te bestuderen. In de eerste plaats kan worden onderzocht hoe de gedetineerden zelf de detentie ervaren. Daarnaast kan worden nagegaan hoe deze gedetineerden functioneren vanuit het standpunt van de inrichting bezien. Deze tweede benadering zal in dit hoofdstuk worden gevolgd. De nadruk wordt daarbij gelegd op probleemgevend gedrag.

Eén vorm van probleemgevend gedrag waaraan hieronder aandacht zal worden besteed, is het zich ongeoorloofd onttrekken aan de detentie. Het gaat daarbij niet alleen om ontvluchtingen vanuit de inrichting, maar ook om het niet terugkeren van verlof of strafonderbreking.

Het grootste gedeelte van dit hoofdstuk is gewijd aan probleemgevend gedrag dat zich *binnen* de gevangenis afspeelt. Men kan zich afvragen of dergelijk gedrag binnen de ene inrichting vaker voorkomt dan in de andere. Om hier zicht op te krijgen is nagegaan hoe vaak in beide inrichtingen gedurende de onderzoeksperiode disciplinaire maatregelen zijn genomen tegen de gedetineerden. Om een volledig beeld te krijgen van het dysfunctioneren van gedetineerden, kan hier echter niet mee worden volstaan. Zo is het mogelijk dat een gedetineerde storend gedrag vertoont, maar nimmer zodanig met de gestichtsregels in conflict komt dat een disciplinaire straf wordt opgelegd. Daarom zal in dit hoofdstuk ook worden ingegaan op het beeld dat in de eindrapportages van de gedetineerden wordt geschetst. Zulke eindrapportages worden in de PVI opgesteld door groepsleiders en werkmeesters, en in 'De Boschpoort' door bewaarders en werkmeesters.

Probleemgevend gedrag wordt hier gedefinieerd aan de hand van de reacties die het binnen de inrichting en met name bij het personeel oproept. Het gaat niet alleen om feitelijke kenmerken van gedrag, maar evenzeer om de manier waarop gedrag wordt geïnterpreteerd. Het gevolg hiervan is dat gedrag dat binnen de ene inrichting als probleemgevend wordt gedefinieerd, binnen de andere inrichting niet als zodanig hoeft te worden beschouwd. Veel hangt hierbij af van de aard van het binnen de inrichting gevoerde regiem. Eveneens is het aannemelijk dat binnen dezelfde inrichting de verschillende personeelsgroeperingen een andere definitie van probleemgedrag zullen geven, omdat zij vanuit verschillende uitgangspunten met gedetineerden te maken hebben. Met name kan worden verwacht dat de definitie van probleemgevend gedrag vanuit de werkmeestersrol verschilt van die welke vanuit de meer regiemsgebonden groepsleiders- of bewaardersrol daarvan wordt gegeven.

Het is niet alleen van belang inzicht te hebben in de omvang van het probleemgevend gedrag in beide inrichtingen. Even belangrijk is de vraag of er bepaalde categorieën gedetineerden zijn waarmee men binnen de inrichting meer problemen heeft dan met andere. Speciaal zal daarbij moeten worden nagegaan of de in het interimrapport 'Personeel en regiem' vermelde categorieën gedetineerden die door het personeel als probleemgroep werden aangeduid, dit ook werkelijk zijn.

3.1 Het zich ongeoorloofd onttrekken aan de detentie

De beveiliging van de PVI 'Nederheide' is in vergelijking met de gevangenis te Breda minimaal. Het is dan ook niet verwonderlijk dat vanuit de eerstgenoemde inrichting wel ontvluchtingspogingen hebben plaatsgevonden gedurende de onder-

zoekperiode en vanuit 'De Boschpoort' niet. In totaal zijn vanuit de PVI 29 ontvluchtingspogingen gedaan, die op drie na alle zijn geslaagd (13). Dit aantal komt overeen met 8,1% van het aantal gedetineerden binnen de gehele onderzoeksgroep. In tabel 1 zijn de ontvluchtingspogingen geklassificeerd op basis van de detentieperiode waarin zij zijn ondernomen. Daarbij blijkt dat relatief veel ontvluchtingen in de eerste drie tot vier weken van de detentie hebben plaatsgevonden.

Tabel 1. Ontvluchtingen vanuit de PVI 'Nederheide'

detentiefase	aantal ontvluchtingspogingen
1e detentieweek	6
2e detentieweek	4
3e detentieweek	5
4e detentieweek	5
5e detentieweek	0
6e detentieweek	4
7e detentieweek of later	5
totaal	29

Een andere vorm van zich ongeoorloofd onttrekken aan de detentie is het niet naar de inrichting terugkeren van op grond van art. 47 BG verleend verlof. Dit heeft zich gedurende de onderzoeksperiode in de PVI 12 maal voorgedaan en in de gevangenis 'De Boschpoort' twee maal. Dit lijkt op het eerste gezicht een aanmerkelijk verschil. Het blijkt echter dat in de PVI ongeveer vijf maal zovaak verlof is verleend op grond van art. 47 BG dan in 'De Boschpoort' (14). Indien het aantal malen dat gedetineerden niet terugkeren van verlof, wordt gerelateerd aan het aantal malen dat verlof is verleend, dan is het risicopercentage in beide inrichtingen vrijwel hetzelfde: ca. 3%.

3.2 De mate waarin negatieve sancties tegen gedetineerden zijn toegepast

In het in mei 1979 verschenen interimrapport 'Personeel en regiem' is kort aandacht besteed aan de regels en sancties binnen beide inrichtingen. Geconstateerd werd dat het aantal algemeen geldende regels binnen de PVI 'Nederheide' gering is. De belangrijkste regels zijn:

- de verplichting tot deelname aan de arbeid en aan het vormingsprogramma;
- het verbod zich buiten het gevangenissterrein te begeven;
- het verbod op het gebruik van alcohol en drugs.

In feite kent 'Nederheide' slechts één sanctie op overtreding van bovenstaande regels: plaatsing in een HvB als passant ter herselectie of directe overplaatsing naar de gevangenis te Breda.

Gedurende de onderzoeksperiode is deze maatregel in 28 gevallen genomen, waarvan in vier gevallen op eigen verzoek van de gedetineerde. Helaas is niet in alle gevallen door de inrichting geregistreerd wat precies de reden was van de overplaatsing. Wel kan worden vastgesteld dat deze maatregel niet vaak is toegepast. Laten we overplaatsing op eigen verzoek buiten beschouwing en beperken we ons verder tot het dysfunctioneren *binnen* de inrichting, dan gaat het om 21 van de 356 gedetineerden (d.i. ca. 6%).

Het aantal regels waaraan de gedetineerden zich binnen 'De Boschpoort' hebben te houden is aanzienlijk groter, terwijl hier ook een groter scala aan sanctiemogelijkheden openstaat, variërend van een waarschuwing tot afzondering op een strafcel. Uit tabel 2 blijkt dat 62 van de 250 gedetineerden die hier binnen de onderzoeksgroep aanwezig waren, één of meerdere strafrapporten is aangezegd. Dit komt overeen met 24,8%.

Tabel 2. Het aantal aanzeggingen van een strafrapport per gedetineerde binnen de gevangenis 'De Boschpoort'

aantal aanzeggingen	aantal gedetineerden
geen	188
1	38
2	17
3 of meer	7
totaal	250

Hoewel geen vergelijking kan worden getrokken met een overeenkomstige inrichting, lijkt dit percentage aan de hoge kant. Onderzocht zijn tevens de redenen voor het aanzeggen van een strafrapport, alsmede de sancties die daarop zijn gevolgd (15). De meest voorkomende redenen zijn geweest: een algemene weigering om deel te nemen aan de gestichtsarbeid en agressie tegenover het personeel. Meestal wordt op een overtreding van de gestichtsregels gereageerd met afzondering van de gedetineerde op de eigen cel. Deze afzondering kan maximaal 14 dagen duren, maar is in de praktijk meestal slechts voor één of enkele dagen opgelegd. Andere sancties die regelmatig worden toegepast, zijn: afzondering op een strafcel en een waarschuwing of berisping.

Concluderend kan worden gezegd dat binnen 'De Boschpoort' veel vaker negatieve sancties worden opgelegd dan in de PVI. In de PVI is dit in ongeveer 6% van de gevallen gebeurd, terwijl in 'De Boschpoort' tegen bijna één op de vier gedetineerden in de loop van de detentie wel een disciplinaire maatregel is genomen. Voor dit grote verschil zijn drie oorzaken aan te wijzen. In de eerste plaats is het aantal beperkende regels waaraan gedetineerden zich hebben te houden binnen de PVI veel geringer dan in de gevangenis te Breda. Verder wordt er, zoals uit het interimrapport 'Personeel en regiem' blijkt, in de PVI naar gestreefd gedetineerden die zich niet aan de binnen deze inrichting geldende gedragscode houden, te corrigeren door middel van overreding en niet door middel van een formele negatieve sanctie, i.c. een overplaatsing. Een derde oorzaak dient te worden gezocht in het beleid van de selectie-adviescommissie. Deze commissie houdt bij de plaatsing van gedetineerden ernstig rekening met de vraag in hoeverre zij door hun gedrag de inrichting voor problemen zullen kunnen gaan stellen. Potentieel probleemgevende gedetineerden worden daarbij eerder in de gevangenis te Breda dan in de PVI te Doetinchem geplaatst.

3.3 Eindrapportages van het personeel

Om een volledig beeld te krijgen van het dysfunctioneren van gedetineerden binnen de inrichting kan, zoals reeds in de inleiding van dit hoofdstuk is gesteld, niet worden volstaan met beantwoording van de vraag in hoeverre negatieve sancties zijn opgelegd. Ook de eindrapportages die omtrent de gedetineerden zijn opgesteld, moeten in het onderzoek worden betrokken. In principe worden per gedetineerde twee eindrapporten opgemaakt. In de PVI 'Nederheide' gebeurt dit door een groepsleider en door een werkmeester, en in 'De Boschpoort' door een bewaarder en een werkmeester (16). Teneinde op basis van deze vier eindrapportages schalen te kunnen construeren, zijn de items ervan aan een stapsgewijze clusteranalyse onderworpen (17).

In tabel 3 is aangegeven in hoeverre in de vier eindrapportages een negatief, dan wel een neutraal of positief beeld wordt geschetst van de gedetineerden. Uit deze tabel blijkt dat het aantal gedetineerden dat door groepsleiders en werkmeesters in de PVI negatief wordt beoordeeld, gering is. Hetzelfde geldt voor de werkmeesters in 'De Boschpoort'. Opvallend is echter het relatief grote aantal gedetineerden waarover door de bewaarders in deze inrichting negatief wordt gerapporteerd.

Tabel 3. De scores van de gedetineerden in de PVI en in 'De Boschpoort' op de eindrapportage-schalen.

score	PVI 'Nederheide'		'De Boschpoort'	
	groepsleiders	werkmeesters	bewaarders	werkmeesters
negatief	13,3%	12,2%	40,7%	16,2%
neutraal/positief	86,7%	87,8%	59,3%	83,8%
aantal	n = 294	n = 245	n = 221	n = 191

Dat zoveel bewaardersrapporten negatief uitvallen, kan niet worden toegeschreven aan het feit dat men met moeilijker gedetineerden wordt geconfronteerd. Wel is het zo dat de selectie-adviescommissie dergelijke gedetineerden eerder in 'De Boschpoort' dan in de PVI 'Nederheide' plaatst, maar binnen de gevangenis te Breda hebben werkmeesters en bewaarders voor het grootste gedeelte met dezelfde gedetineerden te maken. De eindrapporten van de werkmeesters vallen daarbij veel gunstiger uit dan die van de bewaarders. De verklaring hiervoor moet waarschijnlijk worden gezocht in de context waarbinnen werkmeesters en bewaarders met gedetineerden omgaan. Deze verschilt aanzienlijk. De relatie tussen werkmeesters en gedetineerden heeft een betrekkelijk zakelijk karakter. Indien werkmeesters gedetineerden opdrachten verstrekken of corrigerend optreden, zal er veelal sprake zijn van een duidelijke functionaliteit ten opzichte van de produktie-doelstelling van de gestichtsarbeid. Ordehandhaving is hier in mindere mate een doel op zichzelf dan bij het optreden van de bewaarders het geval is. Bovendien is de bewaardersrol veel meer gekoppeld aan het restrictieve regiem dat in 'De Boschpoort' wordt gevoerd. Hieruit vloeien twee consequenties voort. Allereerst zal gedrag van gedetineerden vanuit een bewaardersrol anders worden beoordeeld dan vanuit een werkmeestersrol. Met name is te verwachten dat bewaarders in termen van de inrichtingsdiscipline hogere eisen stellen aan de gedetineerden. Een ander komt dan tot uitdrukking in de vaak negatieve eindrapportages die zij opstellen. In de tweede plaats roept het optreden vanuit de bewaardersrol, zoals in het volgende hoofdstuk zal blijken, meer weerstand op bij de gedetineerden, dan het optreden van de werkmeestersrol. Het ligt voor de hand dat dit ertoe leidt dat gedetineerden zich ten opzichte van de bewaarders minder meegaand zullen opstellen dan ten opzichte van de werkmeesters.

3.4 Kenmerken van probleemgevende gedetineerden

Tot dusverre is onderzocht in hoeverre de gedetineerden in 'De Boschpoort' en de PVI 'Nederheide' gedurende hun verblijf de inrichting voor problemen stellen. Hieronder zal worden nagegaan of er bepaalde categorieën gedetineerden zijn voor wie dit in meerdere mate geldt dan voor andere. Om dit onderzoek mogelijk te maken zijn de verschillende criteria voor het dysfunctioneren binnen de inrichting gecombineerd tot een index. Volgens deze index wordt een gedetineerde als probleemgevend beschouwd, indien tegen hem disciplinaire maatregelen zijn genomen en/of indien over hem door tenminste één van de personeelscategorieën een ongunstig eindrapport is uitgebracht. In tabel 4 is aangegeven hoeveel van de gedetineerden in beide inrichtingen aan de hand van deze index als probleemgevend zijn geïdentificeerd. Uit de tabel valt af te lezen dat het aantal gedetineerden dat in 'De Boschpoort' problemen heeft opgeleverd, in verhouding tot de PVI groot is. Dit is een gevolg van het feit dat, zoals hiervoor reeds is gebleken, omtrent relatief veel gedetineerden in de eerstgenoemde inrichting een negatief bewakingsrapport is uitgebracht.

Tabel 4. Het aantal probleemgevende gedetineerden in 'De Boschpoort' en de PVI 'Nederheide'

	PVI 'Nederheide'	'De Boschpoort'
probleemgevend	72(20%)	125(50%)
niet-probleemgevend	284(80%)	125(50%)
totaal	356(100%)	250(100%)

Om te kunnen bepalen of er categorieën gedetineerden zijn die de inrichting verhoudingsgewijs vaker voor problemen stellen, is onderzocht in welke opzichten de probleemgevende gedetineerden verschillen van de niet-probleemgevende. Daarbij is niet alleen uitgegaan van kenmerken die blijken de onderzoekliteratuur met probleemgedrag binnen een penitentiaire inrichting samenhangen, maar ook van de categorieën die door het personeel in beide inrichtingen zelf als problematisch zijn aangeduid. In het interimrapport 'Personeel en regiem' werden in dit verband wat betreft 'De Boschpoort' de volgende probleemgroepen genoemd: druggebruikers, buitenlanders, surinamers, (ex-)TBR-gevallen en woonwagenbewoners. In de PVI ging het om druggebruikers, surinamers, alcoholisten, zwakbegaafden, recidivisten en (ex-)TBR-gevallen (18).

Van de door het personeel in de PVI aangegeven probleemgroepen, blijken alleen de recidivisten, afgemeten aan het aantal overplaatsingen en/of negatieve eindrapportages, vaker problemen op te leveren binnen de inrichting (19). Voor de overige genoemde probleemcategorieën geldt dit niet.

Ook wat betreft 'De Boschpoort' komt het beeld dat het personeel omtrent probleemgevende gedetineerden heeft slechts gedeeltelijk overeen met de werkelijkheid. Alleen druggebruikers leveren hier relatief gezien vaker problemen op. Met betrekking tot de andere genoemde categorieën werd geen significant verband geconstateerd met probleemgedrag.

Concluderend kan worden gezegd dat de meeste door het personeel gesignaleerde probleemgroepen, zich feitelijk, in termen van het aantal disciplinaire maatregelen en/of negatieve eindrapportages, niet onderscheiden van andere categorieën gedetineerden.

Tevens is een multiple regressie-analyse uitgevoerd. In deze analyse is onderscheid gemaakt tussen vier groepen variabelen (20). In de eerste plaats is onderzocht of *detentiebelevingsfactoren* een verklaring kunnen geven voor het probleemgedrag. Dit blijkt ten dele het geval te zijn. Van de door alle in de regressie-analyse betrokken variabelen verklaarde variantie in de mate van het probleemgevend gedrag, is de bijdrage van de detentiebelevingsfactoren in 'De Boschpoort' ongeveer 19% en in de PVI circa 31%. Er kan dan ook worden gezegd dat gedetineerden die een negatieve attitude hebben ten aanzien van de detentiesituatie, de inrichting vaker voor problemen stellen. Opvallend is het daarbij dat binnen de detentiebelevingsfactoren vooral de houding ten aanzien van het werk en ten aanzien van de werkmeesters zo'n belangrijke rol speelt. Kennelijk bestaat er in het name in de werksituatie een sterk verband tussen subjectieve belevingsfactoren en probleemgedrag. Geheel verwonderlijk is dit niet. De beoordeling van gedetineerden door de werkmeester wordt voor een belangrijk gedeelte bepaald door de arbeidsprestatie. In tegenstelling tot de meeste andere situaties waarin de gedetineerde binnen de inrichting verkeert, geldt voor de gestichtsarbeid dat geen duidelijke prestatienormen kunnen worden gegeven. Eigenlijk kan alleen een bepaalde minimum-eis worden gesteld aan de arbeidsprestatie. Boven die minimumgrens zal de kwaliteit van de arbeidsprestatie sterk afhangen van de arbeidsmotivatie. Deze motivatie zal op zijn beurt sterk worden beïnvloed door de arbeids-satisfactie en de houding ten aanzien van de werkmeesters.

De volgende twee variabelen die in de regressie-analyse in verband zijn gebracht met probleemgevend gedrag, hebben betrekking op *de geschiktheid voor respectievelijk 'De Boschpoort' en de PVI 'Nederheide' zoals die door de leden van de selectie-adviescommissie werd ingeschat* (21). Het blijkt dat geen van beide variabelen sterk met probleemgedrag samenhangen. De bijdrage aan de totale verklaarde variantie bedraagt wat betreft 'De Boschpoort' en de PVI 'Nederheide' respectievelijk slechts 2% en 5,6%. Hierbij moet worden bedacht dat met betrekking tot de geschiktheid voor de PVI en ook met betrekking tot de geschiktheid voor 'De Boschpoort' de scoreverschillen tussen de in beide inrichtingen geplaatste gedetineerden zeer groot zijn (22). Kennelijk is de selectiecommissie wel in staat te beoordelen of een gedetineerde geschikt is voor de PVI of 'De Boschpoort', maar niet *in hoeverre* dit het geval is. Anders gezegd, men kan wel differentieren tussen gedetineerden die geschikt zijn voor hetzij de ene hetzij de andere inrichting, maar een nadere differentiatie binnen die twee groepen van gedetineerden is niet moge-

lijk (23).

De derde groep variabelen die in de regressie-analyse is betrokken, omvat de plaatsingsvoorkeur van de gedetineerde zoals die ten tijde van de selectie bekend was, het plaatsingsadvies van het HvB van herkomst en *de aard van de gestichtsrapportage* vanuit deze inrichting. Tezamen leveren deze variabelen de grootste bijdrage aan de verklaarde variantie in het probleemgedrag. Voor de gevangenis te Breda bedraagt deze bijdrage bijna 60% en voor de PVI te Doetinchem vrijwel 40%. Vooral de aard van de gestichtsrapportage vanuit het HvB blijkt in dit verband een zeer belangrijke factor te zijn. In het interimrapport over het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften werd in de conclusie de veronderstelling geuit dat de moeilijkheden die gedetineerden in een huis van bewaring opleveren een gevolg kunnen zijn van het daar gevoerde strengere regiem. Plaatsing van dergelijke gedetineerden in het meer flexibele regiem van 'Nederheide' zou dan juist gewenst zijn. Nu echter blijkt dat ook binnen de PVI probleemgevend gedrag voor een relatief zeer groot gedeelte samenhangt met het minder goed functioneren in het HvB van herkomst, lijkt deze conclusie in zijn algemeenheid vooralsnog niet gerechtvaardigd. Integendeel, de opstelling in het HvB is kennelijk ook een goede graadmeter voor het functioneren in een vrijer regiem.

Tot slot zijn enkele *achtergrondvariabelen* aan de regressievergelijking toegevoegd waarvan werd aangenomen dat zij verband konden houden met probleemgedrag. Wat de PVI betreft bleken twee variabelen met probleemgevend gedrag samen te hangen. De eerste variabele betrof de omvang van de geregistreerde recidive. Gedetineerden met een uitgebreide recidivestaat leveren vaker problemen op binnen de PVI dan gedetineerden met een gering aantal voorgaande veroordelingen. Recidivisten worden ook door het personeel zelf in deze inrichting als een probleemgroep aangemerkt, zoals hierboven reeds is gesteld. Zij zouden minder gemotiveerd zijn tot deelname aan vormingsactiviteiten en minder geschikt voor een resocialisatiegerichte inrichting als de PVI. Dat alleenstaanden — de tweede variabele hier — een probleemgroep vormen, is wellicht in verband te brengen met de grote mate van gemeenschap van het daar gevoerde regiem. Mogelijk zijn deze gedetineerden minder goed in staat om in groepsverband te functioneren. Met betrekking tot specifieke probleemgroepen in 'De Boschpoort' kan worden opgemerkt dat naast langer gestraften en recidivisten ook drugsverslaafden in vergelijking met andere categorieën gedetineerden de inrichting vaker voor problemen stellen. Zoals hiervoor reeds is gezegd ervaart het personeel in de gevangenis te Breda druggebruikers zelf ook als een probleemgroep. Uit het interimrapport 'Personeel en regiem' blijkt dat de problemen in de meeste gevallen worden toegeschreven aan negatieve effecten van het afkicken, zoals agressiviteit, wantrouwen, rusteloosheid en afwezigheid.

Een laatste opmerking dient nog te worden gemaakt over de kwestie in hoeverre het mogelijk is met behulp van de hierboven beschreven variabelen het probleemgevend gedrag in beide inrichtingen te verklaren. Als criterium kan hiervoor het totale percentage verklaarde variantie worden gehanteerd. Wat betreft 'De Boschpoort' bedraagt dit percentage ongeveer 32%. Voor de PVI is dit percentage veel lager, nl. 14%. Dit lage percentage kan twee oorzaken hebben. De eerste is een methodentechnische (24). Daarnaast is het aannemelijk dat het probleemgevend gedrag binnen de PVI minder goed voorspelbaar is. Deze opvatting valt ook in kringen van het personeel binnen deze inrichting regelmatig te beluisteren. Met name zou het dysfunctioneren van individuele gedetineerden sterk worden beïnvloed door de wijze waarop de leefgroep functioneert. Dit is vervolgens weer sterk afhankelijk van de samenstelling ervan en is daarom een sterk variërend gegeven.

3.5 Conclusie

In dit hoofdstuk is onderzocht hoe de gedetineerden in 'De Boschpoort' en de PVI 'Nederheide' vanuit het standpunt van de inrichting bezien hebben gefunctioneerd. Daarbij is de nadruk gelegd op probleemgevend gedrag dat zich binnen de inrichting afspeelt.

Om inzicht te krijgen in de mate waarin men in beide inrichtingen met probleemgedrag wordt geconfronteerd, is nagegaan hoe vaak gedurende de onderzoeksperiode disciplinaire maatregelen zijn genomen tegen gedetineerden. Daarnaast is

onderzocht over hoeveel van hen door de verschillende personeelscategorieën een negatief eindrapport is uitgebracht. Daarbij bleek in de eerste plaats dat in de PVI veel minder vaak disciplinaire maatregelen worden genomen tegen gedetineerden dan in 'De Boschpoort'. In de tweede plaats kwam naar voren dat de bewaarders in 'De Boschpoort' in vergelijking met zowel de werkmeesters binnen deze inrichting, als met het personeel in de PVI, veel vaker een ongunstig eindrapport uitbrengen over gedetineerden.

Deze resultaten zeggen niet zozeer iets over de gedetineerden waarmee het personeel in de twee inrichtingen wordt geconfronteerd, maar veeleer over het perspectief van waaruit zij daar worden benaderd. Probleemgevend gedrag is een betrekkelijk begrip. Hetzelfde gedrag zal niet door iedereen in dezelfde mate als probleemgevend worden beschouwd. Veel hangt af van het referentiekader dat men hanteert. Niet alleen verschilt dit kader per inrichting, maar ook zullen de verschillende personeelscategorieën daarbinnen een andere definitie van probleemgevend gedrag hanteren.

De verschillen tussen inrichtingen zullen groter zijn naarmate men de gedetineerden vanuit een ander perspectief benadert. Het regiem in de PVI kan worden gekarakteriseerd als gedetineerden-gericht. Veel meer dan in 'De Boschpoort' richt men zich daar op de problemen en behoeften van de gedetineerden. In 'De Boschpoort' ligt het accent meer op handhaving van de gestichtsdiscipline. Dit verschil in oriëntatie heeft twee consequenties die tezamen een belangrijke verklaring kunnen geven voor het grotere aantal disciplinaire maatregelen dat in 'De Boschpoort' tegen gedetineerden is genomen. Met de nadruk die in deze inrichting op de ordehandhaving wordt gelegd, hangt samen dat er een groot aantal beperkende regels is waaraan gedetineerden zich hebben te houden. De kans dat gedetineerden in conflict komen met de gestichtsdiscipline is als gevolg hiervan in 'De Boschpoort' groter dan in de PVI. Er speelt nog een tweede factor mee. Indien in de PVI met betrekking tot een bepaalde gedetineerde problemen dreigen te ontstaan, zal men eerder geneigd zijn om ook met zijn mening rekening te houden en om van daaruit een aanvaardbare oplossing te zoeken. Men zal kortom in de PVI eerder trachten probleemgedrag te corrigeren door middel van overreding dan door middel van het opleggen van een negatieve sanctie.

Niet alleen verschilt de definitie van probleemgevend gedrag per inrichting, maar ook tussen de personeelscategorieën daarbinnen valt in dit opzicht een verschil te constateren. Dit blijkt uit het feit dat de bewaarders in 'De Boschpoort' veel vaker een negatief eindrapport opstellen over gedetineerden dan de werkmeesters binnen deze inrichting. Dit verschil is hierboven toegeschreven aan de context waarbinnen deze twee personeelsgroeperingen met gedetineerden omgaan. Vanuit de meer regiemgebonden bewaardersrol, zo werd betoogd, zullen in termen van de inrichtingsdiscipline hogere eisen worden gesteld aan de gedetineerden dan vanuit de werkmeestersrol.

Dat in 'De Boschpoort' vaker probleemgevend gedrag voorkomt, is niet alleen een gevolg van het feit dat hier een andere definitie van zulk gedrag wordt gegeven dan in de PVI. Ook speelt mee dat in 'De Boschpoort' vaker potentieel probleemgevend gedetineerden worden geplaatst. Dat dit het geval is, wordt duidelijk als wordt nagegaan welke factoren met probleemgevend gedrag samenhangen. De belangrijkste factor is de opstelling van de gedetineerde in het HvB waar hij voorafgaande aan zijn detentie in de PVI of 'De Boschpoort' verbleef. Uit het onderzoek naar het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften is verder naar voren gekomen dat deze opstelling ook het belangrijkste criterium is voor de plaatsing van gedetineerden in de PVI of 'De Boschpoort'.

Dat de opstelling van gedetineerden in het HvB zo sterk samenhangt met probleemgevend gedrag in de twee gevangenissen voor middellanggestraften, is een belangrijk gegeven voor de selectie-adviescommissie. Bovendien pleit dit er nogmaals voor om de rapportage vanuit het HvB met een grotere zorgvuldigheid op te stellen dan blijktens de resultaten van de deelstudie met betrekking tot het selectiebeleid nu het geval is.

In het vorige hoofdstuk stond de vraag centraal hoe de gedetineerden in de PVI 'Nederheide' en 'De Boschpoort' hebben gefunctioneerd vanuit de inrichting bezien. Hier zal worden onderzocht hoe zij zelf de detentie hebben ervaren. Met name zal worden nagegaan in hoeverre de twee gevangenisregiems bij hun behoeften aansluiten. Vanuit dit perspectief worden verschillende aspecten van de detentie besproken (25).

Allereerst komt de verhouding tussen de gedetineerden en het personeel aan de orde. De volgende drie paragrafen zijn gewijd aan de verschillende activiteiten waaraan de gedetineerden binnen de inrichting deelnemen. Speciaal zal daarbij worden nagegaan in hoeverre deze activiteiten een zinvolle invulling van de detentieperiode betekenen.

Een belangrijk verschil tussen de PVI en 'De Boschpoort' is gelegen in de mate van gemeenschap binnen de inrichting. In de PVI brengen de gedetineerden het grootste gedeelte van de tijd door in groepsverband. De gevangenis te Breda daarentegen, heeft een regiem van beperkte gemeenschap, hetgeen inhoudt dat de gedetineerden een belangrijk gedeelte van hun detentie op cel doorbrengen. Welke voor- en nadelen er voor de gedetineerden aan deze twee typen regiems kleven, zal hieronder worden onderzocht. Aansluitend zal worden ingegaan op de relatie met de medegedetineerden.

Al de hierboven genoemde onderwerpen hebben betrekking op het verblijf *binnen* de inrichting. Het contact met de buitenwereld vormt een afzonderlijk onderdeel van dit hoofdstuk.

Tot slot zal worden aangegeven hoe de gedetineerden het gevangenisregiem in zijn totaliteit ervaren (26).

4.1 De verhouding tussen gedetineerden en personeel

4.1.1 Het contact met het personeel

Een belangrijke indicatie voor de afstand die er in beide inrichtingen bestaat tussen de gedetineerden en het personeel, is het onderling contact. Daarbij gaat het niet zozeer om de vluchtige contacten die in de dagelijkse routine plaatsvinden, maar vooral om de wat uitgebreidere contacten.

In het eerder verschenen interimrapport 'Personeel en regiem' is nagegaan hoe vaak de geïnterviewde personeelsleden volgens eigen opgave een tamelijk uitgebreid gesprek hebben met gedetineerden. Daarbij bleek dat het personeel in de PVI — met name de groepsleiding — vaker met de gedetineerden spreekt dan het personeel in 'De Boschpoort'.

Wordt aan de gedetineerden gevraagd hoe vaak zij een tamelijk uitgebreid gesprek (minimaal een kwartier) hebben met het personeel, dan wordt deze conclusie bevestigd. De gedetineerden in 'De Boschpoort' hebben minder vaak zo'n gesprek dan de gedetineerden in de PVI. Binnen 'De Boschpoort' vindt dergelijk contact bovendien iets vaker plaats met de werkmeesters dan met de bewaarders, zij het dat het verschil niet significant is. In de PVI zijn het de groepsleiders waarmee de gedetineerden vaker een wat uitgebreider gesprek hebben. Als wordt uitgegaan van de absolute contactfrequentie, dan blijkt dat verreweg de meeste gedetineerden na een verblijf van ongeveer vier weken in 'De Boschpoort' nog nimmer een uitgebreid gesprek hebben gehad met één van de werkmeesters of één van de bewaarders. Dit geldt, zij het in mindere mate, ook voor de werkmeesters in de PVI.

Concluderend kan worden gezegd dat, afgemeten aan het aantal gesprekken dat plaatsvindt, de afstand tussen de gedetineerden en het personeel in de PVI minder groot is dan in 'De Boschpoort'.

4.1.2 De houding ten aanzien van het personeel

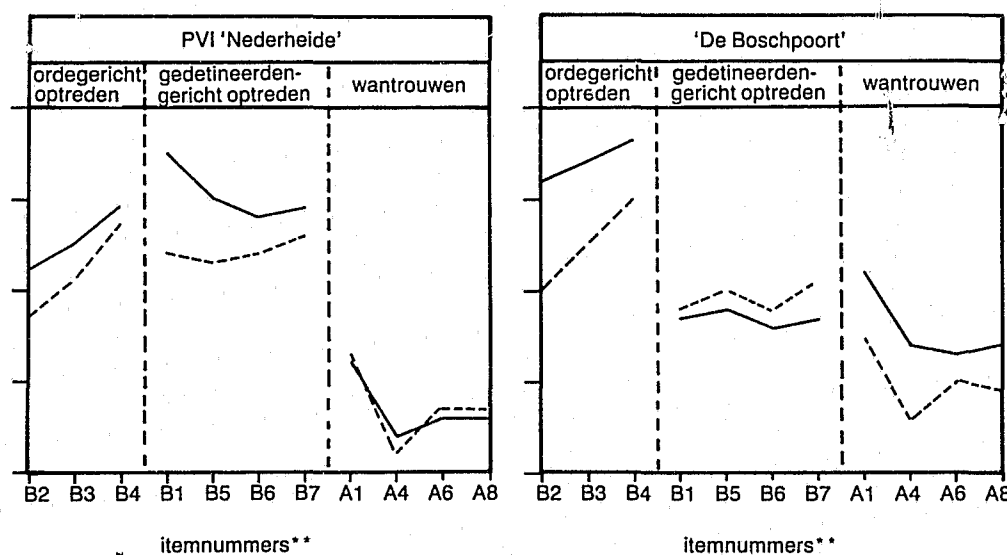
Het hebben van een gesprek is één aspect van de relatie tussen personeel en gedetineerden. Belangrijker nog is het algemene optreden van het personeel ten opzichte van de gedetineerden. Een groot gedeelte van het onderzoek onder het personeel is hieraan gewijd geweest. In dit verband zijn drie conclusies, die in het rapport 'Personeel en regiem' werden getrokken, relevant:

1. Zowel in optreden als in houding ten opzichte van de gedetineerden hecht het personeel in 'De Boschpoort' een grote waarde aan handhaving van de orde. In de PVI is dit, vooral van de kant van de groepsleiders, minder het geval. Tussen de beide personeelsgroeperingen in 'De Boschpoort' werden in dit opzicht geen consistente verschillen geconstateerd.
2. Het personeel in de PVI richt zijn handelen iets meer dan het personeel in 'De Boschpoort' op de behoeften en problemen van de gedetineerden. De verschillen tussen de afzonderlijke personeelscategorieën *binnen* beide inrichtingen zijn zeer klein.
3. Het personeel in Breda koestert een minder groot vertrouwen jegens de gedetineerden dan het personeel in Doetinchem.

Bij de groepsleiders in de PVI is dit vertrouwen over het algemeen iets groter dan bij de werkmeesters. Binnen 'De Boschpoort' zijn er in dit opzicht geen consistente verschillen tussen beide personeelscategorieën.

Een aantal van de vragen waarop bovenstaande conclusies betrekking hebben, is, veelal in gespiegelde vorm, ook aan de gedetineerden voorgelegd. De reacties op deze vragen zijn geprofileerd weergegeven in schema 1.

Schema 1: De gemiddelde scores op de vragen m.b.t. orde- en gedetineerdengericht optreden van het personeel en m.b.t. het jegens hen gekoesterde wantrouwen, weergegeven d.m.v. profielen*

* De ononderbroken lijn geeft het profiel weer voor resp. de groepsleiders in de PVI en de bewaarders in 'De Boschpoort'. Het profiel voor de werkmeesters wordt gerepresenteerd door de onderbroken lijn. Hoe lager de gemiddelde score, des te sterker is het betreffende kenmerk van toepassing.

** De itemnummers corresponderen met de in de bijlagen 4.1.A. en 4.1.B. vermelde vragen. Item A1 is wat de scoring betreft in dit schema gespiegeld.

Indien de profielen met betrekking tot het *ordegericht optreden* voor de verschillende personeelscategorieën worden vergeleken, dan blijkt uit schema 1, dat er naast verschillen tussen beide inrichtingen, vooral ook verschillen bestaan tussen de personeelsgroeperingen daarbinnen. Zo wordt in beide inrichtingen het optre-

den van de werkmeesters als minder ordegericht beschouwd dan het optreden van respectievelijk de groepsleiders en de bewaarders. Wel is het zo dat volgens de gedetineerden de werkmeesters in 'De Boschpoort' iets meer accent leggen op handhaving van de orde dan hun collega's in de PVI. Eenzelfde verschil, zij het aanzienlijk sterker, bestaat tussen de bewaarders in Breda en de groepsleiders in Doetinchem. Als deze constatering wordt vergeleken met de resultaten van het onderzoek onder het personeel, dan vallen er duidelijk verschillen waar te nemen. Zo leggen de groepsleiders naar eigen zeggen minder nadruk op ordehandhaving dan de werkmeesters in de PVI, terwijl de gedetineerden hier een tegengestelde visie op hebben. In 'De Boschpoort' bestaan er volgens de geïnterviewde personeelsleden zelf nauwelijks verschillen in ordegericht optreden tussen werkmeesters en bewaarders. De gedetineerden zien de bewaarders daarentegen als duidelijk meer ordegericht. Deze tegenstellingen zijn wellicht te verklaren indien onderscheid wordt gemaakt tussen de mate waarin ordehandhaving inherent is aan de taak als zodanig en de mate waarin bij de feitelijke invulling van de taak daarop de nadruk wordt gelegd. Zo is het mogelijk dat de groepsleiders in de PVI over het algemeen minder belang toekennen aan handhaving van de orde, terwijl de groepsleiderstaak als zodanig toch meer elementen bevat die door de gedetineerden als ordehandvend worden gepercipieerd. Hetzelfde zou dan kunnen gelden voor de bewaarders in 'De Boschpoort'. De relatie tussen gedetineerden en werkmeesters heeft een zakelijker karakter. Indien de werkmeester corrigerend optreedt, wordt dit door de gedetineerden wellicht minder gezien als ordehandhaving als zodanig, maar meer als functioneel ten opzichte van de produktiedoelstelling van de arbeid.

Met betrekking tot de *gedetineerdengerichtheid* komen de resultaten van de interviews met de gedetineerden meer overeen met het beeld dat het onderzoek onder het personeel heeft opgeleverd. Zo legt het personeel in de PVI een grotere nadruk op de behoeften en problemen van de gedetineerden dan in 'De Boschpoort'. Daarbij is de gedetineerdengerichtheid van de groepsleiders groter dan die van de werkmeesters in de PVI. Het verschil tussen de twee personeelscategorieën in 'De Boschpoort' is gering, zij het dat volgens de gedetineerden de werkmeesters iets meer rekening houden met hun behoeften en problemen.

Met betrekking tot het *vertrouwen* dat de gedetineerden in het personeel stellen, kan worden gezegd dat dit in de PVI betrekkelijk groot is. Dat geldt ook voor de werkmeesters in 'De Boschpoort', maar in duidelijk mindere mate voor de bewaarders in deze inrichting.

In de interviews met de gedetineerden zijn ook nog andere houdingsvragen omtrent het personeel aan de orde gesteld. De meeste van deze vragen bleken onderling zo sterk samen te hangen dat een schaal kon worden geconstrueerd die een algemeen beeld geeft van de houding van de gedetineerden ten aanzien van het personeel (27). In tabel 5 is de scoreverdeling op deze schaal weergegeven voor de vier personeelsgroeperingen.

Tabel 5. De scores op de schaal 'Houding ten aanzien van bewaarders/groepsleiders, resp. werkmeesters'

score-categorie*	'De Boschpoort'		PVI 'Nederheide'	
	bewaarders	werkmeesters	groepsleiders	werkmeesters
12-20	9,6%	1,0%	0,0%	0,0%
21-28	17,7%	6,2%	0,5%	0,0%
29-36	26,3%	16,7%	3,3%	11,3%
37-44	27,8%	36,4%	17,5%	25,1%
45-52	16,7%	26,5%	38,9%	37,9%
53-60	2,0%	12,3%	39,8%	25,6%
gemiddelde score	35,0	41,7	49,7	46,7

*Hoe hoger de score op de schaal, des te positiever is de attitude t.a.v. het personeel.

Uit de tabel blijkt dat de houding ten aanzien van het personeel in de PVI en met name ten aanzien van de groepsleiders binnen deze inrichting duidelijk positiever

is dan ten aanzien van het personeel in 'De Boschpoort'. Binnen de laatste inrichting is er bovendien een betrekkelijk groot verschil tussen de bewaarders en de werkmeesters, waarbij de houding ten aanzien van de bewaarders beduidend negatiever is (28).

Concluderend kan worden gezegd dat het vertrouwen dat de gedetineerden in 'De Boschpoort' koesteren jegens het personeel en met name de bewaarders, minder groot is dan in de PVI. In de laatstgenoemde inrichting richt het personeel en vooral de groepsleiding zich bovendien verhoudingsgewijze meer op de problemen en behoeften van de gedetineerden. Met betrekking tot het ordegericht optreden werden niet alleen verschillen tussen beide inrichtingen geconstateerd, maar vooral ook verschillen tussen de personeelscategorieën daarbinnen. Zo zou in de relatie tussen werkmeesters en gedetineerden relatief gezien een minder zwaar accent worden gelegd op handhaving van de orde. Al deze verschillen komen tot uitdrukking in de algemene beoordeling van de verschillende personeelsgroeperingen door de gedetineerden. Deze beoordeling valt vooral voor de groepsleiders in de PVI gunstig uit en voor de bewaarders in de gevangenis te Breda betrekkelijk ongunstig. De werkmeesters in beide inrichtingen nemen in dit opzicht een tussenpositie in.

4.2 De gestichtsarbeid

Eén van de allerbelangrijkste activiteiten binnen penitentiaire inrichtingen is de arbeid. Deze arbeid zal hieronder vanuit twee perspectieven worden onderzocht. Allereerst wordt nagegaan in hoeverre de verschillende arbeidsmogelijkheden in de PVI en 'De Boschpoort' de gedetineerden bevrediging geven. Daarna wordt onderzocht welke functie deze arbeid heeft voor de gedetineerden.

4.2.1 De arbeidsactiviteiten binnen de PVI 'Nederheide'

Iedere gedetineerde die in de PVI wordt geplaatst, is verplicht deel te nemen aan de arbeidsactiviteiten. Indien de gedetineerde dit weigert, volgt een overplaatsing naar de gevangenis te Breda of naar een HvB als passant ter herselectie. De eerste vijf à zes weken van de detentie wordt slechts gedurende halve dagdelen gewerkt en wordt de andere helft van de werkdagen besteed aan het vormingsprogramma. Na deze eerste periode wordt het vormingswerk beëindigd en wordt het resterende gedeelte van de detentie hele dagen gewerkt. De PVI kent de volgende arbeidsobjecten:

- a. binnenobjecten
  - twee montagewerkplaatsen (maximaal 24 gedetineerden)
  - een schilderswerkplaats (maximaal 6 gedetineerden)
  - een timmerwerkplaats (maximaal 10 gedetineerden)
- b. buitenobjecten
  - een tuinderij (maximaal 10 gedetineerden)
  - een boerderij (maximaal 8 gedetineerden)
  - een plantsoendienst (maximaal 8 gedetineerden)
- c. functies in de 'huisdienst', zoals corveeër, zaalwacht, keukenhulp e.d.

De eerste twee weken van de detentie wordt een groot gedeelte van de gedetineerden in één van beide montagewerkplaatsen tewerkgesteld. Daarna worden zij zoveel mogelijk op een arbeidsproject van eigen keuze ingezet (29).

Omtrent het werk zijn aan de gedetineerden verschillende vragen gesteld. Op twee daarvan zal hier in het bijzonder worden ingegaan. De eerste vraag luidde: 'Zoudt u dit werk uw hele detentie hier willen blijven doen?'. De antwoorden op deze vraag geven een indicatie van de aantrekkelijkheid van het arbeidsproject waarop men is ingezet in vergelijking met de andere mogelijke arbeidsobjecten. De tweede vraag betref de algemene tevredenheid met het werk. Uit tabel 6 blijkt dat het werk op een buitenobject de gedetineerden de meeste bevrediging geeft, gevolgd door respectievelijk het werk in de huisdienst en de arbeid op één van de werkplaatsen (30).

Tabel 6. De aantrekkelijkheid van de verschillende arbeidsobjecten binnen de PVI 'Nederheide'

arbeidsobject	% dat het werk gehele detentie zou willen blijven doen	gemiddelde algemene satisfactiescore*
binnenobjecten	59,3%	2,0
buitenobjecten	80,9%	1,8
'huisdienst'	78,4%	1,9
totaal	70,5%	1,9

* Hoe lager de gemiddelde score, des te groter is de algemene arbeidstevredenheid

Er zijn verschillende redenen denkbaar waarom het werk op een buitenobject voor de gedetineerden verhoudingsgewijs aantrekkelijker is. In de eerste plaats is het werk zelf veelal afwisselender dan het werk op een binnenobject of in de huisdienst. In de tweede plaats vindt het werk voor een belangrijk gedeelte in de buitenlucht plaats, waardoor het gevoel van 'opgesloten zijn' kan verminderen. Dat de arbeid op een binnenwerkplaats over het algemeen minder aantrekkelijk wordt gevonden, hangt wellicht ook samen met het feit dat daar, zoals uit het interimrapport 'Personeel en regiem' blijkt, een zwaarder accent moet worden gelegd op de produktie. Omdat voornamelijk particuliere en overheidsopdrachten worden uitgevoerd, moet soms volgens betrekkelijk strakke tijdschema's worden gewerkt.

4.2.2 De arbeidsactiviteiten binnen de gevangenis 'De Boschpoort'

Ook in 'De Boschpoort' bestaat de verplichting tot arbeid, zij het dat geen overplaatsing volgt naar een andere inrichting indien de gedetineerde weigert te werken. Over het algemeen wordt hij dan, zoals uit het vorige hoofdstuk blijkt, op de eigen cel afgezonderd. In het geheel 12 van de 200 geïnterviewde gedetineerden namen, meestal in verband met wettelijke arbeidsongeschiktheid, niet deel aan de gestichtsarbeid.

Evenals in de PVI is er ook in deze inrichting met betrekking tot de arbeid sprake van een introductieperiode. Gedurende de eerste detentieweek verrichten de gedetineerden celwerk. Daarna worden zij op een speciale inkomstwerkplaats, de zg. achterzaal, geplaatst, waar montage- en inpakwerk wordt verricht. In de derde detentieweek, tenslotte, vindt de definitieve indeling plaats bij een van de verschillende arbeidsobjecten. Deze indeling geschiedt voornamelijk op basis van het gedrag op de inkomstwerkplaats, waarbij meestal ook rekening wordt gehouden met de voorkeur van de gedetineerde. 'De Boschpoort' kent de volgende arbeidsobjecten:

- a. werkplaatsen
  - een houtbedrijf (maximaal 18 gedetineerden)
  - een textielwerkplaats (maximaal 18 gedetineerden)
  - een zeilmakerij (maximaal 12 gedetineerden)
  - een metaalbedrijf (maximaal 12 gedetineerden)
  - een werkzaal waar licht montage- en inpakwerk wordt verricht (maximaal 25 gedetineerden)
- b. celarbeid (31)
- c. functies in de 'huisdienst', zoals reiniger, keukenhulp e.d.

Uit tabel 7 blijkt dat het werk in de 'huisdienst' over het algemeen het meest aantrekkelijk wordt gevonden. Dergelijk werk wordt zowel door het personeel als door de gedetineerden dan ook als een erebaan beschouwd.

Tabel 7. De aantrekkelijkheid van de verschillende arbeidsobjecten binnen de gevangenis 'De Boschpoort'

arbeidsobject	% dat het werk de gehele detentie zou willen blijven doen	gemiddelde algemene satisfactiescore*
werkplaatsen	75,5%	2,2
celarbeid	46,2%	2,7
'huisdienst'	94,4%	1,9
totaal	72,9%	2,2

Het voordeel van werk in de huisdienst is dat men in het algemeen een grotere (bewegings)vrijheid heeft. Daarnaast is het zo dat, evenals bij de binnenobjecten in de PVI het geval is, op de werkplaatsen overheids- en particuliere opdrachten worden uitgevoerd, waardoor soms volgens vrij strakke tijdschema's moet worden gewerkt. Dat celarbeid het minst aantrekkelijk is voor de gedetineerden ligt betrekkelijk voor de hand. Niet alleen dient dit werk op cel te worden verricht, maar bovendien is het veelal oninteressant werk, zoals het vervaardigen van wasknijpers (32).

4.2.3 De gestichtsarbeid in het algemeen

Hierboven is de relatieve aantrekkelijkheid van de verschillende arbeidsobjecten in beide inrichtingen vergeleken. De algemene tevredenheid over het werk in de twee inrichtingen voor middellanggestraften is vrij groot. In 'De Boschpoort' bedraagt het percentage gedetineerden dat tevreden of zeer tevreden is over het werk binnen de inrichting 74,4% en in de PVI is dit zelfs 93,2%. Dat de arbeidssatisfactie in de PVI groter is, is voor een belangrijk gedeelte toe te schrijven aan het feit dat hier de mogelijkheid bestaat om op een aantrekkelijk buitenobject te worden geplaatst, terwijl een aantal van de gedetineerden in de gevangenis te Breda onaantrekkelijk celwerk verricht.

Belangrijker nog dan de vraag hoe tevreden men over het werk is, is de vraag welke betekenis de gestichtsarbeid voor de gedetineerden heeft. Om hiervan een beeld te krijgen is in de interviews een aantal houdingsvragen ten aanzien van het werk opgenomen (33). Uit het niveau van de gemiddelde scores op deze vragen kan worden afgeleid, dat men primair aan de arbeid deelneemt, omdat op die manier de tijd sneller opschiet en omdat men in het werk afleiding vindt. Van een resocialiserende functie, in die zin dat men door te werken dingen leert waar men later nog wat aan heeft, is in de ogen van de gedetineerden niet duidelijk sprake.

Doordat de gedetineerden in 'De Boschpoort' een groot gedeelte van de detentie achter gesloten celdeuren doorbrengen, zijn de contactmogelijkheden met andere gedetineerden zeer beperkt. Verwacht werd dan ook dat de arbeid hier in vergelijking met de PVI 'Nederheide' een belangrijke sociale functie zou hebben. Dit blijkt echter niet het geval te zijn. De gemiddelde score op de vraag: 'Een belangrijk voordeel van werken is dat je met anderen in contact komt', verschilt nauwelijks voor beide inrichtingen. Dit kan een gevolg zijn van het feit dat een aantal van de gedetineerden in de gevangenis te Breda individuele celarbeid verricht. Echter, ook wanneer een vergelijking wordt getrokken tussen de arbeid op een binnenobject in de PVI en op een werkplaats in 'De Boschpoort', dan blijkt niet dat men in deze laatstgenoemde inrichting het contact met medegedetineerden verhoudingsgewijs als een belangrijk voordeel van werken beschouwt (34).

Concluderend kan worden gezegd dat de gestichtsarbeid in beide inrichtingen primair wordt gezien als een middel om de detentietijd te doden. De arbeidsmogelijkheden in de PVI zijn daarbij aantrekkelijker dan die in 'De Boschpoort'.

4.3 De vormingsactiviteiten in de PVI 'Nederheide'

De PVI 'Nederheide' kan worden gekarakteriseerd als een resocialisatiegerichte penitentiaire inrichting. Het uitgangspunt van het regiem is enerzijds het zoveel mogelijk beperken van de schadelijke effecten van een gevangenisstraf en anderzijds het door middel van sociale leerprocessen trachten te bewerkstelligen van veranderingen bij de gedetineerden waardoor zij beter in staat zijn zich in de vrije samenleving te handhaven. Met name om dit laatste doel te bereiken nemen de gedetineerden in leefgroepen van 10 man de eerste vijf à zes detentieweken deel aan geprogrammeerde vormingsactiviteiten. Het vormingsprogramma wordt verzorgd door één of enkele van de groepsleiders die als team de gedetineerdenleefgroep begeleiden. De vormingsactiviteiten zijn in de volgende categorieën onder te verdelen:

- *informatieve activiteiten*, zoals voorlichtingsprogramma's over drugs, EHBO en verkeersveiligheid. Deze activiteiten zijn erop gericht de cognitieve vaardigheden van de gedetineerden te vergroten.
- *sociale activiteiten*, zoals groepsdiscussies, groepsgesprekken en rollenspelen. Het doel van deze programma-onderdelen is het vergroten van de sociale vaardigheden.

- *creatieve activiteiten*, zoals handenarbeid en fotografie. Aan deze activiteiten ligt het vergroten van de creatieve vaardigheden ten grondslag.

Naast deze activiteiten wordt in de voor het vormingsprogramma gereserveerde dagdelen zeer veel sport bedreven onder leiding van een groepsleider of een sportinstructeur. Een belangrijk onderdeel van de vormingsactiviteiten vormden ten tijde van het onderzoek verder de zg. 'buitenprojecten'. Gedetineerden werden dan gedurende enkele dagen per week betrokken bij werkzaamheden buiten de inrichting zoals het inrichten van een kinderspeelplaats. De mogelijkheid om aan een buitenproject deel te nemen stond slechts voor enkele leefgroepen open.

Hieronder zal worden nagegaan welke betekenis de gedetineerden zelf aan de geprogrammeerde vormingsactiviteiten toekennen. Of deelname aan het vormingsprogramma in de PVI leidt tot positieve leereffecten, zal in meer algemene zin in hoofdstuk 5 aan de orde komen. In dat hoofdstuk zullen de resultaten worden besproken van een deelonderzoek naar houdingsveranderingen die in de loop van de detentie bij de gedetineerden optreden (35).

Het blijkt dat 71,6% van de gedetineerden in de PVI over het geheel genomen met plezier aan de vormingsactiviteiten deelneemt. Een minderheid voelt hierover na ongeveer vier weken in het programma te hebben geparticipeerd, een negatief oordeel. Tevens is nagegaan aan welke specifieke programma-onderdelen men met name met plezier of met tegenzin deelneemt. Het meest aantrekkelijk zijn de 'buitenprojecten' en de sportactiviteiten. Deze programma-onderdelen werden in respectievelijk 100% en 81,8% van de gevallen genoemd als activiteiten waar men met plezier aan deelneemt. Ook het oordeel over de creatieve activiteiten en vooral over de cursus fotografie valt in vergelijking met de andere onderdelen van het programma positief uit. Het aantal gedetineerden daarentegen dat met tegenzin deelneemt aan de informatieve en de 'groepsactiviteiten' is betrekkelijk groot: respectievelijk 34,2% en 44,9%. Concluderend kan worden gezegd dat de meeste gedetineerden het vormingsprogramma als een aantrekkelijke invulling van de detentie beschouwen, zij het dat dit in mindere mate geldt voor die onderdelen die relatief gezien een grote verbale participatie vereisen, zoals de informatieve en sociale activiteiten.

In het interview 'detentiebeleving' is ook de vraag aan de orde gesteld in hoeverre men deelname aan het programma nuttig vindt. Uit de laatste kolom van tabel 8 blijkt dat, hoewel de meeste gedetineerden de vormingsactiviteiten nuttig vinden, ongeveer eenderde van hen deze activiteiten nutteloos of zelfs volkomen nutteloos vindt. Bovendien moet hierbij rekening worden gehouden met het feit dat volgens sommige geïnterviewde gedetineerden het nut van de vormingsactiviteiten beperkt is tot de detentieperiode. Uiteindelijk bedraagt het percentage gedetineerden dat het vormingsprogramma nuttig vindt omdat men er later nog iets aan denkt te hebben, 49,6% (36).

Tabel 8. Het (verwachte) nut van de vormingsactiviteiten in de PVI 'Nederheide'

	intake-interview n = 228	interview 'detentie-beleving' n = 207
1. erg nuttig	17,1%	9,6%
2. nuttig	63,2%	57,9%
3. nutteloos	17,1%	19,8%
4. volkomen nutteloos	2,6%	12,7%
gemiddelde score	2,1	2,4

In tabel 8 is ook aangegeven welk nut men bij binnenkomst in de PVI van de vormingsactiviteiten verwacht. Uit de tabel blijkt dat het gemiddelde verwachtingsniveau in het begin van de detentie hoger ligt dan het oordeel na ongeveer vier detentieweken ($p \leq .01$). Hieruit kan worden afgeleid dat het programma niet geheel beantwoordt aan datgene wat men zich daarvan bij binnenkomst had voorgesteld.

Dat het oordeel over het vormingsprogramma afhankelijk is van de detentiefase waarin men verkeert, wordt nog duidelijker, indien de reacties op de vragen die

daarover in sommige exit-interviews zijn gesteld (37), in beschouwing worden genomen. De betreffende vragen zijn voorgelegd aan gedetineerden die het vormingsprogramma reeds enige tijd (minimaal twee weken) hadden beëindigd en sedertdien hele dagen werkten. Indien de mogelijkheid bestond om bepaalde vormingsactiviteiten voort te zetten zou slechts 35,6% van deze gedetineerden daarvan gebruik hebben gemaakt. Zoals hierboven werd opgemerkt bedroeg na ongeveer vier detentieweken het percentage gedetineerden dat met plezier aan de vormingsactiviteiten deelnam nog ruim 70%. Kennelijk wordt tegen het einde van de periode waarin men in het vormingsprogramma participeert, een verzadigingspunt bereikt. Verdere voortzetting van het programma is dan voor de gedetineerden niet erg aantrekkelijk. Dat een dergelijk verzadigingseffect een rol heeft gespeeld, blijkt ook uit het feit dat het percentage gedetineerden dat achteraf bezien al vanaf de binnenkomst hele dagen had willen werken (53,6%) lager is dan het percentage gedetineerden dat verdere voortzetting van het vormingsprogramma afwijst (64,4%).

Het gegeven dat ongeveer de helft van de geïnterviewde gedetineerden achteraf bezien het liefst de gehele detentie hele dagen had willen werken, blijft echter bestaan. De conclusie die hieruit getrokken moet worden is dat, ondanks de optimistische verwachtingen bij binnenkomst over het nut van het vormingsprogramma, een groot gedeelte van de gedetineerden achteraf aan een andere invulling van de detentie de voorkeur geeft.

4.4 Recreatieve activiteiten

Voor de gedetineerden is het ook van belang hoe zij de avonden en de weekeinden, wanneer zij niet aan de arbeid of aan het vormingsprogramma deelnemen, kunnen doorbrengen. De recreatieve mogelijkheden in beide inrichtingen voor middellanggestraften verschillen aanzienlijk. In de PVI kan men op zaal blijven. Er is een biljart- en tafeltennisruimte. Ook wordt er regelmatig onder leiding van een groepsleider aan sport of handenarbeid gedaan. Verder wordt er regelmatig een bioscoopfilm vertoond en worden in het weekeinde, tenslotte, vaak voetbalwedstrijden georganiseerd tussen gedetineerden uit de PVI en ploegen van buiten de inrichting.

De recreatiemogelijkheden in 'De Boschpoort' zijn daarentegen zeer beperkt. Slechts om de andere avond en in het weekeinde is er gelegenheid tot recreatie buiten de cel. Deze vindt dan plaats in kleine zaaltjes waar een televisie staat en enkele gezelschapsspelen aanwezig zijn. Andere gemeenschappelijke vormen van recreatie zijn hier wegens gebrek aan daarvoor geschikte ruimten niet mogelijk. Wel kunnen de gedetineerden tweemaal per week gedurende één uur deelnemen aan de sport.

Het is gezien het bovenstaande niet verwonderlijk dat de gedetineerden in 'De Boschpoort' een uitgesproken negatief oordeel hebben over de recreatiemogelijkheden. Zoals blijkt uit het rapport 'Personeel en regiem' is ook het personeel in deze inrichting over het algemeen van oordeel dat in dit opzicht verbeteringen gewenst zijn.

Tabel 9. De reacties op de vraag: 'Vindt u dat er voldoende recreatieve mogelijkheden zijn hier?'

	'De Boschpoort' n = 198	PVI 'Nederheide' n = 209
- ja	9,1%	83,7%
- neen	90,9%	16,3%

4.5 Algehele en beperkte gemeenschap

Kenmerkend voor het regiem in de PVI 'Nederheide' is dat de gedetineerden er hun detentie in volledige gemeenschap doorbrengen. De eerste vijf à zes weken gebeurt dit in zogenaamde gesloten leefgroepen van tien man. Deze groepen worden gesloten genoemd, omdat opengevallen plaatsen (tengevolge van ontslagen, overplaatsingen e.d.) niet door andere gedetineerden worden ingenomen. De confrontatie zoals die binnen de leefgroepen plaatsvindt tussen gedetineerden onderling en tussen gedetineerden en groepsleiders, vormt een integraal onderdeel van het

regiem binnen de PVI.

Is het vormingsprogramma beëindigd, dan worden de overgebleven gedetineerden uit de oorspronkelijke leefgroep op een zg. restzaal geplaatst. Deze restzalen hebben een capaciteit van ongeveer vijf plaatsen, terwijl de samenstelling van de gedetineerdengroep zich kan wijzigen. De begeleiding van de gedetineerden op de restzaal is in principe aan een aantal bewaarders binnen de inrichting.

De gevangenis 'De Boschpoort' heeft een regiem van beperkte gemeenschap. Dit houdt in dat de gedetineerden een groot gedeelte van hun detentie achter gesloten celdeuren doorbrengen. Sommige activiteiten, zoals de arbeid, de sport, de recreatie en het luchten, vinden gemeenschappelijk plaats.

Hieronder zal worden onderzocht welke voor- en nadelen er voor de gedetineerden kleven aan deze twee verschillende vormen van ten uitvoer leggen van een gevangenisstraf. Aan het einde van deze paragraaf zal kort worden ingegaan op het verblijf op een restzaal in de PVI.

Aan de gedetineerden in de PVI en in 'De Boschpoort' is de vraag voorgelegd of men de voorkeur geeft aan een detentie waarbij men een groot gedeelte van de tijd op cel dient te verblijven of aan een detentie die grotendeels samen met andere gedetineerden in een groep wordt doorgebracht. In tabel 10 zijn de reacties op deze vraag weergegeven.

Tabel 10. Voorkeur voor een detentie die voornamelijk op cel dan wel in een groep wordt doorgebracht

	'De Boschpoort' n = 200	PVI 'Nederheide' n = 214	totaal n = 414
cel	26,0%	5,6%	15,5%
geen voorkeur	10,5%	6,5%	8,5%
groep	63,5%	87,9%	76,1%

Uit de tabel blijkt dat het grootste gedeelte van de gedetineerden in beide inrichtingen de voorkeur geeft aan een detentie in groepsverband. Dat de gedetineerden in de gevangenis te Breda iets vaker een cellulair regiem prefereren, kan een gevolg zijn van selectiefactoren. Gedetineerden die bij de selectie een voorkeur uitspreken voor een cellulair regiem worden nl. over het algemeen in 'De Boschpoort' geplaatst.

De vraag die naar aanleiding van het bovenstaande rijst, is, welke de grote voordelen zijn die voor de meeste gedetineerden aan een regiem van algehele gemeenschap kleven. Het blijkt dat het vooral de behoefte aan sociaal contact is, die gedetineerden een dergelijk regiem doet verkiezen. Ongeveer 40% van alle gedetineerden in beide inrichtingen tezamen bracht dit argument naar voren. Niet alleen het contact als zodanig met medegedetineerden blijkt een belangrijk voordeel te zijn van een groepsregiem, maar ook het feit dat men op die manier steun aan elkaar heeft, werd door ongeveer 30% van de gedetineerden als argument genoemd. Een derde voordeel, tenslotte, van een regiem van algehele gemeenschap heeft niet zozeer te maken met de ruimere contactmogelijkheden met medegedetineerden, maar eerder met het feit dat binnen zo'n regiem in de ogen van de gedetineerden doorgaans ook meer faciliteiten aanwezig zijn.

Dat zoveel gedetineerden een 'groepsregiem' prefereren, is niet alleen een gevolg van de voordelen die aan zo'n regiem zijn verbonden, maar evenzeer van de nadelen van een 'cellulair regiem'. Het belangrijkste nadeel is complementair ten opzichte van het eerstgenoemde voordeel van de groep: men kan geen sociaal contact onderhouden met medegedetineerden. Daarnaast werden nadelige psychische effecten als een belangrijk bezwaar tegen een cellulair regiem naar voren gebracht. Opmerkingen als 'je zit te tuchten', 'je krijgt een rothumeur' en 'je stompt af' werden in dit verband regelmatig gehoord.

Het aantal gedetineerden dat in het geheel geen voordelen ziet in een regiem van beperkte gemeenschap is in beide inrichtingen betrekkelijk groot. Wat betreft de PVI gaat het hierbij zelfs om bijna 57% van de geïnterviewde gedetineerden. Voorzover gedetineerden toch voordelen van een cellulair regiem noemen, heeft dit vooral betrekking op het feit dat men meer privacy heeft en dat men zich daardoor

minder behoeft aan te passen aan de medegedetineerden.

Hoewel de meeste gedetineerden de voorkeur geven aan een regiem van algehele gemeenschap boven een regiem van beperkte gemeenschap, zijn toch ook daar volgens velen van hen bezwaren aan verbonden. Het belangrijkste nadeel, dat door bijna 45% van de gedetineerden in beide inrichtingen werd genoemd, betreft het risico van ruzies en conflicten dat men in de groep loopt. Andere belangrijke nadelen zijn het gebrek aan privacy (38) en de pressie om zich aan de groepsnorm aan te passen. Overigens is het aantal genoemde nadelen van een groepsregiem geringer dan het aantal tegen een cellulair regiem naar voren gebrachte bezwaren. Ook is het aantal genoemde voordelen van een regiem van algehele gemeenschap aanzienlijk groter dan het aantal nadelen daarvan (39). Dit alles vormt nogmaals een indicatie voor de aantrekkelijkheid van zo'n regiem in vergelijking met een regiem zoals dat in de gevangenis te Breda wordt gevoerd.

Zoals gezegd, worden de gedetineerden in de PVI na beëindiging van het vormingsprogramma overgeplaatst naar een kleine 'restzaal'. Een intensieve begeleiding, zoals die binnen de oorspronkelijke leefgroep plaatsvond, vindt hier niet langer plaats. Uit gesprekken die zijn gevoerd met verschillende personeelsfunctionarissen binnen de PVI, is gebleken dat men dit daar als een ernstig probleem ervaart.

In dit licht bezien kan het opvallend worden genoemd dat de meeste geïnterviewde gedetineerden het verblijf op een restzaal veel aangenamer vinden dan de voorgaande detentie in een grotere leefgroep. Meer dan 70% van de gedetineerden wist zelfs in het geheel geen bezwaren naar voren te brengen tegen de restzaal. De twee belangrijkste voordelen: 'beter functioneren van de groep' en 'een minder grote druk om zich aan de groep aan te passen', zijn complementair ten opzichte van twee hierboven genoemde bezwaren tegen een regiem van algehele gemeenschap. Kennelijk gelden deze bezwaren in mindere mate indien de groep een geringe omvang (ca. 5 gedetineerden) heeft.

Wel is het contact met de groepsleiding van de oorspronkelijke zaal in een vrij groot aantal gevallen afgenomen. Zo had ongeveer eenderde van de geïnterviewde gedetineerden in de week voorafgaande aan het interview in het geheel geen contact meer gehad met één van deze groepsleiders. Uit de reacties op de volgende vraag: 'Heeft u op de restzaal voldoende gelegenheid om personeel te spreken?', blijkt echter dat de meeste gedetineerden dit geen ernstig bezwaar vinden.

Concluderend kan worden gezegd dat de meeste gedetineerden, zowel in 'De Boschpoort' als in de PVI 'Nederheide' de voorkeur geven aan een regiem van algehele gemeenschap boven een regiem van beperkte gemeenschap. De behoefte om contact te onderhouden met medegedetineerden is over het algemeen zeer groot. Een aantal van de bezwaren die toch ook aan een groepsregiem kleven, zijn minder sterk, indien de groep een kleinere omvang heeft.

4.6 De relatie met de medegedetineerden

Een belangrijk bezwaar tegen een regiem van algehele gemeenschap is, zo bleek hierboven, het risico dat men wordt geconfronteerd met andere gedetineerden die men liever uit de weg zou gaan. Zeker in een gesloten leefgroep bestaat het gevaar dat door het gedwongen contact met de medegedetineerden in de groep conflicten ontstaan. Nu moet dit gevaar echter ook niet worden overschat. Het blijkt nl. dat de gedetineerden in de PVI weliswaar vaker contact hebben met medegedetineerden, maar dat dit over het algemeen geen negatief effect heeft op de houding ten aanzien van de andere gedetineerden. Uit tabel 11 blijkt zelfs dat de gedetineerden in de PVI gemiddeld een iets positiever beeld hebben omtrent de medegedetineerden dan in de gevangenis te Breda ($p \leq .05$).

Tabel 11. De scores op de schaal 'Houding ten aanzien van medegedetineerden'.

score-categorie	'De Boschpoort' n = 198	PVI 'Nederheide' n = 212
6-10 (sterk negatief)	3,0%	0,5%
11-14	3,5%	5,7%
15-18	28,8%	18,9%
19-22	37,9%	39,2%
23-26	21,7%	25,0%
27-30 (sterk positief)	5,1%	10,8%
gemiddelde score	20,1	21,1

4.7 Contacten met de buitenwereld

Tot dusverre is de aandacht steeds gericht geweest op het verblijf *binnen* de penitentiaire inrichting. Op een zeker ogenblik komt aan dit verblijf echter een einde en keert de gedetineerde terug in de samenleving. Artikel 26 van de Beginselenwet bepaalt dat de gevangenisstraf mede dienstbaar gemaakt moet worden aan deze terugkeer. Deze bepaling is voor velerlei interpretaties vatbaar. Zo kan men eruit afleiden dat er — bijvoorbeeld door middel van vormings- en trainingsprogramma's — naar gestreefd moet worden herhaling van crimineel gedrag te voorkomen. Een minder vergaande maar toch zeer belangrijke consequentie die uit het wetsartikel kan worden getrokken, is dat de bestaande relaties die de gedetineerde heeft met de samenleving, zoveel mogelijk in stand moeten worden gehouden. Vanuit dit perspectief is het van zeer groot belang te onderzoeken op welke wijze de gedetineerden contact onderhouden met de buitenwereld.

Een belangrijke mogelijkheid om contact te onderhouden met het 'thuisfront' is het *bezoek*. De meeste gedetineerden in beide inrichtingen ontvangen regelmatig (minimaal eenmaal per 14 dagen) bezoek. Het percentage gedetineerden dat in het geheel geen bezoek ontvangt, is echter vooral in 'De Boschpoort' aanzienlijk en bedraagt daar 35,5%. Hoewel een aantal van deze gedetineerden zelf geen bezoek wenst te ontvangen, worden meestal praktische redenen genoemd voor het ontbreken van bezoek, zoals de moeilijke bereikbaarheid van de inrichting vanuit de woonplaats of de onmogelijkheid voor potentiële bezoekers om op de daarvoor vastgestelde dagen gebruik te maken van de bezoeksregeling.

De bezoeksregeling in beide inrichtingen verschilt aanzienlijk. In 'De Boschpoort' bestaat eenmaal per week de gelegenheid om op een werkdag gedurende één uur bezoek te ontvangen (40). Daarbij worden niet meer dan drie bezoekers tegelijk toegelaten. Het bezoek vindt plaats in een gemeenschappelijke ruimte onder toezicht van het personeel. De bezoekers dienen daar tegenover de gedetineerde aan een tafel plaats te nemen. Het is de gedetineerde niet toegestaan om persoonlijke bezittingen, zelfs geen sigaretten of shag, mee te nemen naar de bezoekersruimte. Evenmin mogen artikelen van het bezoek in ontvangst worden genomen. Door middel van steekproefsgewijze visitatie wordt de naleving van dit voorschrift gecontroleerd (41).

In de PVI vindt het bezoek in het weekeinde gemeenschappelijk plaats in de personeelskantine. Er is dan wel een personeelslid aanwezig, maar van een streng toezicht is geen sprake. Het is de gedetineerden ook hier niet toegestaan artikelen van het bezoek aan te nemen. Vermeldenswaard is tenslotte, dat in de PVI een opvangmogelijkheid bestaat voor de kinderen van het bezoek.

Wordt het oordeel van de gedetineerden gevraagd over de bezoeksregeling, dan blijkt dat in de PVI 89,4% van hen hierover tevreden is. In 'De Boschpoort' bedraagt dit percentage slechts 28,6%. De belangrijkste voordelen van de bezoeksregeling in de PVI zijn volgens de gedetineerden de lengte van het bezoek (twee uur) en het ontbreken van streng toezicht daarbij. Dat het bezoek in het weekeinde plaatsvindt is volgens vele gedetineerden ook een pluspunt. De belangrijkste bezwaren tegen de regeling van het bezoek in 'De Boschpoort' betreffen de visitatie en het feit dat men geen persoonlijke bezittingen mee mag nemen naar het bezoek. Een ander belangrijk bezwaar is volgens vele gedetineerden dat men tegenover in plaats van naast het bezoek dient plaats te nemen en dat er nadrukkelijk sprake is van toe-

zicht. Normale communicatie met het bezoek wordt hierdoor, aldus deze gedetineerden, belemmerd. Een laatste bezwaar geldt het tijdstip waarop het bezoek plaatsvindt. Een aantal gedetineerden zou liever in het weekeinde bezoek ontvangen, waarschijnlijk omdat bezoekende familieleden zich op een werkdag moeilijker vrij kunnen maken.

Andere mogelijkheden om contact te onderhouden met relaties in de buitenwereld zijn *correspondentie* en *telefoneren*. Het eerste is in beide inrichtingen vrijelijk toegestaan, maar voor het tweede is een speciale machtiging van de directeur vereist (42).

Gedetineerden in 'De Boschpoort' corresponderen vaker met familieleden en kennissen dan in de PVI het geval is. Daar staat echter tegenover dat de telefoonregeling in laatste inrichting aanzienlijk soepeler wordt gehanteerd.

Al de bovengenoemde vormen van contact vinden plaats, terwijl de gedetineerde zelf in de inrichting aanwezig is. Er bestaat echter ook — op grond van art. 47 BG — een mogelijkheid om de inrichting tijdelijk te verlaten (43). Het blijkt dat dergelijk *verlof* ten tijde van het onderzoek in de PVI veel vaker werd verleend dan in 'De Boschpoort'. In de eerstgenoemde inrichting is aan 57,5% van de gedetineerden één of meerdere malen verlof toegestaan. Voor 'De Boschpoort' bedroeg dit percentage 11,5%. Een mogelijke verklaring voor dit aanzienlijke verschil is dat er — bijvoorbeeld vanwege de aanwezigheid van ernstige problemen buiten de inrichting — in de PVI vaker aanleiding bestaat om gedetineerden verlof te verlenen. Deze verklaring lijkt echter vooralsnog niet zeer waarschijnlijk, omdat het aantal gedetineerden met ernstige problemen buiten de inrichting in de PVI verhoudingsgewijze kleiner is dan in de gevangenis te Breda. Wel is het zo, dat, indien er problemen zijn, daar volgens de gedetineerden binnen de PVI eerder op wordt ingespeeld (44). Bovendien wordt hier vaker in verband met andere omstandigheden verlof verleend dan in 'De Boschpoort'.

Om het beeld omtrent de contacten met de buitenwereld af te ronden is aan de gedetineerden de vraag voorgelegd, of zij voldoende gelegenheid hebben om contact te onderhouden met familieleden en kennissen.

Tabel 12. De mate waarin de gedetineerden van oordeel zijn voldoende gelegenheid te hebben voor contact met familieleden en bekenden.

	'De Boschpoort' n = 200	PVI 'Nederheide' n = 214
ruim voldoende	6,4%	27,1%
voldoende	42,6%	58,5%
onvoldoende	37,8%	11,1%
ruim onvoldoende	13,3%	3,4%
gemiddelde score	2,6	1,9

Uit tabel 12 blijkt dat in 'De Boschpoort' ongeveer de helft van de gedetineerden hierover wel tevreden is. Het percentage gedetineerden in de PVI dat voldoende gelegenheid zegt te hebben voor contact met relaties buiten de inrichting, is aanzienlijk hoger: 85,6%.

4.8 Het regiem in zijn totaliteit

In de voorgaande paragrafen is ingegaan op een groot aantal aspecten van de detentie in de twee inrichtingen voor volwassen middellanggestraften in Nederland. Ter afsluiting van dit hoofdstuk zal aandacht worden besteed aan het oordeel van de gedetineerden over de beide gevangenisregiems in hun totaliteit.

In het interview zijn tien houdingsvragen opgenomen die betrekking hebben op de gehele gang van zaken binnen de inrichting. Indien de gemiddelde antwoordpatronen van de gedetineerden in de PVI 'Nederheide' en in de gevangenis 'De Boschpoort' worden vergeleken, dan zijn de regiems in deze twee inrichtingen in de

beleving van de gedetineerden als volgt te karakteriseren:

- In de PVI hebben de gedetineerden een grote mate van autonomie, in die zin dat zij er voldoende bewegingsvrijheid hebben, meer eigen verantwoordelijkheid kunnen dragen en meer mogelijkheden hebben om die dingen te doen waar men zin in heeft. In 'De Boschpoort' is deze autonomie gering.
- Het personeel binnen de PVI staat meer open voor ideeën van de kant van de gedetineerden. Bovendien voelen de gedetineerden zich hier duidelijk minder aan hun lot overgelaten.
- Over het algemeen hebben de gedetineerden in de PVI sterker het gevoel dat zij hun straftijd nuttig doorbrengen dan de gedetineerden in de gevangenis te Breda. Wel is het zo dat de gedetineerden in beide inrichtingen, maar vooral in 'De Boschpoort', niet het idee hebben dat de detentie uiteindelijk een positief effect heeft.
- Het regiem in de PVI wordt als meer humaan gekenschetst dan het regiem in 'De Boschpoort'. Bovendien zit men in de eerstgenoemde inrichting iets minder zwaar.
- Een positief punt van de gevangenis te Breda is dat de gedetineerden daar iets meer duidelijkheid hebben dan in de PVI te Doetinchem. Men weet over het algemeen beter waar men aan toe is.

Tot zover het beeld dat de gedetineerden hebben van het regiem. In het interim-rapport 'Personeel en regiem' is een beschrijving gegeven van de wijze waarop het personeel het in beide inrichtingen gevoerde regiem percipieert. 'De Boschpoort' is, aldus het geïnterviewde personeel, een inrichting waar een relatief zwaar accent wordt gelegd op de beveiliging en de ordelijke tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Conformerend aan de gestichtsregels speelt hier een belangrijke rol. Door de strakkere reglementering van het gevangenisregiem wordt naar de gedetineerde toe wel een grotere duidelijkheid geschapen volgens het ondervraagde personeel.

In de PVI wordt volgens het personeel meer aandacht besteed aan de 'resocialisatie' van de gedetineerden in een inrichtingsklimaat waarbinnen zij een grotere mate van zelfstandigheid hebben en waarbinnen aan het naleven van de regels niet altijd een absolute waarde wordt toegekend. De afstand tussen gedetineerden en personeel zou hier bovendien kleiner zijn dan in de gevangenis te Breda (45). Deze beschrijving geeft aan dat de wijze waarop het personeel het in de eigen inrichting gevoerde regiem waarneemt, in grote lijnen overeenkomt met het beeld dat de gedetineerden hierover hebben.

Gezien de hierboven beschreven reacties die de beide regiems bij de gedetineerden oproepen, is het niet verwonderlijk dat de reacties op de vraag: 'Hoe tevreden bent u over de gehele gang van zaken binnen de inrichting?', in 'De Boschpoort' over het algemeen negatief zijn. Uit tabel 13 blijkt dat 67,2% van de gedetineerden in deze inrichting ontevreden of zeer ontevreden is over de gang van zaken. Voor de PVI bedraagt dit percentage slechts 3,3%.

Tabel 13. De tevredenheid over de gehele gang van zaken binnen de inrichting.

	'De Boschpoort' n = 198	PVI 'Nederheide' n = 213
1 = zeer tevreden	0,5%	11,3%
2 = tevreden	15,2%	54,9%
3 = gaat wel	17,2%	30,5%
4 = ontevreden	38,9%	3,3%
5 = zeer ontevreden	28,3%	0,0%
gemiddelde score	3,8	2,3

4.9 Conclusie

De laatste decennia wordt er in Nederland in toenemende mate naar gestreefd de gevangenisstraf een humaner karakter te geven. Steeds zwaarder is het accent dat

wordt gelegd op het welzijn van de gedetineerden. Uit de in dit hoofdstuk gepresenteerde onderzoekresultaten blijkt dat binnen deze algemene ontwikkeling de PVI 'Nederheide' en de gevangenis 'De Boschpoort' geen gelijke tred hebben gehouden. Het regiem in de PVI is veel meer afgestemd op de behoeften van de gedetineerden dan het regiem in 'De Boschpoort'. Voor dit grote verschil zijn verschillende oorzaken aan te wijzen.

In de eerste plaats kan er een spanningsveld bestaan tussen de belangen van de gedetineerden en andere belangen, zoals de ordelijke en ongestoorde tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Verleent men gedetineerden vaker verlof, omdat daarvoor dringende sociale indicaties zijn, dan loopt men het risico dat meer gedetineerden zich ongeoorloofd aan de detentie onttrekken. Staat men een vrijer contact toe tussen gedetineerden en bezoekende familieleden, dan bestaat bijvoorbeeld het gevaar dat vaker drugs in de inrichting worden binnengesmokkeld. Het tegemoet komen aan de behoeften van gedetineerden kan dus inhouden dat men andere belangen gedeeltelijk opoffert. Er moet veelal een keuze worden gemaakt.

Dat deze keuze in 'De Boschpoort' over het algemeen negatief uitvalt voor de gedetineerden, houdt gedeeltelijk verband met selectiefactoren. Bij de bestemming van 'De Boschpoort' tot inrichting voor middellanggestraften is duidelijk aangegeven dat hier gedetineerden zouden moeten worden geplaatst die ongeschikt zijn voor het vrijere regiem in de PVI. Uit het onderzoek naar het selectiebeleid is gebleken dat dit uitgangspunt ook in de praktijk als een belangrijk plaatsingscriterium wordt gehanteerd.

Er zijn echter nog andere factoren die een rol spelen. In de PVI vormt het vormingswerk een integraal onderdeel van het regiem. Door middel van dit vormingswerk streeft men er onder andere naar gedetineerden een groter verantwoordelijkheidsbesef bij te brengen. Dit is vanzelfsprekend niet mogelijk, indien zij binnen de inrichting zelf in het geheel geen eigen verantwoordelijkheid kunnen dragen. Bovendien veronderstelt een vormingsgerichte benadering de aanwezigheid van een zeker vertrouwensklimaat tussen gedetineerden en personeel.

Een belangrijk verschil tussen de PVI en 'De Boschpoort' tenslotte is dat de eerstgenoemde inrichting een regiem van algehele gemeenschap heeft en de laatstgenoemde een regiem van beperkte gemeenschap. Niet alleen sluit een groepsregiem als zodanig meer aan bij de sterke behoefte aan sociaal contact die gedetineerden hebben, maar bovendien brengt dit een grotere bewegingsvrijheid voor de gedetineerden met zich mee. Hieruit zou men de consequenties kunnen trekken dat ook in 'De Boschpoort' een regiem van algehele gemeenschap dient te worden ingevoerd. In de huidige situatie is dit echter vanwege de aard van het gebouw niet mogelijk. 'De Boschpoort' is een koepelgevangenis waarbinnen een ander dan een cellulair regiem eigenlijk niet kan worden gevoerd.

Al de bovengenoemde factoren, die onderling ook met elkaar verband houden, verklaren waarom het regiem in 'De Boschpoort' minder aansluit bij de behoeften van de gedetineerden dan het regiem in de PVI. Daarmee is echter niet gezegd dat het grote verschil in dit opzicht tussen beide inrichtingen voor middellanggestraften ook noodzakelijk is. Het rekening houden met de behoeften van de gedetineerden behoeft niet te betekenen dat men daarbij de belangen van orde en veiligheid binnen de inrichting geheel uit het oog verliest. Het plaatsen in 'De Boschpoort' van gedetineerden die minder geschikt zijn voor het regiem in de PVI, betekent niet dat alle gedetineerden in de gevangenis te Breda een grotere vrijheid niet zouden aankunnen. Het ontbreken van een vormingsprogramma in 'De Boschpoort' houdt niet in dat ook hier niet gestreefd zou kunnen worden naar een grotere zelfstandigheid voor de gedetineerden. De gebouwlijke situatie, tenslotte, sluit niet uit dat er in 'De Boschpoort' gestreefd zou kunnen worden naar uitbreiding van het aantal mogelijke gemeenschappelijke activiteiten.

Zoals de situatie nu is, wordt een detentie in 'De Boschpoort' veel zwaarder beleefd dan een detentie in de PVI.

5

Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie

Eén van de hoofddoelstellingen van het onderzoek middellanggestraften is na te gaan in hoeverre twee verschillende gevangenisregiems verschillende effecten hebben op gedetineerden met een middellange strafdijd. Over het algemeen wordt in studies naar de effecten van een gevangenisstraf uitgegaan van de mate waarin het delictgedrag zich na het ontslag uit de inrichting voortzet. Een dergelijke recidivestudie heeft ook in het kader van het onderzoek middellanggestraften plaatsgevonden. Hoewel met een gevangenisstraf, en zeker met een detentie in een resocialisatie-gerichte inrichting als de PVI 'Nederheide', uiteindelijk wordt beoogd de recidive terug te dringen, is het de vraag of dit criterium wel voldoende is om een duidelijk beeld te krijgen van de effecten van een detentie.

Het regiem binnen de PVI is erop gericht bepaalde houdingsveranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden en hen bepaalde vaardigheden bij te brengen die, naar men veronderstelt, de kans op herhaling van het delictgedrag verminderen. Het regiem richt zich dus primair op de gedetineerde zelf. Delictgedrag is echter voor een belangrijk gedeelte afhankelijk van directe omgevingsfactoren. De mogelijkheden om vanuit een penitentiaire inrichting op deze factoren invloed uit te oefenen, zijn zeer beperkt. Het is daarom zeer goed mogelijk dat gedurende een detentie weliswaar bepaalde leereffecten optreden, maar dat deze effecten uiteindelijk niet leiden tot een verminderde recidive. Verschillende studies, met name onder jeugdige gedetineerden, hebben dit aangetoond. Zo constateerde JESNESS dat een institutionele behandeling van jeugddelinquenten resulteerde in een verminderde agressiviteit en vervreemding, en in meer verantwoordelijk en conformerend gedrag. Effecten in termen van een verminderde recidive konden echter niet worden vastgesteld (JESNESS; 1971). Een overeenkomstig resultaat leverde een in Nederland gehouden onderzoek op naar het behandelingseffect van de kinderbeschermingsinrichting 'Zandwijk'. Behandeling binnen deze inrichting bleek weliswaar te leiden tot een verbeterde studie- en werkorientatie en tot een vergroting van de sociale vaardigheden, maar niet tot een verminderd delictgedrag (EIJER; 1975).

Ook vanuit een andere invalshoek is bestudering van tijdens de detentie optredende veranderingen in houdingen en aspecten van de persoonlijkheid de moeite waard. Tot de opdracht van het gevangeniswezen behoort niet alleen het doelbewust nastreven van positieve veranderingen in het delinquent gedrag, maar ook het voorkomen van negatieve neveneffecten van een gevangenisstraf, zoals stigmatisering en wrokgevoelens ten opzichte van het justitiële apparaat. Deze ongewenste neveneffecten behoeven niet direct verband te houden met crimineel gedrag.

Bovenstaande overwegingen samenvattend liggen aan het onderhavige deelonderzoek twee vragen ten grondslag:

- In hoeverre leidt een detentie in de PVI 'Nederheide' te Doetinchem in vergelijking met een detentie in de gevangenis 'De Boschpoort' te Breda tot positieve veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten, welke naderhand mogelijk doorwerken in een verminderde recidive?
- In hoeverre treden gedurende een detentie in één van beide inrichtingen ongewenste veranderingen op in houdingen en persoonlijkheidsvariabelen?

Bij de beantwoording van bovenstaande vragen zal rekening worden gehouden met mogelijke differentiële effecten. Het is namelijk zeer realistisch om te veronder-

stellen dat een detentie niet op alle categorieën gedetineerden dezelfde uitwerking heeft.

5.1 De onderzoekvariabelen

Bij de keuze van de onderzoekvariabelen hebben verschillende overwegingen een rol gespeeld. In de eerste plaats is nagegaan welke houdingsveranderingen, gegeven de uitgangspunten van de regiems, in beide inrichtingen worden nagestreefd. Omdat aan het regiem in 'De Boschpoort' geen duidelijke veranderingsdoelstellingen ten grondslag liggen, is daarbij uitgegaan van de in de beleidsstukken geformuleerde doelstellingen van de PVI (46). Drie doelstellingen: vergroting van de vrijheid en de creativiteit, alsmede relativering van de bajescultuur, zijn dermate diffuus dat operationalisering ervan niet goed mogelijk is. De andere doelstellingen zijn wel als variabele in het onderzoek betrokken: vergroting van het zelfinzicht, het verantwoordelijkheidsbesef en de sociale vaardigheden.

Bij de oprichting van de PVI stond het doel voor ogen dat deze inrichting eenzelfde functie zou moeten gaan vervullen voor volwassenen als het PTK 'De Corridor' voor jeugdigen. Ook bij de feitelijke vormgeving van het regiem in de PVI heeft het PTK in een aantal belangrijke opzichten model gestaan. Deze overwegingen waren aanleiding om bij de keuze van de onderzoekvariabelen mede uit te gaan van de doelstellingen van het PTK, zoals deze door CAMINADA zijn beschreven:

1. meer rekening leren houden met anderen
2. toename van de bereidheid tot samenwerking
3. verruiming van het sociaal inzicht en van de sociale en kulturele belangstelling
4. bevorderen van de verbale expressie
5. verbeteren van de prestatiemotivatie
6. voorkomen van authoritarianisme
7. voorkomen van stigmatisering
8. voorkomen van kriminele besmetting
9. voorkomen van rankuneuze instelling ten opzichte van de maatschappij
10. voorkomen van depersonalisatie
11. voorkomen van een gevoel van machteloosheid tengevolge van externe controle
12. voorkomen van agressie (CAMINADA; 1973).

De eerste vijf doelstellingen hebben betrekking op het teweegbrengen van positieve veranderingen in gedrag, houdingen en persoonlijkheidsaspecten en de laatste zeven op het voorkomen van negatieve veranderingen daarin tengevolge van de detentie. CAMINADA heeft bovengenoemde doelstellingen door middel van een groot aantal schalen en tests geoperationaliseerd teneinde de effecten van het regiem binnen het PTK te kunnen evalueren. Van een aantal van deze meetinstrumenten is ook in het onderhavige onderzoek gebruik gemaakt (47).

Hoewel een doelstellingenanalyse van zeer veel nut kan zijn om te bepalen welke houdings- en persoonlijkheidsvariabelen in het onderzoek betrokken dienen te worden, is het niet voldoende om hiermee te volstaan. Regiemsdoelstellingen geven namelijk alleen aan waar binnen bepaalde penitentiaire inrichtingen naar wordt gestreefd. Een detentie kan evenwel ook niet nagestreefde effecten hebben op de gedetineerden. Het probleem is dat er geen duidelijk theoretisch kader aanwezig is, waaruit valt af te leiden welke (onbedoelde) effecten een detentie kan hebben op gedetineerden. Er zijn weliswaar enige onderzoeken gedaan naar gedrags- en houdingsveranderingen die in de loop van een detentie optreden, maar deze studies hebben uitsluitend in het buitenland plaatsgevonden en hebben bovendien zeer wisselende resultaten opgeleverd (BRODY; 1978). In het verleden is in Nederland wel onderzoek gedaan naar persoonlijkheidskenmerken van delinquenten. De resultaten van deze studies zijn door DENKERS samengevat (DENKERS; 1971). Hieruit blijkt dat delinquenten over het algemeen relatief hoog scoren op tests die als indicatoren kunnen worden beschouwd van neuroticisme, impulsiviteit en extraversie. De eerstgenoemde twee persoonlijkheidsaspecten zijn als variabelen in het onderhavige onderzoek opgenomen. Extraversie is verder buiten beschouwing gelaten, omdat de wijze waarop dit begrip wordt geoperationaliseerd sterk overeen-

komt met de schalen die als meetinstrument zijn opgenomen voor respectievelijk impulsiviteit en sociabiliteit.

Hierboven is aangegeven welke overwegingen aan de selectie van de onderzoekvariabelen ten grondslag hebben gelegen. Een bespreking van deze variabelen afzonderlijk volgt hieronder.

a. neuroticisme

Als meetinstrumenten voor neuroticisme of emotionele stabiliteit is gebruik gemaakt van twee subschalen uit de Amsterdamse Biografische Vragenlijst: de N-schaal en de NS-schaal. De meetpretentie van deze schalen is neurotische labiliteit voorzover gemanifesteerd in de uiting van respectievelijk psychoneurotische en functionele lichamelijke klachten (WILDE; 1963).

b. impulsiviteit

Om mogelijke veranderingen in de impulsiviteit in de loop van de detentie te kunnen vaststellen is uitgegaan van de schaal 'self-control', die deel uitmaakt van de California Psychological Inventory (CPI). De intentie van deze schaal is het bepalen van: 'the degree and adequacy of self-regulation and self-control and freedom of impulsivity and self-centeredness' (GOUGH; 1975).

c. verantwoordelijkheidsbesef

Dit persoonlijkheidsaspect is geoperationaliseerd met behulp van de 'responsibility'-schaal uit de CPI. Deze schaal is ontwikkeld om personen te kunnen identificeren met een gewetensvolle, verantwoordelijke en betrouwbare instelling en temperament (GOUGH; 1975).

d. sociabiliteit

Omdat de PVI er mede naar streeft om verbeteringen in de sociale vaardigheden bij de gedetineerden te bewerkstelligen, is sociabiliteit als onderzoekvariabele opgenomen. In eerste instantie is in het vooronderzoek, waarover later meer, getracht dit persoonlijkheidskenmerk te bepalen met behulp van de schaal 'social self' uit de Tennessee Self Concept Scale (FITTS; 1965). Omdat deze schaal niet bleek te voldoen, zijn de items ervan later aangevuld met vragen uit de sociabiliteitschaal van de CPI (GOUGH; 1975).

e. zelfinzicht

Een andere doelstelling van de PVI is het vergroten van het zelfinzicht. Als operationalisering van dit begrip is gekozen voor drie subschalen uit de Tennessee Self Concept Scale welke ook door CAMINADA zijn gebruikt. Op de eerste schaal kan de respondent aangeven welk beeld hij van zichzelf heeft ('identity'). Op de schaal 'self satisfaction' geeft hij aan hoe tevreden hij is met dit beeld.

De laatste schaal 'social self' is hierboven al genoemd en geeft weer hoe de respondent sociaal functioneert (FITTS; 1965).

f. onduidelijkheidstolerantie

Eén van de door CAMINADA genoemde doelstellingen van het PTK was het voorkomen van authoritarianisme. Om te kunnen bepalen in hoeverre deze doelstelling werd gerealiseerd, gebruikte hij de dogmatisme-schaal van ROKEACH. Dogmatisme is een veelomvattend begrip waarvan één dimensie voor het onderhavige onderzoek relevant werd geacht: onduidelijkheidstolerantie of rigiditeit. BUDNER heeft een schaal voor onduidelijkheidstolerantie ontworpen en omschrijft dit begrip als 'de neiging om dubbelzinnige situaties als bedreigend te percipieren of te interpreteren' (BUDNER; 1962).

g. prestatiemotivatie

Om de prestatiemotivatie van de gedetineerden te kunnen bepalen, werd gebruik gemaakt van vragen uit de P-schaal van HERMANS. Deze vragen hebben betrekking op situaties waarin een ruime mate van doorzettingsvermogen is vereist (HERMANS; 1967).

h. agressie

De mate van agressiviteit bij de gedetineerden werd bepaald met behulp van een schaal waarin naast vragen uit de Manifest Hostility Scale van SIEGEL (SIEGEL; 1956) ook zelf geconstrueerde items waren opgenomen.

i. machteloosheid

Machteloosheid duidt het onvermogen aan om invloed uit te oefenen op de sociale omgeving en om het eigen lot te kunnen bepalen. Dit begrip is geoperationaliseerd door middel van een schaal waarin vragen zijn opgenomen uit diverse andere machteloosheidsschalen (NEAL en RETTIG; 1963/SROLE; 1956/VAN DER LINDEN; 1974).

j. maatschappelijke desoriëntatie

Onder maatschappelijke desoriëntatie wordt hier een houding verstaan die weergeeft dat men geen stabiele verwachtingen kan koesteren ten opzichte van de sociale omgeving en hieraan geen zekerheden kan ontfen. Bij de operationalisering ervan is gebruik gemaakt van items uit de anomy-schaal van MCCLOSKEY en SCHAAR (1965) en van vragen uit een eerder door de onderzoeker ontwikkelde schaal (VAN DER LINDEN; 1974).

k. misantropie

Voorkoming van een rancuneuze instelling ten opzichte van de samenleving is één van de door CAMINADA genoemde doelstellingen van het PTK. Deze doelstelling is in dit onderzoek gerepresenteerd door middel van een misantropie-schaal. De items voor deze schaal zijn voor een belangrijk gedeelte zelf ontworpen.

l. sollicitatie-stigmatisering

Als operationalisering van stigmatisering is een door CAMINADA ontwikkelde schaal verkozen. Omdat de vragen uit deze schaal betrekking hebben op ongelijke sollicitatiekansen van ex-gedetineerden, is deze schaal sollicitatie-stigmatisering genoemd.

m. wrok jegens justitie

Deze variabele geeft aan in hoeverre er sprake is van een negatieve houding ten opzichte van het wettelijk systeem en in hoeverre de legitimiteit ervan wordt ontkend. THOMAS heeft voor deze variabele een schaal ontwikkeld die in het onderhavige onderzoek is opgenomen (ZINGRAFF; 1975).

n. negatief toekomstperspectief

Hoewel het bewerkstelligen van een positief toekomstperspectief niet expliciet als doelstelling werd genoemd van de PVI of het PTK, is dit aspect toch in het onderzoek betrokken. Immers, de verwachting die men koestert ten aanzien van de toekomst zal voor een deel afhankelijk zijn van de mate waarin de resocialisatie-pogingen die in een inrichting worden ondernomen, slagen. De betreffende schaal is ontwikkeld door THOMAS (ZINGRAFF; 1975).

5.2 Het vooronderzoek

Hierboven zijn de 14 variabelen beschreven die in eerste instantie in het onderzoek zijn betrokken. De betreffende schalen bevatten tezamen meer dan 300 variabelen. Dit aantal werd veel te groot geacht om tweemaal, aan het begin en aan het eind van de detentie, aan de gedetineerden voor te leggen. Om deze reden is in een vooronderzoek getracht de schalen te verkorten, zonder dat dit ten koste ging van de betrouwbaarheid en validiteit ervan (48). Dit vooronderzoek heeft in het voorjaar van 1977 plaatsgevonden onder 131 gedetineerden in de PVI 'Nederheide' en de gevangenis 'De Boschpoort' (49).

Bij de analyse van de resultaten van het vooronderzoek is allereerst nagegaan of bepaalde schalen onderling zo hoog correleerden dat met één daarvan in het hoofdonderzoek zou kunnen worden volstaan. Daarbij bleek dat de correlatie tussen de N- en de NS-schaal van de A.B.V. .72 bedroeg. Mede omdat de vragen uit

de laatstgenoemde schaal nogal wat weerstanden bij de gedetineerden bleken op te roepen, werd besloten deze schaal verder buiten het onderzoek te houden.

De overige schalen zijn vervolgens aan een item-analyse onderworpen. Deze analyse bestond uit de volgende stappen. In de eerste plaats zijn de items die extreem scheef waren verdeeld en dus weinig discriminerend vermogen hadden, verwijderd. Hetzelfde is gebeurd ten aanzien van vragen met een hoge non-respons en ten aanzien van items waarvan de correlatie met de totale schaalscore minder bedroeg dan .20.

Op de resterende schaal-items is een stapsgewijze clusteranalyse toegepast. Deze analysemethode zal hierna, bij de bespreking van de constructie van de definitieve schalen nader aan de orde komen. In de loop van deze analyse bleek een aantal schalen in het geheel niet te voldoen, hetgeen meestal een gevolg was van de aanwezigheid van meerdere dimensies binnen de schaal. Dit waren de schalen die betrekking hadden op onduidelijkheidstolerantie en machteloosheid, alsmede de schaal 'social identity'. De laatste schaal is voor het definitieve onderzoek vervangen door de sociabiliteitsschaal uit de CPI. Uit de oorspronkelijke machteloosheidsschaal is een aantal items verwijderd en vervangen door andere. De onduidelijkheidstolerantie moest in het hoofdonderzoek buiten beschouwing worden gelaten.

De betrouwbaarheidscoëfficiënten van de resterende schalen zijn opgenomen in tabel 14 (50). Hoewel deze coëfficiënten voor ons doel meestal voldoende hoog werden geacht (groter dan .70) is in een aantal gevallen toch besloten de gevonden schalen aan te vullen met andere items teneinde niet het risico te lopen van onbetrouwbare meetinstrumenten in het definitieve onderzoek.

Als laatste stap in de analyse is nagegaan of de verkorte schaalversies nog wel overeenkwamen met de oorspronkelijke schalen. Daartoe is de correlatie berekend tussen de uiteindelijke en de oorspronkelijke schaal. Uit tabel 14 blijkt, dat deze correlaties zeer hoog zijn, zodat gevoeglijk kan worden aangenomen dat verkorting van de schalen niet heeft geleid tot een verandering in de betekenis die eraan moet worden toegekend.

Tabel 14. De betrouwbaarheidscoëfficiënten van de verkorte schalen in het vooronderzoek, alsmede de correlaties met de oorspronkelijke schalen

schaal	betrouwbaarheidscoëfficiënt	correlatie met oorspronkelijke schaal
neuroticisme	.86	.95
impulsiviteit	.86	.94
verantwoordelijkheidsbesef	.78	.89
schaal 'identity'	.74	.86
schaal 'self satisfaction'	.79	.83
agressie	.67	1.00
maatschappelijke desorientatie	.76	.95
misanthropie	.76	.97
sollicitatie-stigmatisering	.72	.96
negatief toekomstperspectief	.73	.83

5.3 Het onderzoekmodel

We weten nu welke variabelen zijn betrokken in het onderzoek naar mogelijke veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten in de loop van de detentie. Om deze veranderingen te kunnen vaststellen zijn de betreffende schalen tweemaal voorgelegd aan de gedetineerden: aan het begin en aan het einde van de detentie. Door de eindscores met de beginscores te vergelijken, is het mogelijk om eventuele veranderingen waar te nemen.

Het onderhavige onderzoek is vooral gericht op de vraag of van de PVI 'Nederheide' en de gevangenis 'De Boschpoort' verschillende effecten uitgaan op gedetineerden, welke resulteren in verschillende houdingsveranderingen. Indien dergelijke verschillen zouden worden geconstateerd, kunnen deze niet zonder meer worden toegeschreven aan het regiemsverschil. Het is zeer wel mogelijk dat de gedetineerden in beide inrichtingen verschillen met betrekking tot kenmerken die mede van invloed zijn op de onderzochte houdingen en persoonlijkheidsaspecten,

alsmede op de veranderingen daarin. Om dit interpretatieprobleem op te lossen, zijn verschillende onderzoekmodellen denkbaar. Zeer gebruikelijk zijn de procedures van individuele of van groepsgewijze gelijkschakeling. In het eerste geval wordt bij elke gedetineerde uit de ene inrichting een volkomen gelijkwaardige gedetineerde uit de andere inrichting gezocht. Het verlies aan proefpersonen is dan echter zeer groot, omdat er niet veel gedetineerden-paren te vinden zullen zijn met een identieke combinatie van kenmerken. Bij de groepsgewijze gelijkschakeling worden de gedetineerden uit beide inrichtingen in subgroepen ingedeeld op basis van die kenmerken die, naast de werking van het regiem, mogelijk van invloed zijn op veranderingen in de onderzoeksvariabelen. Het nadeel van deze procedure is, dat er zeer veel achtergrondkenmerken kunnen zijn die van invloed zijn op de gevonden veranderingsverschillen. Dit betekent dat er ook zeer veel subgroepen gevormd zullen moeten worden, hetgeen de analyse zeer kan compliceren.

Indien in dit onderzoek verschillen worden vastgesteld in veranderingspatronen binnen beide inrichtingen, zal gebruik worden gemaakt van multivariate analyse-technieken om na te gaan of deze verschillen toegeschreven mogen worden aan het regiemsverschil.

Een tweede vraag waarop dit onderzoek een antwoord moet geven, is in welke opzichten gedetineerden die positief reageren op het ene regiem verschillen van gedetineerden die daar negatief op reageren, en van gedetineerden die positief reageren op het andere regiem. Bij de vergelijking van deze subgroepen kan eveneens gebruik worden gemaakt van multivariate analysetechnieken. Voorwaarde voor een dergelijke analyse is wel dat er voldoende grote subgroepen zijn die hetzij in positieve, hetzij in negatieve zin veranderen in de loop van de detentie in één van de beide richtingen.

Zoals gezegd werden de schalen aan het begin en aan het eind van de detentie aan gedetineerden in beide inrichtingen voorgelegd. De invulling van de vragen geschiedde individueel. Niet alle gedetineerden die aan het overige gedeelte van het onderzoek deelnamen, zijn voor dit deelonderzoek benaderd, terwijl daarnaast een aantal gedetineerden wel wilde deelnemen aan de mondelinge interviews, maar niet aan dit gedeelte van het onderzoek (51). In beide inrichtingen tezamen hebben in het geheel 296 gedetineerden zowel aan de voor- als aan de nameting deelgenomen.

5.4 De constructie van de definitieve schalen

In het geheel zijn aan de gedetineerden binnen de onderzoeksgroep 14 schalen voorgelegd. Elk van deze schalen bestond uit een aantal vragen — variërend van 6 tot 29 — waarvan werd aangenomen dat zij onderling verband met elkaar hielden en tevens dat zij tezamen een operationalisering vormden van de te meten onderzoekvariabele. Om deze twee veronderstellingen te toetsen zijn twee analyses uitgevoerd, waarop hieronder kort zal worden ingegaan.

Allereerst werd een stapsgewijze clusteranalyse uitgevoerd met als doel die schaalitems op te sporen die onderling een zo groot mogelijke interne consistentie vertonen. Deze clusteranalyse is voor iedere schaal bij de voormeting en bij de nameting uitgevoerd. De items die zowel bij de voor- als de nameting intern voldoende consistent bleken te zijn, werden uiteindelijk in de schaal opgenomen. Voor twee onderzoekvariabelen konden geen voldoende betrouwbare schalen worden geconstrueerd vanwege de te grote heterogeniteit van de items. Dit gold voor de schaal verantwoordelijkheidsbesef en de schaal impulsiviteit. Vier items uit de laatstgenoemde schaal konden echter worden toegevoegd aan de agressieschaal. De betrouwbaarheidscoëfficiënten van de overige 12 schalen zijn opgenomen in tabel 15. Uit deze tabel blijkt dat de coëfficiënten voor ons doel voldoende hoog zijn, dat wil zeggen hoger dan .70 (53).

Nadat de clusteranalyse was voltooid, zijn per individu de schaalcores bij de voor- en de nameting berekend. Hiertoe werden de scores op de verschillende schaalitems gesommeerd. Vervolgens werden de twaalf schalen onderworpen aan een validiteitsonderzoek aan de hand van de door CAMPBELL en FISKE beschreven criteria voor convergente en divergente validiteit (SUMMERS; 1970) (54). Op basis van de resultaten van het valideringsonderzoek werd besloten de mach-

telooheidsschaal bij de verdere analyses buiten beschouwing te laten (55).

Tabel 15. De betrouwbaarheidscoëfficiënten* van de definitieve schalen, alsmede de correlatie tussen voor- en nameting

schaal	betrouwbaarheidscoëfficiënt		correlatie tussen voor- en nameting
	voormeting	nameting	
misanthropie	.69	.75	.63
neuroticisme	.85	.88	.79
sollicitatie-stigmatisering	.73	.80	.62
negatief toekomstperspectief	.71	.72	.68
maatschappelijke desoriëntatie	.77	.79	.64
wrok jegens justitie	.81	.88	.77
sociabiliteit	.80	.80	.67
agressie	.80	.81	.74
schaal 'identity'	.76	.83	.77
schaal 'self satisfaction'	.78	.80	.66
prestatie-motivatie	.75	.80	.79
machteloosheid	.78	.81	.70

*) De betrouwbaarheidscoëfficiënt is berekend met behulp van de zg. Kuder-Richardsonformule en kan opgevat worden als een maat voor de interne consistentie van de schaal.

Als we de resultaten van de definitieve schaalconstructie samenvatten, dan blijken 11 van de 14 schalen in termen van de betrouwbaarheid en de validiteit te voldoen. Drie schalen — impulsiviteit, verantwoordelijkheidsbesef en machteloosheid — waren niet geschikt.

5.5 Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie

In deze paragraaf zal worden nagegaan in hoeverre in de loop van de detentie in één van beide inrichtingen veranderingen optreden in de elf onderzochte houdings- en persoonlijkheidsvariabelen. Tevens zal worden onderzocht of er sprake is van significante verschillen in veranderingspatronen tussen beide inrichtingen.

Om te kunnen bepalen in hoeverre van een detentie in één van beide inrichtingen een positieve of een negatieve invloed uitgaat op de onderzochte houdings- en persoonlijkheidsaspecten, zijn per inrichting de gemiddelde beginscores vergeleken met de gemiddelde eindscores. Uit tabel 16 blijkt dat in beide inrichtingen, zij het in de PVI sterker dan in 'De Boschpoort', het neuroticisme in de loop van de detentie afneemt. In de PVI neemt verder de sociabiliteit significant toe en wordt het toekomstperspectief positiever. Met betrekking tot de andere schalen werden in geen van beide inrichtingen significante veranderingen waargenomen.

Tabel 16. De verschillen tussen de gemiddelde begin- en eindscores op de houdingsschalen per inrichting.

naam van de schaal	'PVI 'Nederheide'		'De Boschpoort'	
	verschil*	significantie-niveau	verschil*	significantie-niveau
misanthropie	-.46	n.s.	-.51	n.s.
neuroticisme	-1.07	1%	-.79	5%
sollicitatie-stigmatisering	-.11	n.s.	-.16	n.s.
negatief toekomstperspectief	-.66	5%	-.66	n.s.
maatschappelijke desoriëntatie	+.06	n.s.	-.12	n.s.
wrok jegens justitie	+.35	n.s.	+.70	n.s.
sociabiliteit	+.43	5%	+.28	n.s.
agressie	+.27	n.s.	-.04	n.s.
schaal 'identity'	-.01	n.s.	+.15	n.s.
schaal 'self-satisfaction'	-.03	n.s.	+.15	n.s.
prestatie-motivatie	-.04	n.s.	-.03	n.s.

*) Is er sprake van een toename in de gemiddelde score op de betreffende schaal tussen voor- en nameting, dan is dit in de kolom aangegeven door middel van een plus-teken. Bij een afname staat een min-teken vermeld.

Uit het bovenstaande kan niet zonder meer worden geconcludeerd dat de PVI in vergelijking met 'De Boschpoort' een positief effect heeft op het neuroticisme, de sociabiliteit en het toekomstperspectief. Het significantieniveau van de veranderingen werd namelijk bepaald door deze af te zetten tegen een hypothetische nulverandering. Uit tabel 16 blijkt echter dat met betrekking tot deze variabelen ook in 'De Boschpoort' veranderingen optreden, zij het dat deze, met uitzondering van het neuroticisme, niet significant zijn. Om te kunnen nagaan in hoeverre er verschillen in veranderingspatronen zijn tussen beide inrichtingen, is per houdingsschaal een covariantie-analyse uitgevoerd. Bij deze analyse fungeerde de eindscore als afhankelijke variabele en de inrichting als onafhankelijke variabele. Omdat het niveau van de eindscore afhankelijk is van het niveau van de beginscore, is de beginscore als covariaat in de analyse betrokken. Uit de analyses bleek dat geen van de in de PVI optredende veranderingen significant verschilde van die in 'De Boschpoort'.

Concluderend moet worden gezegd dat het regiem in de PVI in vergelijking met 'De Boschpoort' noch een positief, noch een negatief effect heeft op de onderzochte houdings- en persoonlijkheidsvariabelen. Wel werd in beide inrichtingen een statistisch significante afname in de neuroticisme-score geconstateerd. Het ging daarbij echter om een zeer geringe verandering. De gemiddelde afname bedroeg iets meer dan één schaalpunt, terwijl het gehele bereik van de schaal 24 schaalpunten is.

Verder speelt de verandering zich waarschijnlijk af binnen een veelal hoog tot zeer hoog scoregebied van de schaal. Omdat de uiteindelijke neuroticisme-schaal niet alle items uit de ABV-N bevat, is een vergelijking tussen de gedetineerdenscores en de scores van een landelijke populatie niet te trekken. Deze vergelijking is wel mogelijk indien wordt uitgegaan van de scores op de oorspronkelijke in het vooronderzoek gehanteerde schaal. In tabel 17 zijn deze scores afgezet tegen die van de landelijke mannelijke populatie.

Tabel 17. De verdeling van de scores op de N-schaal van de ABV bij het vooronderzoek in vergelijking met die van de mannelijke nederlandse bevolking (1970).

	lage score (deciel 1-3)	middenscore (deciel 4-7)	hoge score (deciel 8-10)
landelijke populatie	30%	40%	30%
gedetineerdenpopulatie bij het vooronderzoek	18%	22%	60%

Uit de tabel blijkt dat het merendeel van de gedetineerden die aan het vooronderzoek hadden deelgenomen, afgemeten aan de landelijke norm, hoog scoorde op de neuroticisme-schaal (56). Concluderend kan worden gezegd dat er weliswaar sprake is van een afname in het neuroticisme, maar dat het daarbij gaat om een zeer geringe verandering binnen een waarschijnlijk veelal hoog scoregebied.

Hoe de afname als zodanig moet worden verklaard, is niet duidelijk. Het kan zijn dat het om een werkelijk, algemeen detentie-effect gaat. Het is ook mogelijk dat de afname verklaard moet worden uit een 'kunstmatig' hoge beginscore. Indien de score op de neuroticisme-schaal wordt opgevat als een indicatie voor de mate waarin gedetineerden uit hun evenwicht zijn (57), dan zijn er een aantal redenen waarom dit speciaal bij binnenkomst het geval zou kunnen zijn. In de eerste plaats verblijven de gedetineerden pas sedert enkele dagen in de inrichting en verkeren zij daardoor in grote onzekerheid over wat hen daar verder te wachten staat. In de tweede plaats gaat aan de binnenkomst een voor de gedetineerde zeer onrustige en onzekere periode vooraf waarin de selectie en het transport plaatsvinden (58).

Hoewel er geen verschillen in algemene regiemseffecten konden worden geconstateerd op de onderzochte houdings- en persoonlijkheidsvariabelen, is het mogelijk dat er differentiële effecten zijn opgetreden. Er kunnen met andere woorden categorieën gedetineerden zijn, die verschillend hebben gereageerd op een detentie in één van beide inrichtingen. Als eerste stap in het onderzoek naar mogelijke differentiële effecten is nagegaan in hoeverre er subgroepen aanwezig zijn die een

betekenisvolle toe- of afname vertonen in de score op de houdings- en persoonlijkheidsschalen (59). Uit tabel 18 blijkt dat er wat betreft alle schalen bij verreweg de meeste gedetineerden geen of nauwelijks een verandering optreedt gedurende de detentie. Slechts bij 3 schalen was zowel de groep gedetineerden met een afnemende score als de groep gedetineerden met een toenemende score voldoende groot om een nadere subgroepenanalyse te rechtvaardigen. Dit betrof de schalen misantropie, sollicitatie-stigmatisering en maatschappelijke desoriëntatie.

Tabel 18. De aanwezigheid van subgroepen die tussen voor- en nameting een betekenisvolle verandering vertonen in de score op de houdingsschalen.

naam van de schaal	afname	geen/nauwelijks verandering	toename	totaal
misanthropie	48	202	41	291
neuroticisme	41	226	21	288
sollicitatie-stigmatisering	48	185	54	287
negatief toekomstperspectief	41	232	21	294
m.s. desoriëntatie	43	206	44	293
wrok jegens justitie	26	222	45	293
sociabiliteit	22	217	41	280
agressie	24	236	26	286
schaal 'identity'	31	231	25	287
schaal 'self-satisfaction'	23	228	36	287
prestatie-motivatie	12	250	18	280

Met betrekking tot deze schalen is onderzocht in welke opzichten de groep gedetineerden met een toenemende score verschilt van de groep met een afnemende score. Daarbij bleek in de eerste plaats dat ook bij deze subgroepen het verschil in gevangenisregiem niet van invloed is geweest op de aard van de verandering (60). Er waren wel andere factoren die daar verband mee hielden. Zo bleek de verandering in de score op de misantropieschaal samen te hangen met de duur van de werkelijke straftijd ($V = .27; p \leq .05$). Voorzover er sprake is van een toenemende rancuneuze instelling ten aanzien van de samenleving, is dit, met andere woorden, vooral het geval bij een lange werkelijke straftijd. Toename in sollicitatie-stigmatisering bleek zich vooral voor te doen bij gedetineerden die wegens een zeden- of een geweldsdelict waren veroordeeld ($V = .24; p \leq .02$). Dit kan een gevolg zijn van een mogelijke algemene stigmatisering van deze categorieën gedetineerden binnen penitentiaire inrichtingen hetzij door medegedetineerden, hetzij door gevangenisfunctionarissen. Het optreden van veranderingen in de mate van 'maatschappelijke desoriëntatie' bleek samen te hangen met de mate waarin de gedetineerde tijdens zijn detentie contact heeft gehad met één van de binnen de inrichting werkzame maatschappelijk werkers ($V = .25; p \leq .10$). Dit zou erop kunnen wijzen dat hulpverlening binnen een penitentiaire inrichting wel degelijk een positief effect kan hebben, zij het dat ook hier het effect los staat van de vormgeving van het gevangenisregiem. Aan de andere kant is het natuurlijk ook mogelijk dat de veelvuldiger contacten met maatschappelijk werkers een uitvloeisel zijn van de veranderende 'maatschappelijke desoriëntatie'.

5.6 Conclusie

Als deelstudie van het onderzoek middellanggestraften is nagegaan in hoeverre in de loop van een detentie in de PVI te Doetinchem en in de gevangenis 'De Boschpoort' te Breda veranderingen optreden in houdingen en persoonlijkheidsaspecten. Bij de keuze van de onderzoekvariabelen is allereerst uitgegaan van de doelstellingen van de PVI. Aan het in de gevangenis te Breda gevoerde regiem liggen geen expliciete veranderingsdoelstellingen ten grondslag. Omdat het PTK in een aantal belangrijke opzichten vergelijkbaar is met de PVI, is een aantal onderzoekvariabelen ontleend aan de doelstellingen in deze inrichting worden nagestreefd. Twee persoonlijkheidsaspecten, impulsiviteit en neuroticisme, werden tenslotte voor het onderhavige onderzoek relevant geacht, omdat in voorgaande onderzoek-

ken was gebleken dat delinquenten deze kenmerken in hogere mate bezaten dan niet-delinquenten.

Op grond van bovenstaande overwegingen is besloten het onderzoek te richten op 14 houdings- en persoonlijkheidsaspecten: neuroticisme, impulsiviteit, verantwoordelijkheidsbesef, sociabiliteit, zelfinzicht, onduidelijkheidstolerantie, prestatie-motivatie, agressie, machteloosheid, maatschappelijke desoriëntatie, misantropie, sollicitatie-stigmatisering, wrok jegens justitie, en negatief toekomstperspectief. Deze variabelen werden door middel van in totaal 16 schalen geoperationaliseerd. Hiervan bleken er in de loop van het onderzoek vijf niet te voldoen. Omdat een aantal van deze schalen samenhangen met wel bruikbaar gebleken schalen, behoeft het uitvallen daarvan niet als een ernstige aantasting van de waarde van het onderzoek te worden aangemerkt.

Het feitelijk onderzoek naar mogelijke houdingsveranderingen heeft plaatsgevonden bij 296 gedetineerden in de PVI te Doetinchem en de gevangenis te Breda. In het onderzoek stonden drie vragen centraal:

1. In hoeverre treden in beide inrichtingen afzonderlijk veranderingen op in de loop van de detentie?
2. In hoeverre verschillen de veranderingspatronen in beide inrichtingen van elkaar?
3. Zijn er categorieën gedetineerden die, in termen van houdingsveranderingen, anders reageren op een detentie in de PVI dan op een verblijf in de gevangenis te Breda?

Wat de eerste onderzoeksvraag betreft bleek dat in beide inrichtingen, zij het in de PVI sterker dan in 'De Boschpoort', het neuroticisme in de loop van de detentie afnam. In de PVI nam verder de sociabiliteit toe en werd het toekomstperspectief positiever. Bij vergelijking van de gemiddelde veranderingen in beide inrichtingen, echter, werden geen significante verschillen geconstateerd, zodat kan worden gesteld dat het regiem in de PVI in vergelijking met de gevangenis te Breda noch een positief noch een negatief effect heeft op de onderzochte houdings- en persoonlijkheidsvariabelen.

Hoewel er geen algemeen regiemseffect kon worden geconstateerd, is het mogelijk dat er differentiële effecten zijn opgetreden. Er kunnen, met andere woorden, subgroepen van gedetineerden zijn die verschillend reageren op een detentie in één van beide inrichtingen. Bij nadere analyse bleek dat er met betrekking tot alle onderzoekvariabelen bij verreweg de meeste gedetineerden geen of nauwelijks een verandering optreedt in de loop van de detentie. Slechts bij drie schalen: misantropie, sollicitatie-stigmatisering en maatschappelijke desoriëntatie, werd een subgroepenanalyse zinvol geacht. Daarbij bleek dat de aard van de verandering niet samenhangt met de inrichting van detentie, maar met andere factoren, zoals de duur van de werkelijke straftijd, de aard van het delict en de contactfrequentie met de maatschappelijk werker binnen de inrichting.

Tussen beide inrichtingen voor volwassen middellanggestraften bestaan grote verschillen. In de PVI 'Nederheide' ligt de nadruk op de resocialisatie van gedetineerden en in de gevangenis 'De Boschpoort' wordt het accent meer gelegd op de ordelijke tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Gezien deze verschillen in regiems-oriëntatie zou te verwachten zijn dat eventuele positieve detentie-effecten op houdingen en persoonlijkheidskenmerken van gedetineerden eerder in de PVI optreden dan in 'De Boschpoort'. Dit blijkt niet het geval te zijn. Niet alleen treden bij de meeste gedetineerden helemaal geen veranderingen op, maar zelfs indien dit wel het geval is, kunnen deze veranderingen niet aan het regiem worden toegeschreven. Er is een aantal verklaringen mogelijk voor het ontbreken van positieve effecten van het binnen de PVI gevoerde regiem op houdingen en aspecten van de persoonlijkheid bij gedetineerden.

In de eerste plaats kan het zijn dat iedere poging om door middel van vormings- of trainingsprogramma's veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten te bewerkstelligen bij gedetineerden reeds bij voorbaat vruchteloos is. Deze pessimis-

tische visie wordt ondersteund door de negatieve resultaten die vele andere studies in dit opzicht hebben opgeleverd. Omdat er ook studies zijn verricht waaruit blijkt dat dergelijke programma's wel effect sorteren, moet echter rekening worden gehouden met mogelijke andere verklaringen voor het ontbreken van de binnen de PVI gevolgde benadering. Zo is het mogelijk dat de veranderingsdoelstellingen die aan het regiem ten grondslag liggen in beginsel haalbaar zijn, maar dat dan een andere weg gevolgd zou moeten worden. Momenteel is deelname aan het vormingsprogramma beperkt tot halve dagdelen in de beginfase van het verblijf. Het zou kunnen zijn dat door het programma op een andere wijze in de detentie te integreren wel positieve effecten kunnen worden gerealiseerd. Hierbij valt overigens ook te denken aan een andere invulling van het programma, temeer daar in een eerder onderzoekrapport (VAN DER LINDEN; 1979; blz. 19-20) werd geconstateerd dat niet alle vormingsactiviteiten binnen de PVI direct aansluiten bij de regiemsdoelstellingen.

Het is verder denkbaar dat de binnen de PVI toegepaste methode geen effect heeft op persoonlijkheidsaspecten en houdingen van de categorie gedetineerden waarvoor deze inrichting is bestemd: volwassen middellanggestraften. Middellanggestraften zijn gedetineerden met een werkelijke straftijd van één tot zes maanden. In de praktijk bedraagt de gemiddelde verblijfsduur in de PVI 50 dagen. Deze verblijfsduur is niet alleen in absolute zin betrekkelijk kort, maar vooral ook als deze vergeleken wordt met de duur van de direct daaraan voorafgaande detentie elders. Deze bedraagt gemiddeld ruim vier maanden. De feitelijke detentie in de PVI vormt dus slechts één, vrij korte fase binnen een vaak veel langduriger gevangeniservaring. Het is mogelijk dat bij een langer durende intensieve confrontatie met de binnen de PVI gevolgde benadering wel positieve effecten optreden.

Weer een andere verklaring voor het ontbreken van effecten van het regiem binnen de PVI is gelegen in de leeftijdsaansienstelling van de inrichtingsbevolking. Uit het onderzoek van CAMINADA is namelijk gebleken dat in de loop van een detentie in het PTK, welke inrichting qua opzet vergelijkbaar is met de PVI, wel positieve houdingsveranderingen optreden. Nu is het zo dat het PTK is bestemd voor jeugdigen en de PVI voor volwassenen. Wellicht dat met de in beide inrichtingen gevolgde benadering wel positieve houdingsveranderingen kunnen worden bewerkstelligd bij jeugdigen, maar niet bij volwassenen.

Tot dusverre is in dit rapport de aandacht geconcentreerd geweest op de periode waarin de gedetineerden in de gevangenis verblijven. Hieronder zal worden onderzocht hoe de detentie doorwerkt na het ontslag. In het eerder verschenen rapport 'Regiem en recidive' is reeds nagegaan welke effecten een detentie in één van beide inrichtingen voor middellanggestraften heeft op de recidive. Hoewel aan het einde van dit hoofdstuk nog zal worden teruggekomen op de resultaten van deze studie, gaat de aandacht hier vooral uit naar andere, meer algemene aspecten van het functioneren in de vrije samenleving. Deze aspecten zijn aan de orde gekomen in een zg. follow-up interview, dat ongeveer een half jaar tot één jaar na het ontslag is afgenomen bij ex-gedetineerden uit de PVI 'Nederheide' en de gevangenis 'De Boschpoort'.

Centraal staat de vraag of zich in het leven van deze ex-gedetineerden veranderingen hebben voorgedaan die kunnen worden toegeschreven aan de detentie. Voordat hieronder zal worden getracht een antwoord op deze vraag te geven, moet worden aangegeven wat voor veranderingen, gegeven de regiemsdoelstellingen, verwacht kunnen worden. Artikel 26 van de Beginselenwet stelt dat de gevangenisstraf mede dienstbaar moet worden gemaakt aan de terugkeer van de gedetineerden in de samenleving. Dit resocialisatiebeginsel kan op verschillende manieren worden uitgelegd. In de eerste plaats kan men er onder verstaan dat gedetineerden opnieuw gesocialiseerd moeten worden, zodat zij beter aangepast dan voorheen in de samenleving kunnen functioneren. Deze interpretatie ligt ten grondslag aan de vormingsgerichte benadering die in de PVI wordt gevolgd. Daar streeft men ernaar houdingsveranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden waarvan men veronderstelt, dat zij uiteindelijk leiden tot een recidivevermindering. Of er bij de ex-gedetineerden uit de PVI sprake zal zijn van fundamentele attitudeveranderingen ten opzichte van de periode voorafgaande aan de detentie, valt echter te betwijfelen. In het vorige hoofdstuk is n.l. gebleken dat dergelijke veranderingen tenminste niet in de loop van het verblijf in de inrichting optreden.

Er kan ook een andere betekenis worden toegekend aan het resocialisatiebeginsel, die meer aansluit bij de in de Beginselenwet gebezigde formulering: voorbereiding op de terugkeer in de samenleving. Gevangenisstraf houdt in dat men tijdelijk uit de eigen omgeving wordt verwijderd. Diverse onderzoeken hebben aangetoond dat dit gevolgen kan hebben die verder gaan dan de vrijheidsbeneming op zichzelf (61). Zo kan men zijn betrekking verliezen, kunnen sociale relaties worden verstoord of verbroken etc. Hoewel verwijdering uit de samenleving kenmerkend is voor een gevangenisstraf, is het isolement waarin gedetineerden verkeren ten opzichte van de omgeving niet steeds even groot. In hoofdstuk 4 is gebleken dat de mogelijkheden om contact te houden met de buitenwereld in de PVI groter zijn dan in de gevangenis te Breda. Bovendien speelt men in de PVI volgens de gedetineerden eerder in op problemen die zich tijdens de detentie aan 'het thuisfront' voordoen.

Het afstemmen van de detentie op de terugkeer in de samenleving behoeft niet alleen vanuit negatieve overwegingen te geschieden, d.w.z. om ongewenste neveneffecten van een gevangenisstraf te voorkomen. Men kan ook trachten oplossingen te zoeken voor reeds bestaande problemen. Dit betekent bv. dat men werkloze gedetineerden stimuleert en helpt bij het vinden van werk. Het is dus heel goed mogelijk dat een detentie een gunstige uitwerking heeft. Het gaat dan echter min-

der om fundamentele houdingsveranderingen, maar meer om positieve veranderingen in de situatie waarin de gedetineerden in de samenleving verkeren. Indien zulke veranderingen optreden, kan worden verwacht dat dit in de PVI met zijn gedetineerdengerichte regiem vaker het geval zal zijn dan in 'De Boschpoort'.

Concluderend kan worden gezegd, dat de detentie in één van beide inrichtingen voor middellanggestraften waarschijnlijk niet zal leiden tot positieve houdingsveranderingen bij de gedetineerden. Wel kunnen veranderingen optreden in de situatie waarin zij in de samenleving verkeren. Het kan dan zowel om positieve als om negatieve detentie-effecten gaan. De verwachting is dat, indien zulke veranderingen optreden, deze voor wat betreft ex-gedetineerden uit de PVI iets gunstiger of iets minder ongunstig zullen uitvallen dan voor de gedetineerden die in 'De Boschpoort' hebben verbleven (62).

6.1 De representativiteit van de onderzoeksgroep

Aan de gedetineerden die aan het exit-interview deelnamen, is gevraagd of zij na het ontslag uit de inrichting nogmaals benaderd konden worden voor het follow-up onderzoek. Deze vraag is niet gesteld als bij het interview vaststond dat de gedetineerde vanuit de PVI of 'De Boschpoort' opnieuw zou worden ingesloten of als duidelijk was dat hij naar het buitenland zou vertrekken. Bovendien gaf een aantal gedetineerden (ongeveer 15%) geen toestemming voor een gesprek in de vrije samenleving.

De doelgroep voor het follow-up onderzoek bestond uiteindelijk uit 294 gedetineerden. Het benaderen van deze gedetineerden na ongeveer een half tot één jaar heeft grote moeilijkheden opgeleverd. Slechts met 51,4% van hen is een interview tot stand gekomen (63). De deelname onder de ex-gedetineerden uit de PVI (57,4%) lag gunstiger dan bij hen die uit 'De Boschpoort' afkomstig waren (45,8%). Veel ex-gedetineerden bleken van het opgegeven adres te zijn verhuisd, zonder dat de nieuwe verblijfplaats was te achterhalen. Dit kwam vaker voor bij hen die in 'De Boschpoort' hadden verbleven dan bij de ex-gedetineerden uit de PVI. Ook gebeurde het regelmatig dat ex-gedetineerden ondanks herhaalde benaderingspogingen niet thuis werden aangetroffen.

De uiteindelijke onderzoeksgroep bestond uit 151 ex-gedetineerden, waarvan er 81 afkomstig waren uit de PVI en 70 uit 'De Boschpoort'. In het geheel 24 gedetineerden waren opnieuw ingesloten en zijn in een HvB of een gevangenis geïnterviewd. Gezien het grote aantal uitvallers moet de vraag worden gesteld of de geïnterviewde gedetineerden niet een zeer selectieve groep vormen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de kenmerken van de onderzoeksgroep vergeleken met die van de totale doelgroep voor het follow-up onderzoek. Daarbij werden geen significante verschillen geconstateerd in de beleving van de detentie, noch met betrekking tot een groot aantal achtergrondkenmerken (64).

Hoewel de samenstelling van de geïnterviewde groep op geen van de onderzochte punten opvallend afwijkt van de totale doelgroep, moet bij de interpretatie van de onderzoekresultaten wel de nodige voorzichtigheid worden betracht. Met name zou de groep waarmee geen contact kon worden gelegd, wat betreft het functioneren in de samenleving, kunnen verschillen van de andere ex-gedetineerden. In ieder geval gaat het om een mobiele categorie. Het kan zijn dat deze mobiliteit samenhangt met een crimineel of in andere opzichten minder gunstig levenspatroon. Toch kan niet zonder meer worden gesteld dat de geïnterviewden een gunstige afspiegeling vormen van de totale doelgroep. Een aantal van hen was n.l. ten tijde van het follow-up onderzoek opnieuw in een penitentiaire inrichting ingesloten.

6.2 De periode direct na het ontslag uit de inrichting

Het is te verwachten dat problemen die een gevolg zijn van de tijdelijke afwezigheid uit de eigen omgeving, zich vooral in de beginperiode na het ontslag zullen manifesteren. Daarom is in het interview een open vraag opgenomen die hierop betrekking had: 'Wat zijn de grootste problemen waar je in het begin mee te maken krijgt?'

Ongeveer driekwart van de gedetineerden bleek zulke problemen gehad te hebben. Het percentage dat geen problemen had ondervonden bleek voor de PVI (23,5%) en 'De Boschpoort' (25,7%) nauwelijks te verschillen. Ook wat betreft de

aard van de problemen konden weinig opvallende verschillen worden geconstateerd tussen de ex-gedetineerden uit beide inrichtingen. Twee soorten problemen deden zich in de beginperiode het meest frequent voor:

- Financiële problemen werden door respectievelijk 40,7% van de ex-gedetineerden uit de PVI en 31,4% van de uit 'De Boschpoort' afkomstige gedetineerden genoemd.
- Een ander probleem dat door een gedeelte van de geïnterviewden naar voren werd gebracht, had betrekking op het vinden van werk. Van de ex-gedetineerden uit de PVI werd dit probleem genoemd door 16%. Bij de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' ging het om 24,3%.

Andere specifieke problemen werden slechts door betrekkelijk geringe aantallen ex-gedetineerden genoemd. Dat zovelen te kampen hadden met financiële problemen, roept de vraag op hoe zij in de beginperiode na het ontslag uit de inrichting in hun levensonderhoud voorzagen. De meeste ex-gedetineerden leefden toen van een werkloosheidsuitkering. Het ging daarbij om 64% van de geïnterviewde gedetineerden. Van de gedetineerden uit 'De Boschpoort' had nog eens 15% een WAO-uitkering. Dat het percentage gedetineerden met een WAO-uitkering wat de PVI betreft lager ligt, nl. 5%, komt, omdat gedetineerden die niet tot werken in staat zijn, doorgaans niet in deze inrichting worden opgenomen. Slechts een gering aantal gedetineerden had direct na het ontslag werk. Wel is het zo dat dit onder de gedetineerden uit de PVI (18,7%) iets vaker het geval was dan onder de gedetineerden uit 'De Boschpoort' (10,0%).

Voor de gedetineerden die in het begin van een werkloosheidsuitkering leefden, hadden vaak moeite zich financieel staande te houden. Dit kwam omdat men veelal enige tijd moest wachten totdat een definitieve uitkeringsregeling was getroffen. In die tijd moest men dan leven van, volgens de gedetineerden, ontoereikende overbruggingsuitkeringen.

6.3 Werk en werkloosheid

Vlak na het ontslag hadden maar zeer weinig ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' werk. De meesten moesten van een sociale uitkering leven. Hoe is de werksituatie ten tijde van het follow-up interview, dus enkele maanden later? Verschilt de situatie met die waarin de gedetineerden voorafgaande aan de detentie verkeerden? Op deze en andere vragen zal hieronder een antwoord worden gegeven.

Op het moment dat het interview werd afgenomen had 37,1% van de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' een baan. Bij de ex-gedetineerden uit de PVI ging het om 43,2%. Dat iets meer ex-gedetineerden uit de PVI werk hadden, kan een gevolg zijn van het feit dat deze gedetineerden ook voor de detentie al vaker werk hadden. Dit blijkt echter nauwelijks het geval te zijn. Van de ex-gedetineerden uit de PVI had 38,3% voorafgaande aan de detentie werk, terwijl dit percentage voor de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' 37,1% bedroeg. Gesteld kan worden dat de werksituatie in vergelijking met voor de detentie over het algemeen niet is verslechterd. Voor de ex-gedetineerden uit de PVI is er zelfs een lichte verbetering opgetreden. Om beter zicht te krijgen op de veranderingen in de werksituatie is in tabel 19 de situatie ten tijde van het onderzoek afgezet tegen die welke voor de detentie bestond.

Tabel 19. De werksituatie na de detentie in vergelijking met de periode die daaraan voorafging.

	'De Boschpoort'	PVI 'Nederheide'
nu wel werk, tevoren ook	17(24,3%)	22(27,2%)
nu wel werk, tevoren niet	9(12,9%)	13(16,0%)
nu geen werk, tevoren ook niet	35(50,0%)	37(45,7%)
nu geen werk, tevoren wel	9(12,9%)	9(11,1%)
totaal	70(100,0%)	81(100,0%)

Uit de tabel blijkt dat de werksituatie voor de meeste ex-gedetineerden niet is veranderd: men had geen werk voor de detentie en nu ook niet, of men had wel werk en nu ook. In een aantal gevallen is de situatie wel veranderd, hetzij in positieve het-

zij in negatieve zin. Zo had ongeveer 12% van de ex-gedetineerden geen werk ten tijde van het interview, terwijl dit voor de detentie wel het geval was geweest. Daar staat echter tegenover dat ook een aantal gedetineerden wel werk had, terwijl men tevoren werkloos was geweest. Relatief gezien was dit laatste vaker het geval bij de ex-gedetineerden uit de PVI dan bij de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort'. Het verschil is echter zeer klein en bedraagt slechts ca. 3%.

Dat de geïnterviewden uit de PVI iets vaker werk hadden, kan een gevolg zijn van het feit dat zij over het algemeen jonger zijn dan de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' of dat zich onder hen meer first-offenders bevinden. In een nadere analyse is dit onderzocht. Daarbij bleek dat de geïnterviewde ex-gedetineerden uit de PVI weliswaar iets jonger zijn, maar dat dit geen verklaring geeft voor de iets gunstiger werksituatie na het ontslag. Het is vooral in de oudere leeftijdscategorieën dat de ex-gedetineerden uit de PVI gunstig afsteken.

Dat first-offenders vaker werk hebben na het ontslag is juist en eveneens is het juist dat zich onder de ex-gedetineerden uit de PVI iets meer first-offenders bevinden. Hiermee is echter hun gunstiger werksituatie niet verklaard. Het blijkt nl. dat de first-offenders uit 'De Boschpoort' minder vaak werk hebben dan de first-offenders uit de PVI.

Niet alleen hadden iets meer ex-gedetineerden uit de PVI ten tijde van het interview werk, maar bovendien bleken er verschillen te bestaan tussen de werkloze ex-gedetineerden uit beide inrichtingen:

- Van de werkloze geïnterviewden uit de PVI had ongeveer 30% tijdelijk werk gehad na het ontslag uit de inrichting. Voor de werkloze ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' bedroeg dit percentage slechts ca. 9%.
- Dat de ex-gedetineerden uit de PVI zich actiever opstelden op de arbeidsmarkt, bleek ook uit de reacties op de vraag of men naar werk had gezocht. De helft van de werkloze geïnterviewden uit 'De Boschpoort' reageerde positief op deze vraag. Van de werkloze ex-gedetineerden uit de PVI was dit tweederde.
- Hoewel de meeste ex-gedetineerden niet verwachtten snel een baan te zullen vinden, was dit pessimisme onder degenen die in 'De Boschpoort' hadden verbleven groter dan onder de werkloze ex-gedetineerden uit de PVI. De percentages bedroegen respectievelijk 75,8% en 65,7%.

Deze drie verschillen kunnen voor een belangrijk gedeelte worden verklaard uit het feit dat zich onder de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' meer wettelijk arbeidsongeschikten bevonden. Selectiefactoren spelen hier dus een grote rol.

Hoewel de ex-gedetineerden uit de PVI zich actiever opstelden op de arbeidsmarkt en minder pessimistisch waren met betrekking tot het vinden van werk, blijft het feit bestaan dat zeer veel geïnterviewden uit beide inrichtingen geen blijvend werk hadden kunnen vinden. Verschillende andere onderzoeken hebben in dit verband aangetoond dat de sollicitatiekansen voor ex-gedetineerden ongunstiger liggen dan voor anderen (65). Ook in deze studie zijn aanwijzingen in die richting gevonden. Zo hadden alle gedetineerden die bij sollicitaties (wel eens) melding maakten van het feit dat zij gezeten hadden, het idee dat dit mede een reden was voor de afwijzing.

In het verlengde van de kwestie van het al dan niet hebben van werk ligt de vraag hoe de financiële situatie is waarin de ex-gedetineerden verkeren. In het interview is hierover de volgende vraag opgenomen: 'Als u uw financiële situatie vergelijkt met voor uw verblijf in Breda/Doetinchem, bent u nu dan beter uit of slechter, of maakt het weinig uit?' De antwoorden op deze vraag zijn weergegeven in tabel 20.

Tabel 20. Vergelijking van de financiële situatie tijdens het interview met de periode voorafgaande aan de detentie

	'De Boschpoort'	PVI 'Nederheide'
nu beter af	16(22,9%)	20(25,0%)
het maakt weinig uit	31(44,3%)	40(50,0%)
nu slechter af	23(32,9%)	20(25,0%)
totaal	70(100,0%)	80(100,0%)

De tabel laat zien dat gemiddeld genomen de financiële situatie niet sterk is veranderd. Wel is het aantal ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' dat er nu financieel slechter aan toe is, verhoudingsgewijs iets groter dan het aantal geïnterviewden uit de PVI waarbij dit het geval is. Dat de financiële situatie door de ex-gedetineerden uit de PVI iets gunstiger wordt beoordeeld dan door de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort', komt voor een belangrijk gedeelte doordat onder de eerstgenoemden vaker een positieve verandering in de werksituatie is opgetreden.

6.4 Het effect van de detentie op de sociale relaties

Eén van de onderwerpen waaraan in het follow-up interview aandacht is besteed, is het terrein van de sociale relaties. Hieronder zal eerst worden bekeken of de relatie met de partner is veranderd. Daarna wordt nagegaan hoe de detentie heeft doorgewerkt in de relaties met anderen, zoals familieleden, buurtbewoners, en vrienden of kennissen.

6.4.1 De relatie met de vrouw, verloofde of vaste vriendin

Van de ex-gedetineerden uit de PVI had 72,8% voor de detentie een vaste partner. Na de detentie was dit percentage gestegen tot 80,2%. Bij de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' was er in dit opzicht sprake van een zeer geringe daling van 68,6% tot 65,7% (66). In tabel 21 is de aard van de veranderingen in de relatie met de partner nader verduidelijkt.

Tabel 21. De relatie met de partner in vergelijking met de periode voor de detentie

	'De Boschpoort'	PVI 'Nederheide'	totaal
tevoren partner, nu ook tevoren partner, nu ook, maar ander	38(54,3%)	50(61,7%)	88(58,3%)
tevoren partner, nu niet tevoren geen partner, nu ook niet	3(4,3%)	5(6,2%)	8(5,2%)
tevoren partner, nu niet tevoren geen partner, nu ook niet	7(10,0%)	4(4,9%)	11(7,3%)
tevoren geen partner, nu wel	17(24,3%)	12(14,8%)	29(19,2%)
tevoren geen partner, nu wel	5(7,1%)	10(12,3%)	15(9,9%)
totaal	70(100,0%)	81(100,0%)	151(100,0%)

De tabel laat zien dat de situatie in de meeste gevallen niet is veranderd. Voorzover zich wel veranderingen hadden voorgedaan, vielen deze over het algemeen gunstiger uit voor de ex-gedetineerden uit de PVI. In vergelijking met de geïnterviewden uit 'De Boschpoort' hadden iets meer gedetineerden uit de PVI ten tijde van het interview wel een vaste partner, terwijl dit daarvoor niet het geval was geweest. Bovendien waren bestaande relaties minder vaak verbroken.

Van verbreking van de bestaande relatie is in het geheel 19 maal sprake geweest. Meestal werd dit door de geïnterviewde toegeschreven aan het feit dat hij door zijn detentie langere tijd afwezig was geweest: de vrouw had in die tijd een andere relatie aangeknoopt of men was van elkaar vervreemd geraakt.

Naast verbreking van de relatie kan de detentie ook andere gevolgen hebben voor de verhouding met de partner. Hiervan is in 44% van de gevallen sprake geweest. Opvallend is dat het meestal om positieve veranderingen ging. De volgende uitspraken van ex-gedetineerden zijn typerend voor de aard van deze relatieverbeteringen:

- 'Je gaat nadenken als je zolang van elkaar bent. Je schrijft brieven over hoe je met elkaar bezig bent. Daardoor is de relatie beter geworden'.
- 'Door de problemen die je samen doormaakt en samen moet oplossen kom je dichter bij elkaar te staan'.

Wat het aantal ex-gedetineerden betreft waarvan de relatie met de partner is verbeterd, bestaat geen verschil tussen degenen die in de PVI en in 'De Boschpoort' hebben verbleven.

6.4.2 Andere sociale relaties

Niet alleen voor de verhouding met de partner kan de detentie gevolgen hebben, maar ook voor de relaties met anderen, zoals familieleden, buurtbewoners en vrienden of kennissen. Zo kan er sprake zijn van een negatieve attitudeverandering bij de sociale omgeving die een gevolg is van het gezeten hebben. Dit proces wordt wel aangeduid met de term: stigmatisering. MOERINGS geeft hiervan de volgende definitie:

'Van stigmatiseren spreken we als men iemand op grond van een bepaald kenmerk, bijvoorbeeld het feit dat hij gezeten heeft, negatief beoordeelt en dit naar buiten toe laat blijken' (MOERINGS; 1977, blz. 8).

Degene die gestigmatiseerd wordt, telt niet meer als een volwaardig medemens. Nadat hierover is nagegaan in hoeverre er feitelijk sprake is van stigmatisering door familieleden, buurtbewoners en vrienden of kennissen, zal afzonderlijk worden onderzocht of ten gevolge van de detentie het contact met hen is verminderd of zelfs is verbroken.

Om te kunnen bepalen of ex-gedetineerden worden gestigmatiseerd, zijn per relatie-categorie vier vragen gesteld (67). In tabel 22 is aangegeven in hoeverre de geïnterviewden bevestigend antwoordden op deze vragen. In de tabel is geen onderscheid gemaakt tussen ex-gedetineerden uit de PVI en uit 'De Boschpoort', omdat tussen hen geen consistente verschillen werden geconstateerd (68). Uit de tabel blijkt dat slechts een minderheid van de ex-gedetineerden stigmatiserende reacties had ondervonden vanuit de sociale omgeving. Vooral met vrienden of kennissen kwam dit zeer weinig voor. Afkeurende reacties van familieleden en buurtbewoners werden vaker genoemd. Zo had iets meer dan een kwart van de geïnterviewden het gevoel dat men op detentie werd aangekeken door familieleden of buurtgenoten. Overigens blijkt uit de tabel ook dat voorzover er sprake was van stigmatisering, dit zich meestal niet uitte in rechtstreeks tot de ex-gedetineerde gerichte acties of opmerkingen.

Tabel 22. Stigmatisering door familieleden, buurtbewoners en vrienden of kennissen.

	familieleden	buurtbewoners	vrienden/kennissen
vervelende dingen meegemaakt	12,7%	8,9%	3,8%
erop aangekeken worden	26,8%	27,8%	9,0%
geroddeld, gekletst	20,0%	34,3%	14,5%
vervelende opmerkingen	11,3%	11,9%	4,5%

Stigmatisering kan leiden tot contactvermindering en zelfs tot het verbreken van relaties. Het kan echter ook zijn dat de detentie op andere manieren resulteert in een afname van het contact met mensen waarmee men voor het verblijf in de gevangenis omging. Een en ander is voor een belangrijk gedeelte afhankelijk van het soort relatie.

Van de ex-gedetineerden uit de PVI zei 13,6% dat in vergelijking met de periode voor de detentie het contact met bepaalde familieleden was verminderd of verbroken. Bij de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' was dit percentage hoger, nl. 22,1%. Aan dit verschil kan echter nog geen al te grote betekenis worden toegekend, omdat het heel goed mogelijk is dat factoren die los staan van de detentie leiden tot contactvermindering. Door middel van een open vraag in het interview is getracht hierover duidelijkheid te krijgen. Nadere analyse van de antwoorden op deze vraag resulteerde in de volgende conclusie: bij de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' was er in respectievelijk 9,9% en 11,8% van de gevallen sprake van een contactvermindering met familieleden welke een rechtstreeks gevolg was van de detentie. Niet alleen zijn deze percentages betrekkelijk laag, maar bovendien verschillen ze onderling nauwelijks. Voorzover familierelaties door de detentie bekoeld waren, lag hier meestal aan ten grondslag dat men de ex-gedetineerde erop aankeek dat hij gezeten had. Contactvermindering is hier dus voornamelijk een gevolg van stigmatisering.

Wenden we ons nu tot de relaties met vrienden of kennissen dan zien we een geheel ander beeld. In de eerste plaats is het aantal gevallen waarin relaties minder

intensief zijn geworden ten gevolge van de detentie of daardoor zelfs zijn verboden, relatief groter dan bij de familierelaties. Van de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' ging het respectievelijk om 20,3% en 17,4%. Belangrijker dan dit gegeven zijn de redenen voor de contactvermindering. Stigmatisering speelde slechts een zeer ondergeschikte rol. Meestal was het zo dat de ex-gedetineerde na het ontslag uit de inrichting een ander leven was gaan leiden en daarom geen contact meer wilde hebben met zijn vroegere 'slechte' kameraden. Het ging daarbij nogal eens om afgekicke harddruggebruikers die uit het oude milieu waren weggetrokken om niet langer bloot te staan aan de verleiding. Overigens is het niet zo dat zulke positief te interpreteren veranderingen in de relatie met vrienden of kennissen zich vaker voordeden bij ex-gedetineerden uit de PVI dan bij hen die vanuit 'De Boschpoort' in vrijheid waren gesteld.

Bij het bespreken van de effecten van de detentie op *buurtrelaties* moet onderscheid worden gemaakt tussen hen die uit de oude buurt zijn verhuisd en hen die daar zijn blijven wonen. Van de geïnterviewde gedetineerden woonde iets meer dan 30% niet langer in de oude buurt. Als we daarbij bedenken dat veel gedetineerden niet voor het follow-up onderzoek konden worden benaderd, omdat zij van adres waren veranderd, kan worden gezegd dat de mobiliteit van de ex-gedetineerden groot is. Dat zovelen waren verhuisd, behoeft nog niet te betekenen dat de detentie hier een belangrijke rol heeft gespeeld. Slechts in 17 gevallen (d.i. 11,5%) was dit wel het geval:

- In een aantal gevallen (7 maal) was de reden voor de verhuizing dat men na de detentie een ander leven was gaan leiden en daarom uit het oude buurtmilieu weg wilde.
- Ook kwam het voor dat men ten gevolge van de detentie de oude woning was kwijtgeraakt (8 maal). In precies de helft van deze gevallen lag aan het verlies van de oude woning een echtscheiding ten grondslag, die door de geïnterviewde in verband werd gebracht met de detentie.
- Stigmatisering door buurtbewoners was slechts in twee gevallen de reden om uit de oude buurt te verhuizen.

Uit het bovenstaande blijkt dat de invloed van de detentie op het verhuizen uit de oorspronkelijke buurt zeer verschillend van karakter is geweest.

Aan de geïnterviewden die wel in de oude buurt waren blijven wonen, is de vraag gesteld of er sprake was van contactvermindering met buurtbewoners of van verbreking van de contacten daarmee ten gevolge van de detentie. Dit bleek zelden het geval geweest te zijn. Kwam het voor, dan was het meestal een gevolg van het feit dat men in de buurt de ex-gedetineerde erop aankeek dat hij in de gevangenis had gezeten (69).

Concluderend kan worden gezegd, dat de detentie slechts in een beperkt aantal gevallen negatieve gevolgen heeft gehad voor de relatie met familieleden, buurtbewoners en vrienden of kennissen. De stelling dat gevangenisstraf leidt tot stigmatisering of tot een isolement van de ex-gedetineerde ten opzichte van de sociale omgeving, kan zeker niet in zijn algemeenheid worden onderschreven. Niet alleen leidt de detentie niet vaak tot verbreking of vermindering van sociale contacten, maar bovendien blijken de factoren die daarbij een rol spelen, te verschillen. Het is niet zo dat contactvermindering uitsluitend kan worden toegeschreven aan een negatieve reactie van de omgeving op het verblijf in de gevangenis.

6.5 Vrijtijdbesteding, geldbesteding, alcohol- en druggebruik

In de voorgaande twee paragrafen is onderzocht in hoeverre na de detentie veranderingen zijn opgetreden in de werksituatie en in de relatie met de sociale omgeving. Om een antwoord te kunnen geven op de vraag of het levenspatroon van ex-gedetineerden is veranderd, kan hiermee niet worden volstaan. De vrijtijdbesteding, de geldbesteding, het alcohol- en druggebruik zijn minstens even belangrijk.

Werd in de vorige paragrafen geconstateerd dat fundamentele veranderingen beperkt bleven tot kleine groepen ex-gedetineerden, met betrekking tot de vrijtijdbesteding en de geldbesteding is het beeld iets anders. Bijna de helft van de geïnterviewden (47,3%) zei zijn geld nu anders te besteden dan voor de detentie.

Meestal werden daarbij positieve veranderingen genoemd. Men was zorgvuldiger geworden met het uitgeven van geld, of men besteedde minder aan uitgaan, cafébezoek e.d. Ook kwam het enkele malen voor dat het gehele bestedingspatroon fundamenteel was veranderd, omdat de ex-gedetineerde was afgekickt en daarom geen geld meer nodig had om harddrugs te kopen. Duidelijk ongunstige veranderingen, zoals een onzorgvuldiger geldbesteding, werden door slechts weinig geïnterviewden genoemd. Wel zei een klein aantal van hen (7,3%) dat de financiële situatie was verslechterd, zodat men noodgedwongen zuiniger aan moest doen.

De veranderingen die waren opgetreden in het geldbestedingspatroon, hingen vaak samen met veranderingen in de manier waarop men zijn vrije tijd doorbracht. In ruim 53% van de gevallen was het patroon van de vrijetijdbesteding veranderd, zij het dat het niet altijd om even fundamentele veranderingen ging. Meestal werden daarbij positieve veranderingen genoemd. Iets meer dan een kwart van de geïnterviewden zei dat men zijn vrije tijd nu vaker thuis doorbracht en minder intensief deelnam aan het uitgaansleven (cafébezoek e.d.). Ook vermeldden enkelen dat zij hun tijd nu nuttiger doorbrachten of dat men actiever was geworden.

Een categorie ex-gedetineerden waarvan het levenspatroon drastisch is veranderd, vormen de afgekicke harddruggebruikers. Voor de detentie, toen men nog wel gebruikte, was het dagelijks leven geheel gericht op het zoeken naar mogelijkheden om aan drugs te komen. Door het afkicken was aan dit onrustige bestaan een einde gekomen.

Overigens lijkt het er niet op dat de veranderingen in de vrijetijdbesteding en in de geldbesteding samenhangen met de inrichting waar men zijn detentie heeft doorgebracht. Er zijn hier en daar wel kleine verschillen tussen de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort', maar hieraan kunnen gezien de kleine aantallen geen verdere conclusies worden verbonden.

Een aantal vragen in het follow-up interview had betrekking op het alcoholgebruik. In 55,3% van de gevallen was hierin na de detentie geen verandering in gekomen. Een klein gedeelte van de geïnterviewden (8,7%) zei dat men in vergelijking met de periode voor de detentie meer was gaan drinken. Van groter belang is echter dat meer dan eenderde van de ex-gedetineerden, nl. 36%, verklaarde dat men minder alcohol was gaan gebruiken. Dit laatste hangt samen met het teruggelopen cafébezoek dat hierboven al werd genoemd.

Eén van de meest opmerkelijke bevindingen van deze follow-up studie heeft betrekking op het harddruggebruik. Van de 35 ex-gedetineerden die voor de detentie harddrugs gebruikten, waren er 14 afgekickt, hetgeen neerkomt op 40%. Bovendien was in 8 andere gevallen het gebruik verminderd. Hierbij moet wel worden bedacht dat het afkickenpercentage geflatteerd kan zijn. Veel van de ex-gedetineerden konden immers niet worden benaderd voor het follow-up interview. Het is mogelijk dat zich daaronder meer harddruggebruikers bevonden waarvan het gebruik niet fundamenteel was veranderd, dan onder de geïnterviewde groep. Dit alles neemt niet weg dat onder de geïnterviewden het aantal afgekicke druggebruikers in verhouding tot het aantal dat even veel gebruikte of meer was gaan gebruiken (9 man), groot is.

De detentie kan hieraan op twee manieren een bijdrage hebben geleverd. In de eerste plaats kickt men in de gevangenis lichamelijk af. Gebruik van harddrugs is daar immers niet toegestaan. In de tweede plaats is de detentie voor harddruggebruikers een rustperiode. Men kan zich dan vooral ook geestelijk herstellen. Het is zeer goed mogelijk dat deze twee factoren — lichamelijk afkicken en geestelijk herstel — belangrijke voorwaarden zijn om tot definitieve abstinentie te komen.

Dat zoveel van de geïnterviewde druggebruikers waren afgekickt, zou beschouwd kunnen worden als een argument voor het gedwongen afkicken van drugverslaafden. Deze conclusie mag echter niet zonder meer worden getrokken. Daarvoor is te weinig bekend over de manier waarop de detentie met het afkicken samenhangt. Weliswaar werden hierboven twee mogelijke verklaringen genoemd, maar meer dan veronderstellingen zijn dit niet. Bovendien heeft ander onderzoek aangetoond dat een detentie lang niet altijd zo'n gunstige uitwerking op het druggebruik behoeft te hebben.

6.6 De door de ex-gedetineerden zelf aangegeven detentie-effecten

Om te kunnen bepalen op welke manieren een detentie doorwerkt in het leven van ex-gedetineerden, kunnen twee benaderingen worden gevolgd. In de eerste plaats kan de situatie waarin zij ten tijde van het follow-up interview verkeren, worden vergeleken met de situatie zoals die voorafgaande aan de detentie bestond. Deze benadering is tot nu toe gevolgd. Daarnaast is het mogelijk om de ex-gedetineerden rechtstreeks te vragen naar mogelijke detentie-effecten. In dit verband is in het interview de volgende vraag opgenomen: 'Heeft u het idee dat u veranderd bent door uw verblijf in Breda/Doetinchem; bent u bijvoorbeeld over bepaalde dingen anders gaan denken?'. De antwoorden op deze vraag geven inzicht in mogelijke attitudeveranderingen en hebben minder betrekking op veranderingen in de situatie waarin men verkeert. Het percentage dat op bovengenoemde vraag een bevestigend antwoord gaf, was voor beide inrichtingen ongeveer gelijk en bedroeg ongeveer 38%. Niet alleen is dit percentage betrekkelijk laag, maar bovendien bleken de aangegeven veranderingen nogal uiteen te lopen:

- Ongeveer een vijfde van de ex-gedetineerden uit de PVI (19,7%) noemde positieve houdingsveranderingen als gevolg van de detentie. De aard van deze veranderingen verschilde. Men was zelfstandiger geworden of minder impulsief, of men ging nu gemakkelijker met andere mensen om. Het percentage ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' waarbij sprake was van een positieve houdingsverandering, was beduidend lager: 5,7%.
- Daar staat tegenover dat van een detentie in 'De Boschpoort' volgens de ex-gedetineerden vaker een afschrikwekkende werking uitgaat. Opmerkingen zoals 'ik hoop nooit meer in de gevangenis te komen' werden door ruim 15% van de ex-gedetineerden uit deze inrichting genoemd tegen 3,7% van hen die in de PVI hadden verbleven.
- Negatieve houdingsveranderingen, zoals toegenomen agressiviteit of wrok, werden vaker genoemd door ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort' dan door ex-gedetineerden uit de PVI. De percentages bedroegen respectievelijk 11,4% en 1,2%.

Uit bovenstaande opsomming blijkt dat het gepercipieerde veranderingspatroon van degenen die in 'De Boschpoort' hebben verbleven, verschilt van dat van hen die vanuit de PVI met ontslag zijn gegaan. We moeten echter niet vergeten dat de meeste geïnterviewden in het geheel geen detentie-effecten noemden. In dit opzicht wijkt het beeld niet sterk af van de resultaten die in hoofdstuk 5 werden gerapporteerd. Daar werd gesteld dat in de loop van de detentie in één van beide inrichtingen voor middellanggestraften nauwelijks veranderingen optreden in een groot aantal houdings- en persoonlijkheidsaspecten.

In het hoofdstuk over de detentiebeleving kwam naar voren dat de meeste gedetineerden weinig nut zien in de geprogrammeerde vormingsactiviteiten binnen de PVI. Om na te kunnen gaan of het nut ook werkelijk zo gering is, zijn in het follow-up interview enkele vragen opgenomen over het vormingsprogramma. Slechts iets meer dan een derde van de geïnterviewden (34,6%) zei dat men naderhand nog iets had gehad aan de vormingsactiviteiten. Vaak werden daarbij creatieve activiteiten genoemd, zoals handenarbeid of fotografie. Het nut hiervan had vooral betrekking op de vrijetijdbesteding. In het geheel 11 van de 81 geïnterviewden uit de PVI zeiden dat zij later nog profijt hadden gehad van de zg. groepsactiviteiten, zoals de groepsdiscussies of de groeps gesprekken. Men had een beter inzicht in zichzelf gekregen of men was opener geworden in de relatie met anderen. Het grootste gedeelte van de ex-gedetineerden uit de PVI echter, zag niet alleen tijdens, maar ook na de detentie weinig nut in het vormingsprogramma.

6.7 Recidive

Van de gedetineerden binnen de onderzoeksgroep is niet nagegaan of men heeft gerecidiveerd. Wel is al eerder een recidivestudie ondernomen onder ex-gedetineerden die in de jaren 1971 tot en met 1973 in een inrichting voor middellanggestraften hadden verbleven. Van dit onderzoek is verslag gedaan in het interimrapport 'Regiem en recidive' dat in 1978 is verschenen. Twee vragen stonden in deze studie centraal:

- Bestaat er een verband tussen het regiem waarmee middellanggestraften wor-

den geconfronteerd en hun recidive na ontslag?

- Zijn er categorieën gedetineerden aanwijsbaar voor wie een verblijf in 'De Boschpoort' meer effect sorteert dan een detentie in de PVI, en omgekeerd?

De onderzoeksgroep bestond uit 535 gedetineerden die in de PVI gedetineerd waren geweest, en 563 middellanggestraften die in een inrichting met een regiem van beperkte gemeenschap hadden verbleven: 'De Boschpoort' te Breda en de voormalige gevangenis — annex HvB — te Arnhem (70). De recidivetermijn, d.i. de periode vanaf het ontslag waarbinnen het recidiveren wordt onderzocht, bedroeg twee jaar.

Bij een eerste analyse bleek dat 45,8% van de ex-gedetineerden uit de PVI had gerecidiveerd tegen 53,5% van de ex-gedetineerden uit de andere twee inrichtingen: een verschil van 7,7% ($p \leq .05$). De vraag is echter of dit verschil wel volledig mag worden toegeschreven aan het binnen de PVI gevoerde regiem. Het is nl. mogelijk dat ten gevolge van selectiefactoren de gedetineerden uit de PVI minder recidivegevoelig zijn. Om dergelijke selectie-effecten te kunnen uitschakelen, is nagegaan welke andere factoren dan het gevangenisregiem met het recidiveren samenhangen. Deze analyse wees uit dat vier achtergrondvariabelen tezamen een optimale voorspelling opleverden van het al dan niet recidiveren. Met behulp van deze vier variabelen is een index geconstrueerd die de recidivegevoeligheid van de gedetineerden aangeeft. Vervolgens is deze index in verband gebracht met zowel de inrichting van detentie als het recidiveren (71).

Uit tabel 23 blijkt dat de gedetineerden die in de PVI hebben verbleven, over het algemeen minder recidivegevoelig zijn. Belangrijker is echter dat vooral bij gedetineerden die middelmatig recidivegevoelig zijn, de PVI een relatief gunstige uitwerking heeft op de recidive. Het recidiveverschil voor deze categorie gedetineerden bedraagt 15,8% ($p \leq .05$).

Tabel 23. De recidive per inrichting voor de verschillende recidivegevoeligheidsklassen

	gev. te Arnhem/Breda		PVI 'Nederheide'		significantie-niveau
	aantal recidivisten	totaal aantal	aantal recidivisten	totaal aantal	
zeer zwak recidivegevoelig	14(15,1%)	93(100%)	20(15,7%)	127(100%)	n.s.
zwak recidivegevoelig	40(39,2%)	110(100%)	47(42,7%)	110(100%)	n.s.
middelmatig recidivegevoelig	68(64,8%)	105(100%)	50(49,0%)	102(100%)	5%
sterk recidivegevoelig	70(61,4%)	114(100%)	82(65,1%)	126(100%)	n.s.
zeer sterk recidivegevoelig	109(73,2%)	149(100%)	46(65,7%)	70(100%)	n.s.

Met deze bevinding is al voor een gedeelte antwoord gegeven op de tweede hoofdvraag van het recidive-onderzoek: zijn er categorieën gedetineerden voor wie een detentie in de ene inrichting meer effect heeft op de latere recidive dan een detentie in de andere inrichting? Nader onderzoek om een meer concreet antwoord te kunnen geven op deze vraag, heeft de volgende resultaten opgeleverd:

1. De PVI heeft in vergelijking met een gevangenis zoals 'De Boschpoort' een recidiveverminderend effect op gedetineerden tot ca. 35 jaar met een recent criminaliteitsverleden, die voor hun detentie relatief vaak zijn veroordeeld en daarbij een groot aantal maanden onvoorwaardelijke vrijheidsstraf kregen opgelegd.
2. Met betrekking tot de andere gedetineerden bestaan geen verschillen in de recidivepercentages.

In feite is hiermee een nadere uitwerking gegeven van de conclusie dat de PVI in vergelijking met de gevangenis te Breda en te Arnhem een positief effect heeft op de recidive van sterker recidivegevoelige gedetineerden.

Dat de PVI in termen van het recidiveren een gunstige uitwerking heeft op sterker en met name middelmatig recidivegevoelige gedetineerden, is een belangrijk gegeven. Twee dingen moeten echter niet uit het oog worden verloren. In de eerste plaats vormen de middelmatig recidivegevoelige gedetineerden slechts een gedeelte van de hele groep gedetineerden: ongeveer een vijfde. In de tweede plaats is een recidiveverschil van bijna 16% voor deze categorie weliswaar niet gering, maar daar staat tegenover dat hiervan nog altijd 49% recidiveert na het ontslag uit de PVI. Er is dus wel een recidiveverminderend effect te constateren, maar dit

effect geldt zeker niet voor alle middellanggestraften.

6.8 Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht een antwoord te geven op de vraag of 'zich in het leven van de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' veranderingen hebben voorgedaan, die kunnen worden toegeschreven aan de detentie.

Zeer algemeen gesproken moet deze vraag ontkennend worden beantwoord. Meestal verschilde de situatie ten tijde van het follow-up interview, d.w.z. een half tot één jaar na het ontslag uit de inrichting, niet van de situatie voor de detentie. Dit gold voor het werk, de sociale relaties van de geïnterviewde, de vrijetijdbesteding en andere aspecten van het functioneren in de vrije samenleving. Bovendien zeiden de meeste ex-gedetineerden ook zelf dat zij niet waren veranderd door de detentie.

Dit neemt niet weg dat in een aantal gevallen wel degelijk veranderingen zijn opgetreden. Soms waren dit negatieve detentie-effecten. Zo kwam het bijvoorbeeld voor dat men zijn werk was kwijtgeraakt, dat de relatie met de partner was verbroken, of dat de sociale omgeving de ex-gedetineerde erop aankeek dat hij in de gevangenis had gezeten. Daar staat tegenover dat de situatie soms ook in positieve zin is veranderd. In een aantal gevallen was de relatie met de partner verbeterd. Verder hadden enkele geïnterviewden nu wel werk terwijl dit voor de detentie niet het geval was geweest. Positieve veranderingen hadden zich ook voorgedaan in de vrijetijd- en geldbesteding. Eén van de meest opvallende bevindingen in dit verband was dat relatief veel harddruggebruikers na de detentie waren afgekickt.

In de onderzoekliteratuur wordt wel eens het beeld geschetst, dat een detentie een algemene ongunstige uitwerking heeft. Dit beeld wordt hier niet bevestigd. Er werden wel negatieve detentie-effecten geconstateerd, maar ook positieve veranderingen deden zich voor. In de meeste gevallen echter, was er in het geheel geen sprake van een verandering.

In de inleiding van dit hoofdstuk werd verondersteld, dat, indien veranderingen optreden, deze voor wat betreft de ex-gedetineerden uit de PVI iets gunstiger of minder ongunstig zullen uitvallen dan voor hen die in 'De Boschpoort' hebben verbleven. Deze veronderstelling werd maar zeer ten dele door de onderzoekresultaten bevestigd. Voorzover veranderingen waren opgetreden, ging het meestal om algemene detentie-effecten die los gezien moeten worden van de inrichting waar men had verbleven. Wel is het zo dat in die gevallen waarin wel verschillen werden geconstateerd, deze in het voordeel uitvielen van de ex-gedetineerden uit de PVI. Enkele van deze verschillen konden worden toegeschreven aan selectiefactoren. In twee gevallen echter waren zulke selectie-effecten niet direct vast te stellen. Zo kon het feit dat meer geïnterviewden uit de PVI ten tijde van het follow-up onderzoek werk hadden, niet worden verklaard uit hun jongere leeftijd, noch uit hun geringere voorgaande recidive. Hetzelfde gold voor de bevinding dat meer ex-gedetineerden uit deze inrichting een vaste partner hadden.

Hoewel slechts weinig ex-gedetineerden zeiden dat zij door hun detentie veranderd waren, werden door de geïnterviewden uit de PVI toch vaker positieve houdingsveranderingen genoemd. Ook in een eerder ondernomen recidive-onderzoek werd zo'n differentieel effect geconstateerd: middelmatig recidivegevoelige gedetineerden bleken na een detentie in de PVI minder frequent te recidiveren, dan na een detentie in een inrichting met een regiem van beperkte gemeenschap.

Dat de PVI in bepaalde opzichten een gunstiger uitwerking heeft op gedetineerden dan 'De Boschpoort', moet wel worden gezien in het perspectief dat in het algemeen de detentie in beide inrichtingen weinig of geen effect heeft op het functioneren na het ontslag.

Samenvatting en slotbeschouwing

Het onderzoek middellanggestraften heeft ten doel gehad het beleid te evalueren dat in Nederland wordt gevoerd ten aanzien van gedetineerden met een middellange straffijd. Dat is een straffijd die op het moment dat het vonnis in kracht van gewijsde gaat, één tot zes maanden bedraagt. Voor de opvang van deze categorie gedetineerden bestaan twee penitentiaire inrichtingen: de Penitentiaire Vormingsinrichting 'Nederheide' te Doetinchem en de gevangenis 'De Boschpoort' te Breda.

Hoofdvraag van het onderzoek was hoe een detentie in deze twee inrichtingen uitwerkt op de gedetineerden. Deze vraag is vanuit twee invalshoeken benaderd. Een eerste invalshoek was die van de humaniteit van de bejegening. Onderzocht is in hoeverre het in beide inrichtingen gevoerde regiem aansluit bij de behoeften van de gedetineerden. Naast dit onderzoek naar de beleving van de detentie zijn nog drie andere evaluerende studies verricht, die meer betrekking hadden op de resocialisatiedoelstelling van de gevangenisstraf. In dit verband is onder meer nagegaan in hoeverre in de loop van de detentie bepaalde houdingsveranderingen optreden bij de gedetineerden. Daarnaast is onderzocht welke gevolgen de detentie na het ontslag heeft voor het functioneren in de vrije samenleving in het algemeen en voor het recidiveren in het bijzonder.

De vier hierboven genoemde deelstudies vormen de kern van het onderzoek. Om ook inzicht te verkrijgen in andere aspecten van het ten aanzien van middellanggestraften gevoerde beleid zijn nog drie verdere deelonderzoeken verricht. Eén daarvan had betrekking op het verloop van de selectie van gedetineerden voor de PVI en 'De Boschpoort'. In een andere deelstudie is de opstelling van het personeel in deze twee inrichtingen onderzocht. Tenslotte is nagegaan in hoeverre de in de PVI en 'De Boschpoort' geplaatste gedetineerden problemen opleveren in termen van de inrichtingsdiscipline. Omdat het hier in feite gaat om de vraag hoe de gedetineerden functioneren vanuit het standpunt van de inrichting bezien, kan dit onderzoek worden opgevat als het spiegelbeeld van het onderzoek naar de wijze waarop zijzelf de detentie beleven.

Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste resultaten van de verschillende deelstudies. Daarna worden enkele algemene conclusies getrokken met betrekking tot het ten aanzien van middellanggestraften gevoerde beleid. Eerst zal echter een korte beschrijving worden gegeven van het in de PVI en 'De Boschpoort' gevoerde regiem.

7.1 Het in de PVI 'Nederheide' gevoerde regiem

De PVI 'Nederheide' is gelegen op een landgoed binnen de gemeente Doetinchem. De bestemming van deze inrichting voor gedetineerden met een middellange straffijd dateert van 1970. Aan de beslissing om een penitentiaire vormingsinrichting te openen voor volwassen middellanggestraften lag de reeds lang binnen het gevangeniswezen gekoesterde wens ten grondslag om ook voor deze categorie gedetineerden een zinvol detentie-alternatief te creëren. Voor kortgestrafte jeugdigen was dit, met het in gebruik nemen van het PTK 'De Corridor', reeds eerder gebeurd. Evenals in het PTK zou in de PVI het vormingswerk een integraal onderdeel van het gevoerde regiem moeten gaan uitmaken.

In de beleidsstukken worden verschillende doelstellingen genoemd die aan het regiem in de PVI ten grondslag liggen: vergroting van het verantwoordelijkheidsbesef, de vrijheid, de creativiteit en het zelfinzicht van de gedetineerden, alsmede

vermindering van de aanwezige contactarmoede en relativering van de bajescultuur. Hoewel deze doelstellingen betrekkelijk diffuus zijn, blijkt er wel uit dat in de PVI een zwaar accent wordt gelegd op het in art. 26 van de Beginselenwet vastgelegde resocialisatieprincipe.

Om de hierboven genoemde doelstellingen te kunnen verwezenlijken nemen de gedetineerden de eerste vijf tot zes weken van het verblijf deel aan een programma van vormingsactiviteiten. Deze activiteiten worden verzorgd door groepsleiders.

Gedurende de periode dat de gedetineerden participeren in het vormingsprogramma, verblijven zij in zg. gesloten groepen van tien man. Deze groepen worden gesloten genoemd, omdat opengevallen plaatsen — ten gevolge van ontvluchtelingen, overplaatsingen e.d. — niet door andere gedetineerden worden ingenomen. Na beëindiging van het vormingsprogramma worden de overgebleven gedetineerden uit de oorspronkelijke groep overgeplaatst naar een kleinere 'restzaal'. De rest van de detentie wordt dan hele dagen gewerkt. De gedetineerden nemen ook in de eerste periode van het verblijf al deel aan de arbeid, maar dan slechts gedurende halve dagdelen. De andere halve dagdelen zijn gereserveerd voor het vormingsprogramma. Wat betreft de gestichtsarbeid kan door de gedetineerden worden gekozen tussen arbeid in de buitenlucht (tuinderij, boerderij of plantsoendienst) of arbeid op een werkplaats. Daarnaast zijn er enkele huisdienstfuncties, zoals corvee of keukenhulp.

De gedetineerden hebben in de PVI een grote mate van bewegingsvrijheid. Verder heerst er een tolerant inrichtingsklimaat met slechts enkele algemeen geldende regels. De sanctie op overtreding van die regels is echter zwaar: overplaatsing naar een gesloten inrichting. Naast dit beperkte aantal algemeen geldende regels zijn er gedragsregels die in samenspraak met de groepsleiding binnen de gedetineerden-groepen zelf worden gesteld. Komt een gedetineerde in conflict met deze regels dan wordt ernaar gestreefd om zijn gedrag te corrigeren door middel van overreding en niet door middel van negatieve sanctionering.

Concluderend kan worden gezegd dat de PVI een inrichting is met een tolerant regiem, waarbij een zwaar accent wordt gelegd op de resocialisatie van de gedetineerden.

7.2 Het in de gevangenis 'De Boschpoort' gevoerde regiem

De gevangenis 'De Boschpoort' is gelegen aan de rand van het centrum van Breda en is één van de drie koepelgevangenissen in Nederland. Evenals de PVI is 'De Boschpoort' pas in de loop van de zeventiger jaren bestemd tot inrichting voor middellanggestraften. Daarvoor werden er langgestraften ondergebracht. Toen 'De Boschpoort' in 1973 in gebruik werd genomen voor korter gestraften, is duidelijk gesteld dat de inrichting een complementaire functie zou moeten gaan vervullen ten opzichte van de PVI. Er zouden gedetineerden moeten worden ondergebracht die ongeschikt zijn voor het groepsregiem in de PVI.

Aan het in 'De Boschpoort' gevoerde regiem liggen geen expliciete doelstellingen ten grondslag. Wel kan worden gezegd dat er in de praktijk een sterke nadruk wordt gelegd op de beveiliging en de ordelijke tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Aan de resocialisatie van de gedetineerden wordt slechts in beperkte mate aandacht besteed.

Gedetineerden die in de gevangenis te Breda zijn geplaatst, verblijven een groot gedeelte van de tijd op cel. Sommige activiteiten vinden gemeenschappelijk plaats. De belangrijkste van deze activiteiten is de arbeid. Er zijn verschillende werkplaatsen in 'De Boschpoort'. Daarnaast bestaan er enkele huisdienstfuncties en kunnen de gedetineerden celarbeid verrichten. Andere activiteiten die buiten de cel plaatsvinden zijn o.a. de recreatie, de sport en het luchten.

Het regiem in 'De Boschpoort' kan worden gekarakteriseerd als restrictief. Er bestaat een groot aantal beperkende regels waaraan gedetineerden zich hebben te houden. Bij overtreding van deze regels kunnen al naar gelang de ernst ervan de volgende sancties worden toegepast: een waarschuwing, afzondering op de eigen cel en afzondering op een strafcel. Tenslotte hebben de gedetineerden slechts een zeer beperkte bewegingsvrijheid binnen de inrichting.

7.3 Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn geworden dat de regiemsverschillen tussen de PVI en 'De Boschpoort' zeer groot zijn. Een vraag die in verband hiermee kan worden gesteld, is hoe wordt bepaald welke gedetineerden geschikter zijn voor de PVI en wie beter op hun plaats zijn in 'De Boschpoort'. Om deze vraag te kunnen beantwoorden is een onderzoek verricht naar het functioneren van de 'selectieadviescommissie kortgestrafte volwassenen'. Deze commissie verdeelt het aanbod van volwassen middellanggestraften over de twee voor deze categorie bestemde inrichtingen.

Verreweg de meeste selectiekandidaten worden in aansluiting op preventieve hechtenis vanuit een HvB aan de commissie aangeboden. Rond de aanbiedingsprocedure hebben zich ten tijde van het onderzoek twee belangrijke problemen voorgedaan. Het eerste probleem betrof de duur van de procedure. In de richtlijnen die met betrekking tot de selectie van veroordeelden zijn opgesteld, wordt aangehouden op een snelle aanbieding aan de selectiecommissie. Uiterlijk op de dag na het in kracht van gewijsde gaan van het vonnis dient de veroordeelde te worden gemeld. In de meeste gevallen is dit echter niet gebeurd. Dit is er mede oorzaak van geweest dat tussen het moment waarop de staf inging en de feitelijke plaatsing gemiddeld vier weken van de werkelijke straftijd verstreken.

Een tweede knelpunt in de aanbiedingsprocedure had betrekking op de informatie die de selectiecommissie ontvangt over de kandidaten. Deze informatie bleek vaak onvolledig en inconsistent te zijn. Het werk van de commissie werd hierdoor aanzienlijk bemoeilijkt.

Op grond van de informatie die de commissie krijgt toegezonden, wordt bezien welke inrichting het meest geschikt is voor de gedetineerde. Daarbij worden verschillende argumenten gebruikt. Vrijwel al deze selectieargumenten zijn in verband te brengen met het speciale karakter van de PVI. Sommige argumenten zijn gebaseerd op de resocialisatiegerichte benadering binnen deze inrichting, terwijl bij andere de geringe externe beveiliging van de PVI een belangrijke rol speelt. De meeste naar voren gebrachte plaatsingsargumenten kunnen echter worden herleid tot de eis dat een gedetineerde adequaat moet kunnen functioneren binnen de PVI. Aan deze eis kunnen drie voorwaarden worden verbonden:

- de kandidaat moet bereid zijn deel te nemen aan de verschillende activiteiten binnen de inrichting (arbeid, sport en vorming) en daartoe lichamelijk en geestelijk in staat zijn;
- de kandidaat moet in staat zijn in groepsverband te functioneren; en
- de kandidaat moet in staat zijn eigen verantwoordelijkheid te dragen binnen een regiem dat relatief gezien veel vrijheid biedt aan de gedetineerden.

Het feit dat vrijwel alle selectieargumenten verband houden met het speciale karakter van de PVI, betekent dat gesproken kan worden van een selectie van gedetineerden op basis van hun (on)geschiktheid voor deze inrichting. Dit strookt geheel met de hiervoor reeds genoemde bestemming van 'De Boschpoort' als een inrichting met een complementaire functie ten opzichte van de PVI.

Hoewel er veel argumenten zijn die bij het uitbrengen van plaatsingsadviezen door de leden van de selectieadviescommissie naar voren worden gebracht, blijken slechts enkele hiervan in de praktijk als selectiecriteria van enige betekenis te kunnen worden aangemerkt:

- de aard van de gestichtsrapportage uit het HvB, waarbij een gunstige rapportage een PVI-plaatsing indiceert en een ongunstige een plaatsing in 'De Boschpoort';
- het plaatsingsadvies van het HvB van herkomst;
- de plaatsingsvoorkeur van de gedetineerde; en
- het onderhavige delict, waarbij een zedenmisdrif of een misdrif t.z.v. de Opiumwet een plaatsing in de gevangenis te Breda indiceert.

Voor de aard van de gestichtsrapportage vanuit de inrichting van herkomst speelt bij de selectie een belangrijke rol. Waarschijnlijk moet dit in verband worden gebracht met de voorwaarde dat een gedetineerde geen misbruik zal maken van de grotere vrijheid binnen de PVI. Gedetineerden waarvan de opstelling in een strakker HvB-regiem te wensen overlaat, worden volgens deze redenering ongeschikt

bevonden voor het minder strakke regiem in de PVI.

7.4 De opstelling van het uitvoerend personeel in de PVI en 'De Boschpoort'

De algemene begeleiding van de gedetineerden in de PVI is in handen van groepsleiders. In 'De Boschpoort' is deze taak toebedeeld aan bewaarders. Daarnaast zijn er in beide richtingen arbeidsmedewerkers of werkmeesters, zoals zij vroeger werden genoemd. Zij hebben een begeleidende taak bij de inrichtingsarbeid.

Hierboven is aangegeven dat de uitgangspunten van de regiems in de PVI en 'De Boschpoort' sterk verschillen. Deze verschillen manifesteren zich ook in de opstelling van het personeel ten opzichte van de gedetineerden. Voor wat betreft het personeel in 'De Boschpoort' kan deze opstelling worden gekarakteriseerd als ordegericht. Het personeel binnen de PVI daarentegen is meer georiënteerd op de gedetineerden met hun problemen en behoeften. Deze grotere gedetineerden-gerichtheid gaat hier bovendien samen met een groter vertrouwen jegens de gedetineerden en een frequenter contact met hen.

In het onderzoek is ook nagegaan welk beeld het personeel in beide inrichtingen heeft van het gevoerde regiem en hoe men dit regiem beoordeelt. 'De Boschpoort' wordt gezien als een inrichting waar naar verhouding een zwaar accent wordt gelegd op beveiliging en conformering aan de voorschriften. Door deze strakke reglementering van het gevangenisleven ontstaat volgens het personeel wel een grotere duidelijkheid voor de gedetineerden. In de PVI wordt naar de mening van het personeel meer aandacht besteed aan de 'resocialisatie' van de gedetineerden. Aan het toepassen van voorschriften wordt geen absolute waarde toegekend. De afstand tussen het personeel en de gedetineerden zou hier bovendien geringer zijn dan in 'De Boschpoort'.

Wat betreft de beoordeling van het gevoerde regiem door het personeel, kan worden gezegd dat men hierover in beide inrichtingen in zijn algemeenheid wel tevreden is. De tevredenheid onder het personeel in 'De Boschpoort' is daarbij groter dan onder het personeel in de PVI. Indien we echter nagaan in hoeverre de geïnterviewde gestichtsfunctionarissen vinden dat aan bepaalde, specifieke regiemsaspecten te weinig aandacht wordt besteed binnen de inrichting, dan blijkt dat meer personeelsleden uit 'De Boschpoort' deze mening zijn toegeedaan. De genoemde aspecten hadden betrekking op de resocialisatie van de gedetineerden en op het bevorderen van de zelfstandigheid, het verantwoordelijkheidsbesef en de creativiteit. Verder zou volgens sommigen een soepeler toepassing van de regels mogelijk moeten zijn en zou meer aandacht besteed moeten worden aan het bevorderen van het vertrouwensklimaat tussen personeel en gedetineerden.

Binnen de PVI wordt volgens een deel van het personeel te weinig aandacht besteed aan de discipline, de beveiliging en de duidelijkheid. Het is opvallend dat de door het PVI-personeel genoemde punten karakteristiek zijn voor een ordegericht regiem zoals dat in 'De Boschpoort' wordt gevoerd, terwijl in deze laatstgenoemde inrichting vaker aspecten worden genoemd waaraan binnen de PVI relatief veel aandacht wordt besteed.

Concluderend kan worden gezegd dat er opvallend grote verschillen bestaan in de benadering van de gedetineerden tussen de PVI en 'De Boschpoort'. De laatstgenoemde inrichting komt overeen met wat CRESSEY een 'custodially oriented institution' heeft genoemd en de PVI met een 'treatment-oriented institution'. De verschillen tussen beide typen penitentiaire inrichtingen komen volgens CRESSEY voornamelijk op het volgende neer (CRESSEY; 1968):

- a. *'custodially oriented institutions'* zijn gekenmerkt door
  - beperkte beslissingsbevoegdheden van het personeel t.a.v. de gedetineerden, omdat de relaties tussen personeel en gedetineerden door de voorschriften strak zijn gereguleerd;
  - nadruk op het handhaven van de discipline binnen de inrichting;
  - geringe informele contacten tussen personeel en gedetineerden;
  - minimale vrijheid van de gedetineerden binnen de inrichting.
- b. *'treatment-oriented institutions'* hebben de volgende kenmerken:
  - grote mate van autonomie van het personeel in het optreden jegens de gedeti-

neerden;

- tolerant inrichtingsklimaat;
- frequent informeel contact tussen personeel en gedetineerden;
- grote mate van vrijheid van de gedetineerden binnen de inrichting;
- een actieve opstelling van het personeel ten opzichte van de problemen en behoeften van de gedetineerden.

7.5 Probleemgevend gedrag van gedetineerden

Een hoofdvraag van het onderzoek middellanggestraften is hoe de detentie in de PVI en 'De Boschpoort' verloopt. Om op deze vraag antwoord te kunnen geven is onderzocht hoe de gedetineerden het verblijf in deze twee inrichtingen ervaren. Indien uitsluitend van de subjectieve detentiebeleving van de gedetineerden wordt uitgegaan, zou echter een eenzijdig beeld kunnen ontstaan. Daarom is ook nagegaan hoe de gedetineerden vanuit het standpunt van de inrichting bezien functioneren. Als invalshoek is daarbij gekozen voor de mate waarin men in beide inrichtingen met probleemgevend gedrag wordt geconfronteerd.

Uit het onderzoek bleek dat in 'De Boschpoort' veel vaker disciplinaire maatregelen worden genomen tegen gedetineerden dan in de PVI. Dit kan een gevolg zijn van het feit dat potentieel probleemgevende gedetineerden eerder voor 'De Boschpoort' worden geselecteerd dan voor de PVI. Twee andere factoren spelen hier echter waarschijnlijk ook een rol. Met de nadruk die in 'De Boschpoort' wordt gelegd op de ordehandhaving, hangt samen dat er een groot aantal beperkende regels is waaraan de gedetineerden zich hebben te houden. De kans dat een gedetineerde in conflict komt met de inrichtingsdiscipline is als gevolg hiervan in 'De Boschpoort' groter dan in de PVI. Daarbij komt dat men in de PVI eerder geneigd is om probleemgevend gedrag door middel van overreding te corrigeren dan door middel van het opleggen van een negatieve sanctie.

Om een volledig beeld te krijgen van het dysfunctioneren van gedetineerden binnen de inrichting, zijn ook de eindrapportages bestudeerd die door het uitvoerend personeel over hen worden opgesteld. Opvallend was dat de bewaarders in 'De Boschpoort' veel ongunstiger over de gedetineerden oordelen dan de werkmeesters binnen deze inrichting en ook dan het personeel in de PVI. Het verschil in beoordeling tussen bewaarders en werkmeesters in 'De Boschpoort' kan niet worden toegeschreven aan selectiefactoren. Beide personeelscategorieën worden immers voor het grootste gedeelte met dezelfde gedetineerden geconfronteerd. De verklaring moet waarschijnlijk worden gezocht in de verschillende context waarbinnen bewaarders en werkmeesters met gedetineerden omgaan. De relatie tussen werkmeesters en gedetineerden heeft een meer zakelijk karakter dan die tussen bewaarders en gedetineerden. De bewaardersrol bevat veel nadrukkelijker een element van ordehandhaving. Vanuit deze twee verschillende rolrelaties zullen ook verschillende definities van probleemgevend gedrag worden gegeven.

In het onderzoek is tenslotte nagegaan waarin probleemgevende gedetineerden zich onderscheiden van niet probleemgevende. De factor die het sterkst met probleemgevend gedrag samenhangt, is de opstelling van de gedetineerde in het HvB waar hij tevoren heeft verbleven. Dit geldt niet alleen voor het probleemgevend gedrag in 'De Boschpoort' maar ook voor dat in de PVI. Dit gegeven vormt een ondersteuning voor het beleid van de selectie-adviescommissie. De gedragsrapportage vanuit het HvB van herkomst is immers het belangrijkste selectiecriteria voor deze commissie.

7.6 De beleving van de detentie

Eén van de belangrijkste deelstudies van het onderzoek middellanggestraften was gewijd aan de manier waarop de gedetineerden het gevangenisverblijf ervaren. Met name is daarin nagegaan hoe de twee gevangenisregiems aansluiten bij hun behoeften. Verschillende aspecten van de detentie zijn daarbij onderwerp van studie geweest.

Een eerste detentie-aspect betrof de relatie tussen personeel en gedetineerden. Het beeld dat de interviews met de gedetineerden hiervan te zien geven, vertoont sterke overeenkomsten met de resultaten van het interviewonderzoek onder het personeel. Het vertrouwen dat de gedetineerden in 'De Boschpoort' stellen in het

personeel en met name in de bewaarders, is minder groot dan in de PVI. In de laatstgenoemde inrichting houdt het personeel, en met name de groepsleiding, bovendien meer rekening met de problemen en behoeften van de gedetineerden. Met betrekking tot het ordegericht optreden van het personeel bestaan er niet alleen verschillen tussen de twee inrichtingen, maar vooral ook verschillen tussen de personeelscategorieën. Zo leggen volgens de gedetineerden de werkmeesters in beide inrichtingen relatief gezien een minder grote nadruk op handhaving van de orde.

Al deze verschillen komen tot uitdrukking in de algemene beoordeling van de verschillende personeelsgroeperingen door de gedetineerden. Deze beoordeling valt vooral voor de groepsleiders in de PVI gunstig uit en voor de bewaarders in de gevangenis te Breda betrekkelijk ongunstig. De werkmeesters in beide inrichtingen nemen in dit opzicht een tussenpositie in.

Een groot gedeelte van de deelstudie naar de detentiebeleving was gewijd aan de verschillende activiteiten waaraan de gedetineerden binnen de PVI en 'De Boschpoort' deelnemen. Eén van de belangrijkste activiteiten is de arbeid. De arbeidsmogelijkheden in de twee inrichtingen zijn niet gelijk. Weliswaar kunnen de gedetineerden in beide gevallen te werk worden gesteld op een werkplaats of in de huisdienst, maar daarnaast bestaat in de PVI de mogelijkheid van werken in de buitenlucht en is er in 'De Boschpoort' het alternatief van de celarbeid. Het is vooral het werken in de buitenlucht dat de gedetineerden sterk aanspreekt, terwijl celarbeid het minst aantrekkelijk wordt gevonden.

De meeste gedetineerden in de PVI en 'De Boschpoort' nemen overigens primair deel aan de arbeid, omdat men daarin afleiding vindt. Gegeven het feit dat de arbeidssatisfactie in beide inrichtingen zeer hoog is, kan worden gezegd dat de arbeid in dit opzicht een belangrijke functie vervult.

In de PVI nemen de vormingsactiviteiten naast de arbeid een centrale plaats in binnen het regiem. Later zal worden ingegaan op de resocialiserende effecten die hiervan uitgaan. Hier gaat het om de vraag hoe de deelname aan deze activiteiten wordt ervaren. Hoewel de gedetineerden bij binnenkomst in de inrichting nog zeer positief oordelen over het vormingsprogramma, neemt het animo in de loop van de verdere detentie gaandeweg af. Na beëindiging van het programma zou ongeveer de helft van de gedetineerden aan een andere invulling van de detentie de voorkeur hebben gegeven. Men had dan liever vanaf het begin van de detentie hele dagen gewerkt. Het beeld dat de gedetineerden hebben van de vormingsactiviteiten kan verder worden genuanceerd, indien een onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende soorten activiteiten. Het zijn vooral de creatieve activiteiten, zoals handarbeid en fotografie die de gedetineerden aanspreken. Zeer positief wordt ook geoordeeld over de sport en de zg. buitenprojecten, waarbij gedetineerden worden ingeschakeld bij werkzaamheden buiten de inrichting, zoals het inrichten van een kinderspeelplaats. Is het oordeel over deze 'manuele' activiteiten zeer gunstig, minder aantrekkelijk zijn de activiteiten die een grote verbale participatie vereisen.

Op tijden dat men niet aan de arbeid of aan het vormingsprogramma deelneemt, bestaat er voor de gedetineerden gelegenheid tot recreatie. De gedetineerden in de PVI staan zeer positief tegenover de mogelijkheden die zij daar hebben om hun vrije tijd door te brengen. In de gevangenis te Breda heeft men een zeer negatief oordeel over de recreatieve mogelijkheden. Dit laatste heeft vooral te maken met het gebrek aan voor gemeenschappelijke recreatie geschikte ruimten in 'De Boschpoort'.

Karakteristiek voor de PVI is dat de gedetineerden er hun detentie in volledige gemeenschap doorbrengen. De eerste vijf tot zes weken gebeurt dit in leefgroepen van tien man en daarna in groepen van vijf op een zg. restzaal. De gevangenis 'De Boschpoort' heeft een regiem van beperkte gemeenschap. Dit houdt in dat de gedetineerden een groot gedeelte van de tijd op cel doorbrengen. Het overgrote deel van alle geïnterviewde gedetineerden geeft de voorkeur aan een detentie in groepsverband boven een cellulair regiem. De behoefte aan sociaal contact met medegedetineerden is zeer groot. Hoewel de meeste gedetineerden een groepsregiem prefereren, zijn hieraan toch ook enkele nadelen verbonden, zoals het risico van conflicten met medegedetineerden, het gebrek aan privacy en de pressie om

zich aan de groepsnorm aan te passen. Uit de interviews die in de PVI zijn gehouden met op een restzaal verblijvende gedetineerden, kon tenslotte worden afgeleid dat een aantal van de bezwaren tegen een groepsregiem minder groot zijn, indien de groep een kleinere omvang heeft.

In het onderzoek is niet alleen aandacht besteed aan het verblijf binnen de penitentiaire inrichting, maar ook aan de contacten die men vanuit de inrichting met de buitenwereld onderhoudt. Daarbij is vooral de vraag van belang of men voldoende mogelijkheden heeft om contact te houden met het thuisfront, zoals familieleden of kennissen. Naar het oordeel van de gedetineerden zijn deze mogelijkheden in de PVI veel groter dan in 'De Boschpoort'. Er bestaat in de PVI een soepeler bezoekregeling; men kan eenvoudiger telefoneren vanuit de inrichting; en tenslotte wordt aan de gedetineerden in de PVI veel vaker verlof verleend dan aan de gedetineerden die in 'De Boschpoort' verblijven.

Uit de hierboven gepresenteerde resultaten van het onderzoek naar de beleving van de detentie blijkt, dat een detentie in de PVI in een groot aantal opzichten meer aansluit bij de behoeften van de gedetineerden dan een verblijf in 'De Boschpoort'. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de gedetineerden in de PVI veel gunstiger oordelen over het daar gevoerde regiem in zijn totaliteit dan in 'De Boschpoort' het geval is.

7.7 Veranderingen in houdingen en persoonlijkheidsaspecten gedurende de detentie

Het regiem in de PVI is erop gericht bepaalde houdingsveranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden en hen bepaalde vaardigheden bij te brengen die, naar men veronderstelt, de kans op herhaling van het delictgedrag verminderen. Het regiem richt zich dus primair op verandering van de gedetineerden zelf. Om te kunnen vaststellen of men in deze opzet slaagt, is onder meer nagegaan of zich in de loop van de detentie in de PVI relevante positieve houdingsveranderingen voordoen bij de gedetineerden. Ook gedetineerden in 'De Boschpoort' namen aan dit onderdeel van het onderzoek deel. Door de veranderingspatronen in beide inrichtingen te vergelijken konden regiemsgebonden veranderingen worden onderscheiden van algemene detentie-effecten. Bestudering van in de loop van de detentie optredende houdingsveranderingen is ook vanuit een andere invalshoek de moeite waard. Tot de opdracht van het gevangeniswezen behoort niet alleen het doelbewust nastreven van positieve veranderingen in het delinquent gedrag, maar evenzeer het voorkomen van negatieve neveneffecten van een gevangenisstraf. Samengevat lagen aan het onderhavige deelonderzoek twee vragen ten grondslag:

- In hoeverre leidt een detentie in de PVI in vergelijking met een detentie in 'De Boschpoort' tot positieve houdingsveranderingen, welke naderhand mogelijk doorwerken in een verminderde recidive?
- In hoeverre treden gedurende de detentie ongewenste veranderingen op in houdingen en persoonlijkheidsvariabelen?

Een groot aantal houdings- en persoonlijkheidsaspecten is daarbij onderzocht: neuroticisme, impulsiviteit, verantwoordelijkheidsbesef, sociabiliteit, zelfinzicht, prestatie-motivatie, agressie, machteloosheid, maatschappelijke desoriëntatie, misantropie, sollicitatie-stigmatisering, wrok jegens justitie en het toekomstperspectief.

Uit het onderzoek bleek dat het regiem in de PVI in vergelijking met 'De Boschpoort' op geen van de onderzochte houdings- en persoonlijkheidsaspecten een positief of negatief effect heeft. Wel werd in beide inrichtingen een significante, maar zeer geringe afname geconstateerd in de neuroticisme-score.

Hoewel er geen algemene regiemeffecten konden worden geconstateerd, bestaat de mogelijkheid dat er differentiële effecten zijn opgetreden. Er kunnen met andere woorden categorieën gedetineerden zijn die verschillend reageren op een detentie in beide inrichtingen. Bij nadere analyse bleek ook hiervan geen sprake te zijn.

De conclusie moet dan ook luiden dat de PVI er niet in slaagt die veranderingen te bewerkstelligen bij de gedetineerden welke met het daar gevoerde regiem worden beoogd. Daar staat tegenover dat ook negatieve houdingsveranderingen in

geen van beide inrichtingen werden geconstateerd.

7.8 De terugkeer in de samenleving

In twee deelstudies is nagegaan hoe de detentie na het ontslag doorwerkt. De eerste studie betrof een follow-up onderzoek onder ex-gedetineerden die reeds eerder binnen de inrichting waren geïnterviewd. In een andere studie is onderzocht welke effecten een confrontatie met twee verschillende gevangenisregiems heeft op de latere recidive.

In het follow-up onderzoek ging het om de vraag of zich in het leven van de ex-gedetineerden uit de PVI en 'De Boschpoort' positieve of negatieve veranderingen hebben voorgedaan die zijn toe te schrijven aan de detentie. In het algemeen bleek dit niet het geval te zijn. Meestal is er na de detentie in vergelijking met de periode daarvoor weinig veranderd. Dit geldt voor de werksituatie, de sociale relaties, de vrijetijdbesteding en andere aspecten van het functioneren in de vrije samenleving. Desalniettemin zijn er in een aantal gevallen wel degelijk veranderingen opgetreden. Daarbij ging het zeker niet alleen om negatieve effecten van de detentie. Ook positieve veranderingen deden zich voor. Eén van de meest opmerkelijke bevindingen in dit verband was dat betrekkelijk veel harddruggebruikers na de detentie waren afgekickt.

Verwacht zou kunnen worden dat, indien zich veranderingen voordoen ten gevolge van de detentie, deze voor de ex-gedetineerden uit de PVI gunstiger uitvallen dan voor de ex-gedetineerden uit 'De Boschpoort'. Deze veronderstelling werd maar zeer ten dele bevestigd. Voorzover veranderingen waren opgetreden, ging het meestal om algemene detentie-effecten. Enkele veranderingen waren echter wel regiemsgebonden en deze vielen in het voordeel uit van de ex-gedetineerden uit de PVI. Twee hiervan konden niet direct aan selectiefactoren worden toegeschreven. Zo hadden meer ex-gedetineerden uit de PVI ten tijde van het follow-up interview een betrekking en hadden zij eveneens vaker een vaste partner.

De bevindingen van de recidivestudie zijn in grote lijnen in overeenstemming met het beeld dat uit het follow-up onderzoek naar voren komt. Algemeen gesproken heeft een detentie in de PVI in vergelijking met een verblijf in een inrichting zoals 'De Boschpoort' weinig effect op de latere recidive. Wel kon een differentieel effect worden geconstateerd. Middelmatig recidivegevoelige gedetineerden bleken na een detentie in de PVI minder vaak te recidiveren dan na een detentie in een inrichting met een regiem van beperkte gemeenschap.

Uit de hierboven gegeven samenvatting kan worden geconcludeerd, dat een detentie in de PVI of in 'De Boschpoort' weinig consequenties heeft voor het functioneren na het ontslag uit de inrichting. Voorzover wel veranderingen optreden, gaat het meestal om algemene detentie-effecten die los staan van het regiem. Dit neemt niet weg dat op sommige gedetineerden een detentie in de PVI een gunstiger effect heeft dan een verblijf in 'De Boschpoort'.

7.9 Slotbeschouwing

Het onderzoek waarvan in dit rapport verslag is gedaan, had ten doel het in Nederland gevoerde beleid ten aanzien van volwassen middellanggestraften te evalueren. Daarbij ging het vooral om de vraag hoe een detentie in de PVI 'Nederheide' uitwerkt op gedetineerden in vergelijking met een detentie in de gevangenis 'De Boschpoort'. Op basis van de onderzoekresultaten zal hieronder worden getracht deze vraag te beantwoorden in termen van twee algemene uitgangspunten die aan de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf ten grondslag liggen: de resocialisatie van de gedetineerden en de humaniteit van de bejegening. Eerst moet echter worden aangegeven in hoeverre de resultaten van het onderzoek ook nu nog van toepassing zijn.

Het onderzoekproject middellanggestraften is bijzonder omvangrijk geweest. De uitvoering ervan heeft dan ook zeer veel tijd gevergd. Voor een belangrijk gedeelte is hieraan het longitudinale karakter van het onderzoek bij de gedetineerden debet geweest. Dit gedeelte van het onderzoekproject, waarop de belangrijkste conclusies zijn gebaseerd, richtte zich op gedetineerden die van eind 1977 tot en met eind 1978 in de PVI en 'De Boschpoort' verbleven. Inmiddels zijn ongeveer drie jaar verlopen. Men kan zich afvragen in hoeverre ook de conclusies uit dit onderzoek

inmiddels verouderd zijn. Deze vraag kan in algemene zin ontkennend worden beantwoord. Er hebben zich wel veranderingen voorgedaan in beide inrichtingen, maar deze beperken zich tot bepaalde specifieke onderdelen van de regiems. Zo is in januari 1979 in de PVI een weekeindverlofregeling ingevoerd. Hierdoor werd het verschil tussen deze inrichting en 'De Boschpoort' vergroot en tevens heeft dit consequenties gehad voor het verloop van het activiteitenprogramma in de PVI. In 'De Boschpoort' is verder een begeleidingscommissie in het leven geroepen, waarbinnen intensiever dan voorheen informatie wordt uitgewisseld over de gedetineerden met een verblijfsduur van meer dan vier weken. Deze wekelijkse vergadering waaraan vertegenwoordigers van directie, bewaking, arbeid, bejegening en medische dienst alsmede de psycholoog deelnemen, is grotendeels in de plaats gekomen van de Raad van Overleg. Bovendien werken de bewaarders in 'De Boschpoort' nu in een vast teamverband en is een aan dit teamverband gerelateerde vorm van werkoverleg ingevoerd. De hoofdlijnen van de regiems in de twee inrichtingen zijn echter niet veranderd. De karakteristieke verschillen tussen de PVI en 'De Boschpoort' zijn gebleven. De algemene conclusies die uit de resultaten van het onderhavige onderzoek kunnen worden getrokken, zijn dan ook nu nog van toepassing (72).

Na de tweede wereldoorlog heeft in Nederland een koerswijziging plaatsgevonden in het denken over de functie en de zin van de gevangenisstraf. Steeds meer won de opvatting terrein dat de gevangenisstraf een behandelings- of resocialiserend karakter zou moeten krijgen. Deze veranderde visie komt heel duidelijk tot uitdrukking in artikel 26 van de Beginselenwet gevangeniswezen van 1951. In dit artikel wordt gesteld dat de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf mede dienstbaar moet worden gemaakt aan de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven. Aan deze opdracht kunnen verschillende betekenissen worden toegekend. In de eerste plaats zou men eruit kunnen afleiden dat gedetineerden een behandelings- of vormingsprogramma moeten ondergaan met het doel houdingsveranderingen teweeg te brengen die tot een betere integratie in de samenleving leiden. Aan het in de Beginselenwet gestelde kan ook een andere betekenis worden toegekend die beter aansluit bij de formulering: voorbereiding op de terugkeer in het maatschappelijk leven. Gevangenisstraf houdt in dat men tijdelijk uit de samenleving wordt verwijderd. Dit kan allerlei ongewenste consequenties hebben voor de integratie in de samenleving ook na de periode van vrijheidsbeneming. Deze dienen voorkomen te worden. Voorbereiding op de terugkeer in de maatschappij betekent dan dat het karakter van de gevangenis als een 'totaal instituut' zoveel mogelijk moet worden doorbroken. JONKERS schrijft hierover het volgende:

'Bij elke te nemen (of niet te nemen) beslissing en bij elke te treffen (of niet te treffen) regeling moet het oog gericht zijn op 'straks', als de gestrafte weer in vrijheid zal zijn. Hij mag daarom vooral niet vervreemd raken van zijn eigen familiaal en sociaal milieu. Allerlei banden die hij met de samenleving heeft dienen zoveel mogelijk in stand te blijven, eventueel versterkt te worden' (JONKERS; 1980).

Men kan zich afvragen in hoeverre de in de PVI en 'De Boschpoort' gevoerde regiems aansluiten bij de wettelijke resocialisatie-opdracht in de tweeledige betekenis die daaraan kan worden toegekend.

Wat het uitgangspunt van het regiem betreft, sluit de PVI zeer nadrukkelijk aan bij de eerstgenoemde interpretatie van het resocialisatiebeginsel: het bewerkstelligen van een positieve mentaliteitsverandering die leidt tot een betere integratie in de samenleving. In 'De Boschpoort' ontbreekt zo'n systematische vormingsgerichte aanpak. Gegeven de resultaten van het onderzoek kan worden gezegd dat het ideaal om door middel van een gericht activiteitenprogramma bepaalde houdings- en gedragsveranderingen te bewerkstelligen te hoog gegrepen is. Van een fundamentele attitudeverandering tijdens de detentie in de PVI is geen sprake. Ook uit de effecten van de detentie na het ontslag blijkt dat het bewerkstelligen van positieve veranderingen als een voor iedere gedetineerde geldend streven weinig realistisch is. Deze conclusie sluit aan bij de teleurstellende resultaten van vele andere onderzoeken die met name in het buitenland zijn gedaan naar de effecten van penitentiaire trainings- en vormingsprogramma's.

Met betrekking tot de tweede mogelijke uitleg van de in art. 26 BG gegeven opdracht: doorbreking van het 'totale institutie'-karakter van de gevangenisstraf teneinde een verminderde integratie in de samenleving te voorkomen, kan het volgende worden gezegd. Hoewel verwijdering uit de samenleving kenmerkend is voor een detentie in beide inrichtingen, is het isolement waarin de gedetineerden ten opzichte van 'het thuisfront' verkeren niet even groot. De mogelijkheden om contact te houden met de buitenwereld zijn in de PVI ruimer dan in 'De Boschpoort'. Bovendien speelt men in de PVI volgens de gedetineerden eerder in op problemen die zich tijdens de detentie aan 'het thuisfront' voordoen. Het regiem in de PVI is dus meer op de maatschappij gericht dan het regiem in 'De Boschpoort'. Op grond hiervan zou men kunnen verwachten dat een verblijf in de PVI minder vaak negatief zal doorwerken op het functioneren in de vrije samenleving na het ontslag dan een verblijf in de gevangenis te Breda. Dit is echter nauwelijks het geval. Net zo min als er na een detentie in beide inrichtingen weinig in positieve zin verandert, zo verandert er ook in beide gevallen weinig in negatieve zin. Het laatste is ook in een ander opzicht van belang. Een veelgehoorde stelling is dat een gevangenisstraf doorgaans een ongunstige uitwerking heeft op gedetineerden. Deze stelling wordt voor wat betreft middellanggestraften niet door de onderzoekresultaten bevestigd.

Resocialisatie van gedetineerden is niet het enige criterium in termen waarvan penitentiair beleid kan worden beoordeeld. De laatste tientallen jaren wordt er steeds meer naar gestreefd de gevangenisstraf een menselijker aanzien te geven. De nadruk die wordt gelegd op het welzijn van de gedetineerden, is allengs groter geworden. Humaniteit bij de toepassing van de gevangenisstraf is niet als zodanig als voorschrift in de wet vastgelegd. Dit neemt niet weg dat hieraan grote betekenis moet worden toegekend. Het voeren van een humaan penitentiair beleid betekent niet dat het strafkarakter van de detentie geweld wordt aangedaan. Het strafelement is in wezen gelegen in de vrijheidsbeneming als zodanig en niet in een verdergaande leedtoevoeging die geen direct gevolg is van deze vrijheidsbeneming.

Uit de onderzoekresultaten blijkt dat de PVI en 'De Boschpoort' geen gelijke tred hebben gehouden binnen deze algemene ontwikkeling in de richting van een humaner detentie. Het regiem in de PVI is in vele verschillende opzichten meer op de behoeften van de gedetineerden afgestemd dan het regiem in 'De Boschpoort'. Hiervoor zijn allerlei oorzaken aan te wijzen. Op twee daarvan, die beide samenhangen met de verschillende bestemming van de PVI en 'De Boschpoort', zal hier nader worden ingegaan.

De PVI is een inrichting waar in verhouding tot de gevangenis te Breda een zwaar accent wordt gelegd op de resocialisatie van gedetineerden. Resocialisatie en humaniteit in de regiemvoering vormen in principe twee verschillende uitgangspunten. Feitelijk gaat het één echter vaak met het ander samen. Zo is hiervoor een beschrijving gegeven van wat door CRESSEY een 'treatment-oriented institution' wordt genoemd. Een dergelijke inrichting is niet alleen gekenmerkt door een resocialisatiegerichte benadering, maar ook door o.a. een tolerant inrichtingsklimaat en een grote mate van vrijheid voor de gedetineerden. Dit geldt ook voor de PVI. Dat een humane regiemvoering samengaat met het streven naar resocialisatie van gedetineerden is niet onbegrijpelijk. Indien men ernaar streeft gedetineerden een groter verantwoordelijkheidsbesef bij te brengen, dan is dit uiteraard niet mogelijk binnen een regiem waar nauwelijks ruimte wordt gelaten voor het dragen van eigen verantwoordelijkheid. Bovendien veronderstelt een resocialisatiegerichte benadering de aanwezigheid van een zeker vertrouwensklimaat tussen gedetineerden en personeel. Blijft het gegeven dat humaniteit in de regiemvoering een eigen intrinsieke waarde heeft. Ook in een inrichting waar geen nadrukkelijk accent wordt gelegd op de resocialisatie, zou zoveel als mogelijk rekening gehouden kunnen worden met de behoeften die de gedetineerden hebben.

Dat het regiem in 'De Boschpoort' minder bij deze behoeften aansluit, moet ook in verband worden gebracht met het grote gewicht dat hier wordt toegekend aan de beveiliging en de ordelijke tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf. Tussen het belang van de ordehandhaving en de belangen van de gedetineerden bestaat een zeker spanningsveld. Dit betekent dat veelal een afweging zal dienen plaats te vinden tussen de mate waarin men aan de wensen van de gedetineerden tegemoet

komt en de noodzaak om een ordelijke gang van zaken binnen de inrichting te waarborgen. Dat deze afweging in 'De Boschpoort' over het algemeen in het nadeel van de gedetineerden uitvalt, hangt onder meer samen met de complementaire bestemming van deze inrichting ten opzichte van de PVI. Gedetineerden die minder geschikt zijn voor het tolerante regiem van algehele gemeenschap dat in deze inrichting wordt gevoerd, worden doorgaans in 'De Boschpoort' geplaatst. Het is duidelijk dat vanwege deze verschillen tussen de in beide inrichtingen geplaatste gedetineerden ook een verschil in regiemvoering zal moeten bestaan. De vraag is echter of dit verschil zo groot moet zijn als nu het geval is.

Noten

- (1) De werkelijke straftijd is dat gedeelte van de onvoorwaardelijke gevangenisstraf dat niet in preventieve hechtenis is doorgebracht. Het is, kortom, het strafrestant op het ogenblik dat het vonnis in kracht van gewijsde gaat.
- (2) In de oorspronkelijke onderzoekopzet was tevens voorzien in een onderzoek naar het straftoemingsbeleid ten aanzien van middellanggestraften. Van dit onderzoek is uiteindelijk afgezien in verband met de zeer grote financiële kosten die daarmee gemoeid zouden zijn.
- (3) De samenstelling van de begeleidingscommissie is opgenomen in bijlage 1.
- (4) LINDEN, B. van der, 'Regiem en recidive; een onderzoek naar het effect van twee verschillende gevangenisregiems op de recidive van middellanggestraften'; WODC, 's-Gravenhage, 1978.
LINDEN, B. van der, 'Personeel en regiem; opstelling en meningen van gevangenispersoneel in twee inrichtingen voor middellanggestraften'; WODC, 's-Gravenhage, 1979.
LINDEN, B. van der, 'Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften'; WODC, 's-Gravenhage, 1981.
- (5) Naast het onderhavige rapport is een afzonderlijk bijlagenrapport verschenen. Gedetailleerde kwantitatieve gegevens betreffende het onderzoek zijn zoveel mogelijk in deze bijlagen ondergebracht. Indien gewenst, kan het bijlagenrapport bij het WODC worden opgevraagd.
- (6) Het is in het geheel 19 maal voorgekomen dat een gedetineerde niet kon deelnemen aan dit gedeelte van het onderzoek, omdat hij de Nederlandse taal onvoldoende machtig was.
- (7) Ongeveer 25 gedetineerden die van eind 1977 tot en met begin 1978 in de PVI zijn geplaatst, zijn eveneens buiten de onderzoekgroep gehouden. In die periode werd nl. geëxperimenteerd met een andere opzet van het vormingsactiviteitenprogramma. In de loop van februari 1978 werd dit experiment weer stopgezet.
- (8) In bijlage 2 is een schematisch overzicht gegeven van de deelname aan het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichtingen. Overigens worden in de later in dit rapport opgenomen tabellen vaak andere totalen genoemd dan op grond van het in bijlage 2 gepresenteerde deelnameverloop zou zijn te verwachten. Dit is een gevolg van het feit dat van sommige gedetineerden niet de voor iedere variabele relevante informatie bekend was. Men had bijvoorbeeld de betreffende vraag niet beantwoord. In de tabellen zijn deze gedetineerden buiten beschouwing gelaten.
- (9) De onderzoekgroep voor dit deelonderzoek kwam overeen met de gehele oorspronkelijke onderzoekgroep van het gedetineerdenonderzoek binnen de inrichting (zie bijlage 2): d.w.z. 356 gedetineerden in de PVI en 250 in 'De Boschpoort'.
- (10) Om een hanteerbare vragenbatterij te kunnen construeren is in het voorjaar van 1977 een vooronderzoek gehouden onder 131 gedetineerden in de PVI en 'De Boschpoort'.
- (11) In bijlage 2.3. is de deelname aan dit deelonderzoek nader gespecificeerd. Uit die bijlage blijkt dat in totaal 303 gedetineerden zowel aan de voormeting als aan de nameting hadden deelgenomen. Van hen zijn er 7 buiten de onderzoekgroep gehouden, omdat zij de vragenlijsten te slordig hadden ingevuld.
- (12) Deze vraag is niet gesteld indien bij het exit-interview vaststond dat de gedetineerde opnieuw zou worden ingesloten of indien duidelijk was dat hij naar het buitenland zou vertrekken. Bovendien gaf ongeveer 15% van de gedetineerden geen toestemming voor een follow-up interview.
- (13) Op de drie niet-geslaagde ontvluchtingspogingen is gereageerd met overplaatsing van de betreffende gedetineerden.
- (14) In het exit-interview dat bij de gedetineerden is afgenomen, is de vraag gesteld hoe vaak men met verlof is geweest vanuit de inrichting. In 'De Boschpoort' is in totaal 37 maal verlof verleend op een aantal van 182 geïnterviewde gedetineerden. In de PVI bedroeg deze verhouding 174 op 179 geïnterviewde gedetineerden.

(15) Zie bijlage 3.2.

(16) De eindrapporten die door de bewaarders en werkmeesters in 'De Boschpoort' worden opgesteld, bestaan uit respectievelijk 22 en 16 gesloten vragen. In de PVI is gedurende de onderzoeksperiode op twee verschillende manieren omtrent de gedetineerden gerapporteerd. In een aantal gevallen is een standaardformulier ingevuld, met respectievelijk 7 items (werkmeesters) en 6 items (groepsleiders). In een aantal andere gevallen is een meer algemene beschrijving gegeven van de opstelling van de gedetineerde. Deze rapportages zijn voor dit onderzoek in termen van de in de standaardrapportages opgenomen aandachtspunten geïnterpreteerd.

(17) Deze analyse is beschreven in bijlage 3.3. In deze bijlage zijn ook de vier uiteindelijke rapportageschalen opgenomen. De schaalscores zijn berekend door de scores op de verschillende rapportage-items te sommeren.

(18) Zie: 'Personeel en regiem', hoofdstuk 6. Van de genoemde probleemcategorieën zijn buitenlanders niet in de analyse betrokken, omdat zij niet in de onderzoekgroep zijn opgenomen. Zwakbegaafden en woonwagenbewoners zijn noodgedwongen buiten beschouwing gelaten, omdat het niet mogelijk was deze categorieën binnen de totale onderzoekgroep te identificeren.

(19) In de bijlagen 3.4.1. en 3.4.2. is de cijfermatige informatie opgenomen omtrent de kenmerken van de probleemgevende gedetineerden in beide inrichtingen.

(20) Zie voor de resultaten van deze analyse de bijlagen 3.4.3. en 3.4.4.

(21) Voor een beschrijving van (de constructie van) deze variabelen wordt verwezen naar het interimrapport 'Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften', bijlage 6.

(22) De gemiddelde geschiktheidsscore voor de PVI bedroeg voor de feitelijk in de PVI geplaatste gedetineerden 38,1 en voor de gedetineerden die in 'De Boschpoort' werden geplaatst -126,6. De geschiktheid voor de laatstgenoemde inrichting bedroeg gemiddeld respectievelijk 7,8 en 63,9.

(23) Dit is mogelijk doordat de leden van de selectie-adviescommissie de geschiktheid van de gedetineerden voor beide inrichtingen moesten aangeven op een vijfpuntschaal, variërend van zeer geschikt tot zeer ongeschikt. Kennelijk was men bij de invulling van deze schaal wel in staat om consistent aan te geven of iemand geschikt of ongeschikt is voor een inrichting, maar niet of hij zeer of redelijk geschikt daarvoor is, dan wel zeer of redelijk ongeschikt.

(24) Indien een dichotome variabele, i.c. probleemgevend vs. niet-probleemgevend gedrag, wordt gecorreleerd met een continue variabele, i.c. de onafhankelijke variabelen in de regressievergelijking, dan is de maximale waarde van de correlatiecoëfficiënt .80. Verder zal hoe sterker de p-waarde van de dichotome variabele afwijkt van .50, deze maximum-waarde des te meer dalen (NUNNALLY, Psychometric Theory, p. 131-133). De p-waarde van de afhankelijke variabele is voor 'De Boschpoort' .50 en voor de PVI .20. De maximale waarde van de multiple correlatiecoëfficiënt is respectievelijk .80 en $\pm .68$. Wordt de feitelijk gevonden multiple correlatiecoëfficiënt (.567 en .371) gecorrigeerd voor de maximale waarde van deze coëfficiënt, en wordt vervolgens het percentage verklaarde variantie berekend, dan bedraagt dit voor 'De Boschpoort' 50% en voor de PVI 30%.

(25) Uitgangspunt daarbij vormen de uitkomsten van de interviews die met de gedetineerden zijn gehouden. Het gaat daarbij vooral om het interview 'detentiebeleving' dat in de meeste gevallen in de vierde detentieweek is afgenomen. Een gedeelte van de vragen m.b.t. het vormingsprogramma en het verblijf op een restzaal in de PVI, alsmede de vragen m.b.t. de contacten met de buitenwereld zijn in het exit-interview aan de orde gekomen.

(26) Kwantitatieve gegevens omtrent de detentiebeleving zijn zoveel mogelijk in de bijlagen opgenomen en niet in de tekst. De nummering van deze bijlagen correspondeert met de paragrafenindeling.

(27) Zie bijlage 4.1.3.

(28) Uit bijlage 4.1.5. blijkt dat de gedetineerden in 'De Boschpoort' ook wanneer daar rechtstreeks naar wordt gevraagd, een aanzienlijk negatiever oordeel hebben over de bewaarders dan over de werkmeesters. Binnen de PVI worden de groepsleiders positiever beoordeeld dan de werkmeesters.

(29) Op de vraag of men zelf had mogen kiezen wat voor werk men wilde doen, antwoordde 92,3% van de gedetineerden in de PVI bevestigend (zie bijlage 4.2.5.)

(30) Een uitzondering moet hier worden gemaakt voor de schilderswerkplaats. Het werk wordt hier in vergelijking met de andere arbeidsobjecten zeer aantrekkelijk bevonden door de gedetineerden.

(31) Celarbeid kan op eigen verzoek van de gedetineerde worden verricht of omdat er op de gemeenschappelijke werkzalen geen arbeidsplaatsen beschikbaar zijn. Op het ogenblik wordt in 'De Boschpoort' een nieuw arbeidscentrum gebouwd. Wanneer dit centrum klaar is, zal de noodzaak gedetineerden vanwege plaatsgebrek op een werkzaal celarbeid te laten verrichten, waarschijnlijk vervallen.

(32) Dat desondanks 46,2% van de op cel werkende gedetineerden dat werk de gehele detentie zou willen blijven doen, dient vooral te worden toegeschreven aan het feit dat zij liever de gehele detentie op cel doorbrengen en niet aan de aantrekkelijkheid van het soort werk.

(33) Zie bijlage 4.2.3.

(34) De gemiddelde score op de vraag 'Een belangrijk voordeel van werken is dat je met anderen in contact komt' bedraagt voor gedetineerden die in de PVI op een binnenobject te werk zijn gesteld, 2,1. Voor de gedetineerden die op een werkplaats in 'De Boschpoort' zijn geplaatst, bedraagt de gemiddelde score 2,0. Het verschil is dus zeer klein.

(35) Daarnaast is in het follow-up interview aan de gedetineerden die vanuit de PVI zijn ontslagen, expliciet de vraag gesteld aan welke vormingsactiviteiten men naderhand nog wat heeft gehad (zie hoofdstuk 6).

(36) Uit bijlage 4.3.1., vraag 5 blijkt dat van de gedetineerden die het vormingsprogramma nuttig vinden (d.i. 67,5%), 73,5% dit oordeel heeft gebaseerd op de verwachting er later nog wat aan te hebben.

(37) Deze vragen waren opgenomen in een aanvullend interview op het normale exit-interview dat voortgaande aan het vertrek uit de inrichting bij alle gedetineerden is afgenomen. De aanvullende vragen zijn in totaal aan 73 gedetineerden in de PVI voorgelegd.

(38) Het gebrek aan privacy heeft overigens voor de PVI 'Nederheide' een speciale betekenis. Iedere gedetineerde heeft daar weliswaar twee eigen vertrekken (een slaapkamer en een soort werkkamer), maar de afmetingen hiervan zijn dermate minimaal dat een aangenaam verblijf daar niet mogelijk is.

(39) Uit bijlage 4.5. blijkt dat het aantal genoemde bezwaren tegen een groepsregiem per 100 gedetineerden 100 bedraagt. Het aantal nadelen van een cellulair regiem per 100 gedetineerden is 150, terwijl het overeenkomstig aantal voordelen van een groepsregiem 180 bedraagt.

(40) Indien gedetineerden dit verzoeken, kunnen zij ook eenmaal in de twee weken gedurende twee uur bezoek ontvangen.

(41) Het verbod om persoonlijke bezittingen mee te nemen naar de bezoekzaal bestaat om de controle op het binnensmokkelen van artikelen vanuit de bezoekersruimte te vereenvoudigen.

(42) In de PVI is de mogelijkheid om te telefoneren inmiddels aanzienlijk uitgebreid doordat twee telefooncellen zijn geplaatst, waarvan de gedetineerden op eigen kosten vrijelijk gebruik kunnen maken.

(43) In principe wordt dit verlof voor één dag verleend. Momenteel worden voorbereidingen getroffen voor de invoering van een algemene verlofregeling, die in principe ook zal gaan gelden voor middellanggestraften. Voortuitlopend hierop is een dergelijke verlofregeling bij wijze van experiment in de PVI reeds ingevoerd.

(44) Zie bijlage 4.7.

(45) Zie het interimrapport 'Personeel en regiem', hoofdstuk 7, blz. 43-44.

(46) Voor een beschrijving van de uitgangspunten die aan de regiem van beide inrichtingen ten grondslag liggen, wordt verwezen naar het reeds eerder verschenen interimrapport 'Personeel en regiem' (VAN DER LINDEN; 1979).

(47) In een aantal gevallen is geen gebruik gemaakt van de door CAMINADA gehanteerde meetinstrumenten. De reden hiervoor was veelal dat de betreffende doelstelling wel relevant werd geacht, maar dat de voorkeur werd gegeven aan een andere operationalisering ervan. Eén doelstelling is in het onderhavige onderzoek niet gerepresenteerd, omdat — ook door CAMINADA — geen geschikt meetinstrument hiervoor is ontwikkeld: toename van de bereidheid tot samenwerking. Twee doelstellingen, verruiming van het sociaal inzicht en van de sociale en culturele belangstelling, alsmede bevorderen van de verbale expressie, werden minder relevant geacht gezien de cognitieve betekenis die hieraan blijkens de operationalisering aan moet worden toegekend. Depersonalisatie werd door CAMINADA uiteindelijk vastgesteld met behulp van de Withdrawal schaal uit de Jesness Inventory. De items uit deze schaal komen sterk overeen met vragen uit de N-schaal van de ABV.

(48) De prestatie-motivatie-schaal is niet in het vooronderzoek betrokken, maar rechtstreeks en in zijn geheel in het definitieve onderzoek opgenomen.

(49) Hier wordt volstaan met een algemene beschouwing van de resultaten van het vooronderzoek. Indien gewenst, kan voor een meer gedetailleerd verslag contact worden opgenomen met de onderzoeker.

(50) De betrouwbaarheidscoëfficiënten zijn berekend met behulp van de zg. Kuder-Richardson formule en kunnen als een maat voor de interne consistentie van de schaal worden beschouwd.

(51) Voor een volledig overzicht van de samenstelling van de onderzoekgroep en van de redenen voor het niet deelnemen aan deze deelstudie wordt verwezen naar hoofdstuk 2.

(52) Voor een meer uitgebreide beschrijving van de analysemethode en van de uiteindelijke schalen wordt verwezen naar bijlage 6.1.

(53) In de testpsychologie wordt over het algemeen een betrouwbaarheidscoëfficiënt van .90 of hoger geëist, indien op grond van de testscore belangrijke beslissingen genomen moeten worden ten aanzien van individuele subjecten (NUNNALLY; 1967; blz. 226). In het onderhavige onderzoek gaat het echter niet om individuele scores, maar om vergelijkingen van gemiddelde scores van groepen van gedetineerden. Een betrouwbaarheidscoëfficiënt van .70 kan daarom voldoende hoog worden geacht.

(54) Voor een kort verslag van dit onderzoek wordt verwezen naar bijlage 6.2.

(55) Het feit dat de machteloosheidsschaal in verband met de tweede eis voor divergente validiteit tot 'verstoringen' leidde, is een gevolg van de hoge correlaties van deze schaal met drie andere schalen: sollicitatie-stigmatisering, misantropie en maatschappelijke desoriëntatie. Het buiten beschouwing laten van de machteloosheidsschaal in de verdere analyse is daarom geen groot verlies, omdat deze schaal voor een belangrijk gedeelte wordt 'gerepresenteerd' door de andere drie schalen.

(56) Overigens blijkt ook uit diverse andere studies die hier in Nederland zijn gedaan, dat gedetineerden-groepen over het algemeen hoog scoren op de ABV-N-schaal. DENKERS heeft een overzicht gegeven van deze onderzoeken (DENKERS; 1971). Over de oorzaak van de hoge neuroticisme-score bij gedetineerden wordt zeer verschillend gedacht.

(57) Voor een beschrijving van de discussie over de betekenis die moet worden toegekend aan de N-schaal van de ABV, waarvan de in dit onderzoek gebruikte neuroticisme-schaal is afgeleid, wordt onder andere verwezen naar DENKERS (DENKERS; 1971).

(58) Deze verklaring veronderstelt dat de gehanteerde neuroticisme-schaal situatiegevoelig is en daarom als meetinstrument van een stabiele persoonlijkheidstrekk minder valide is. Bezwaren in deze richting zijn reeds eerder tegen de ABV naar voren gebracht. Zo is gebleken dat de N-schaal sterk gevoelig is voor sollicitatiesituaties (zie bv. KRAIJER; 1977).

(59) Om te bepalen wanneer een toe- of afname als betekenisvol moet worden aangemerkt, kan de feitelijke verandering afgezet worden tegen de theoretisch maximaal haalbare verandering. Het is echter reëler om uit te gaan van de variatie in de schaalcores bij de voormeting. Concreet is besloten een toe- of afname betekenisvol te noemen als deze groter is dan 2/5 van de standaarddeviatie van de schaalcores bij de voormeting. De consequentie hiervan is dat bijvoorbeeld bij de neuroticisme-schaal met een theoretisch haalbaar toe- of afnamebereik van 24 schaalpunten, een verandering betekenisvol wordt genoemd, wanneer deze meer dan 5 schaalpunten bedraagt.

(60) De samenhang tussen de aard van de verandering en de inrichting van detentie is onderzocht met behulp van de associatiemaat Cramers V. De waarde van deze coëfficiënt bedroeg respectievelijk .04 (misanthropie), .06 (sollicitatie-stigmatisering) en .01 (maatschappelijke desoriëntatie).

(61) Zie bv. L.M. MOERINGS, 'De gevangenis uit, de maatschappij in'; Amsterdam, 1977.

(62) Evenals in hoofdstuk 4 het geval was, zijn ook hier de kwantitatieve gegevens — tabellen en rechte tellingen — zoveel mogelijk ondergebracht in de bijlagen. Bovendien zijn in deze bijlagen gegevens opgenomen over de onderwerpen die wel in het interview aan de orde zijn geweest, maar waarop in de tekst niet zal worden ingegaan. De nummering van de bijlagen correspondeert met de paragrafenindeling.

(63) De redenen voor het grote aantal uitvallers zijn gespecificeerd in bijlage 6.1.

(64) De kenmerken waarop de groepen zijn vergeleken, zijn: detentiebeleving en -waardering; omvang en recentheid van de recidive voorafgaande aan de detentie; de aard van het delict waarvoor men was veroordeeld; de strafduur; de verblijfsduur in de inrichting; leeftijd, drugsverslaving; en het behoren tot een etnische minderheidsgroep (zie ook bijlage 6.1.).

(65) Zie bv. W. BUIKHUISEN en F. DIJKSTERHUIS, 'Sollicitatiekansen van delinquenten'. In: Nederlands Tijdschrift voor Criminologie, 1969, blz. 50 e.v.

(66) Uit bijlage 4.6.1. blijkt dat het verschil in leeftijd tussen de ex-gedetineerden uit de PVI en uit 'De Boschpoort' hiervoor geen verklaring geeft. In alle onderscheiden leeftijdscategorieën hadden de geïnterviewden uit de PVI vaker een vaste partner ten tijde van het interview.

(67) Deze vragen zijn ontleend aan de vragenlijst die MOERINGS hanteerde in zijn onderzoek. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling op basis van de vier stigmatiseringsvragen een schaal te construeren. Hiervan is later afgezien vanwege de te scheve frequentieverdelingen.

(68) De reacties op de vragen zijn wel per inrichting gedifferentieerd in bijlage 6.4.

(69) Slechts één gedetineerde uit 'De Boschpoort' zei dat buurtbewoners hem uit de weg gingen omdat hij gezeten had. Van de ex-gedetineerden uit de PVI ging het om 6 man.

(70) Omdat 'De Boschpoort' pas in 1973 werd bestemd tot inrichting voor middellanggestraften, is voor de jaren 1971 en 1972 de voormalige gevangenis te Arnhem als vervangende inrichting gekozen. Niet alleen

huisvestte deze gevangenis middellanggestraften, maar bovendien kwam het regiem sterk overeen met het huidige regiem in 'De Boschpoort'.

(71) De vier belangrijkste achtergrondvariabelen waren: de periode tussen de laatste en de voorlaatste veroordeling ($r = -.34$); het totaal aantal voorgaande veroordelingen ($r = .25$); het totaal aantal maanden onvoorwaardelijk opgelegde vrijheidsstraf voor het ontslag uit de inrichting ($r = .19$); en de leeftijd ten tijde van het ontslag uit de inrichting ($r = -.11$).

(72) Ten opzichte van de onderzoeksperiode zouden zich nog enkele belangrijke wijzigingen hebben voorgedaan, die evenwel niet het regiem, maar de gedetineerdenbevolking betreffen. Zo is het aantal drugsverslaafden dat in de PVI wordt geplaatst, aanmerkelijk toegenomen en is in 'De Boschpoort' ten opzichte van de onderzoeksperiode sprake geweest van een toename van het aantal buitenlanders en leden van etnische minderheden onder de gedetineerdenbevolking.

Literatuurlijst

BRODY, S., 'Research into aims and effectiveness of sentencing'. In: The Howard Journal of Penology and Criminology; Jrg. 17, 1978; blz. 133-148

BUDNER, S., 'Intolerance of ambiguity as a personality variable'. In: Journal of Personality; Jrg. 30, 1962; blz. 29-50

BUIKHUISEN, W. en F.Ph. DIJKSTERHUIS, 'Sollicitatiekansen voor delinquenten'. In: Nederlands Tijdschrift voor Crimonologie; Jrg. 11, 1969; blz. 50-58

CAMINADA, H.P.G.M., 'Het P.T.K.-evaluatieonderzoek; een vergelijkend onderzoek naar het directe effect van twee kortdurende vrijheidsstraffen'. Nijmegen, 1973

CRESSEY, Donald R., 'Achievement of an unstated organizational goal'. In: Prison within Society, L.E. Hazelrigg (ed.); Doubleday and Company, New York, 1968; blz. 50-67

DENKERS, F.A.C.M., 'Persoonlijkheidskenmerken van delinquenten'. Strafrechtelijk en Kriminologisch Instituut, K.U. Nijmegen, 1971

EIJER, M., 'Winst en verlies, resultaten van residentiële behandeling bij emotioneel gestoorde delinquente adolescenten'. Naarden, 1975

FITTS, W.H., 'Tennessee Self Concept Scale'. Counselor Recordings and Tests, Nashville, Tennessee, 1965

GOUGH, H.G., 'Manual for the California Psychological Inventory'. Consulting Psychological Press Inc. Palo Alto, 1975

HERMANS, H., 'Motivatie en Prestatie'. Swets en Zeitlinger, Amsterdam, 1967

JESNESS, C.F., 'The Preston typology study: an experiment with differential treatment in an institution'. In: Journal of research in crime and delinquency; Jrg. 8, 1971; blz. 38-52

JONKERS, W.H.A., 'Het penitentiair recht', Gouda Quint B.V., Arnhem, 1977/1980. Hoofdstuk VIII, blz. 42a-56

KRAIJER, D.W., 'Beroepservaringen. Elf jaar A.B.V.-scores in een sollicitatie-situatie'. In: De Psycholoog; Jrg. 12, 1977; blz. 501-509

LINDEN, B. van der, 'Alienatie, anomie, machteloosheid en desoriëntatie'. Amsterdam, 1974

LINDEN, B. van der, 'Personeel en regiem. Opstelling en meningen van gevangenispersoneel in twee inrichtingen voor middellanggestraften'. WODC, 's-Gravenhage, 1979

LINDEN, B. van der, 'Regiem en recidive. Een onderzoek naar het effect van twee verschillende gevangenisregiems op de recidive van middellanggestraften'. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1978

LINDEN, B. van der, 'Het selectiebeleid ten aanzien van middellanggestraften'. WODC, 's-Gravenhage, 1981

McCLOSKY, H. en J.H. SCHAAR, 'Psychological dimensions of anomy'. In: American Sociological Review; Jrg. 30, 1965; blz. 763-767

MOERINGS, L.M., 'De gevangenis uit, de maatschappij in'. Amsterdam, 1977

NEAL, A.G. en S. RETTIG, 'Dimensions of alienation among manual and non-manual workers'. In: American Sociological Review; Jrg. 28, 1963; blz. 599-608

NUNNALLY, J.C., 'Psychometric Theory'. McGraw-Hill, New York, 1967

SIEGEL, S.M., 'The relationship of hostility to authoritarianism'. In: Journal of abnormal and social psychology; Jrg. 52, 1965; blz. 368-372

SROLE, L., 'Social integration and certain corollaries; an exploratory study'. In: American Sociological Review; Jrg. 21, 1956; blz. 709-716

WILDE, G., 'Neurotische labiliteit gemeten volgens de vragenlijstmethode'. Van Rossem, Amsterdam, 1963

ZINGRAFF, M.T., 'Prisonization as an inhibitor of effective resocialisation'. In: Criminology; Jrg. 13, 1975; blz. 366-388.

END